

David Ferencz alapítvány.

Quid quid ex Agricola amavimus, quid quid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. Nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola posteritati narratus et traditus, superstes erit.
C. Taciti Agricola.

A Ker. Magvető mult évi folyamának 4-ik füzetében „Egyházi tanácsunk közgyűlése“ czim alatt, azon évi főtanácsunkról irt tudósításomat nehány megjegyzéssel kísértem, s a többek közt a 361-ik lapon ezeket irtam: „Kevesen vagyunk, -de ha a 60,000 unitáriusból csak 10,000 évenként egy-egy forintot róna magára egy tőke előállítására, melyből iskoláinkat s egyházi községeinket koronként se gélyezni lehessen, mily lendületet lehetne adni egyházi és iskolai életünknek. S hányan vannak, a kik ezt a forintot legalább is megtízszerezhetnék“. E sorokat nem minden aggodalom nélkül irtam volt; mert különösen a közelebbi évek nem a legkedvezőbbek voltak anyagi helyzetünk emelésére, a mi ha nem is elválatlan feltétele az áldozatkészségnek, de azt mindenesetre megkönnyíti: annál nagyobb örömet okozott tehát, midőn jóakaratu felkiáltásom sokaknál viszhangra talált s részint szóval, részint levélben többen helyeslőleg nyilatkoztak a mellett, s a megpendített eszmét életrevalónak s olyannak ismerték el, a mely méltó a felkarolásra, a mely egykor talán az evangéliumi szegény asszony olajos korsóját fogja helyettesíteni egyházunkban.

A megpendített eszme, mondom, viszhangra talált, s bár nem tartozom a vérmes reményűek közé, a vett nyilatkozatok után azzal kecsegtettem magamat, hogy már a következő füzetben egy pár száz forint adományval beszámolhatok, s ezzel az elhintett eszme-mag kisarjadását és gyümölcs-termését az idő ápoló kezeire bízhatom. Az elsőben csalódtam, de az utolsóban nem. Pénz nem gyűlt, de az eszme nem halt meg, s most anynyival inkább hiszem

annak életrealóságát, mert nem erőszakolva és a virágházi növények módjára mesterséges eszközök által, hanem természetes úton, önkényt hajtott ki és teremte meg az első szerény gyümölcsöt.

A közelebbi nyári közvizsgálatok alkalmával ugyanis, szerencsém levén, mint az egyházi képviselő Tanács részéről kiküldött egyik vizsgáló biztos, néhány napot Sz. Kereszturon tölteni el, ottani egyházközségünk papja, Gombos Sámuel, t. barátom 10 frtot adott át azon kijelentéssel: „hogya a mióta a szóban levő közleményt s abban megpendített eszmét olvasta, mindig úgy érezte magát, mint a lelkiismeretes adós, ki nem nyughatik addig, mig tartozását le nem fizeti; nem tudva pedig, ha vajjon adhat-e minden évben egy forintot, a maga biztosításáért most egyszerre tiz évi tartozását kívánja leróni: fogadjam el azt tőle, ne hagyjuk elveszni a jó gondolatot, részéről bár tiz évre megváltottnak tekinti magát, ha körülményei olyanok lesznek és anyagi viszonyai megengedik, örömet megújítja még áldozatát, s ha nem is állhat azok sorába, a kik a forintot megtizszerezik, tán ő is még megkétiszerezheti vagy háromszorozhatja“.

Megvallom, hogy sz. kereszturi kiküldetésem reám nézve sok tekintetben kedves és emlékezetes marad; de alig van valami, a mi azt emlékezetesebbé tegye, mint említett barátomnak és pályatársamnak im e tette és nyilatkozata, mire meglepetésemben nem tudtam egyébvel válaszolni, minthogy magam is adománya mellé tettem 10 frtot, s ezt a Marosi Gergely, ig. tanár barátomtól kapott egy forinttal, együtt tehát 21 forintot o. é. a mint Kolozsvárra hazaérkeztem, egy takarékpénztári könyvecske mellett a kolozsvári takarékpénztárba „**Dávid Ferencz alapítvány**“ czímen bétettem.

Igen, a kis csecsemőt én a Dávid Ferencz nevére kereszteltem, s midőn azt, mondhatni, poláiban ezennel bemutatom t. olvasóinknak, egyszersmind bátorságot veszek magamnak az első alkalommal csak odavetett eszmét ujra felkarolni, az iránt egy kis tájékozást nyujtani s aztán az ügyet barátim és elvrokonim, tiszt- és pályatársaim, általában pedig a lelkiismeret-szabadsága és a nevelés iránt érdeklődők figyelmébe ajánlani.

A ki az új kor vallás-erkölcsi világa egyik leghatalmasabb profétájának, Channingnek műveit figyelemmel olvassa, azokban különösen két fő jellemvonását ismeri fel e nagy írónak, egyik az

Istenben való szilárd hit, másik az emberi természet nemességére iránt táplált erős meggyőződés. Ő amabban soha nem kételkedik, ezt mindig és mindenütt feltalálja, úgy hogy az ő műveivel kezében senki sem lehet sem istentagadó, sem embergyülölő: a legnagyobb szerencse, a miben e földön részesülhetünk; mert Isten nélkül minden lépten nyomon oly ellenmondásokra találunk, a melyek között lelkünk öszszetörik, s a világ és embergyülöllettel pedig hasonlókká leszünk az őszi ködös napokhoz, melyek az egész természetre zibbasztólag hatnak.

Az emberi természet nemességének egyik csalhatatlan bizonyítéka az, hogy nem él csak magának és magáért, hanem küzd, fárad másokért is, feljül tud emelkedni a jelen szűk korlátain; tesz, lelkesül és áldoz nemesebb eszmékért, a melyek őt túléli, s a melyekben neki is örökélete van; szeretettel csüng a közügyeken, a melyek a társadalom jóllétét, az emberiség tökéletesedését és ez által boldogságát előmozdítják.

Ha egyházunk háromszáz éves életén végig tekintünk, az emberi természet nemességének ezen nyilatkozatával nem egyszer találkozunk. Egy szép koszorut fűzhetnénk azok neveiből, a kik mint első rendű jóltevőink ott tündökölnék egyházunk életégén. Az újabb időben, nevezetesen pedig az emlékezetes 50-es években, midőn nemzeti létünkkel együtt egyházi életünk felett is a Damokles kardja csak egy hajszálon függött, midőn iskoláink közel állottak a megsemmisüléshez, egy lelkes szózatra, mely kitörölhetetlen betűkkel van beírva egyháztörténelmünk könyvébe, mondhatni egyházunk minden jóra való tagja sietett beírni nevét oda, honnan azt az évszázak hosszu sora sem fogja kitörölni soha, meggyőzőleg hirdetve az utókornak is, hogy nincs elhagyatva senki, csak a ki magamagát elhagyja.

Szükségesnek láttam ezeket előre bocsátani azért, hogy indokolva legyen először, úgy szólván, lélektanilag felhívásom, melyet érintett cikkemben tettem. Midőn én erre bátorságot vettem magamnak, az emberi természet nemességére támaszkodtam, melyben Channing után én sem tudok kételkedni, és a melyről a jótékony-ság és áldozatkészség tekintetében legközelebből egyházi életünkben is elégséges okom volt meggyőződni.

De vajjon indokolva volt-e felhívásom a szükség által is? E kérdésre igen könnyű megfelelni. Hogy egyházi és nevelési ügyeink korunkban sokat javultak, azt senki nagyobb örömmel el nem is-

meri, mint én, de másfelől mindnyájan láthatjuk, hogy a kor igényeihez képest nekünk is csak úgy kell küzdenünk a szükségekkel, mint elődeinknek kellett az ök koruk kevesebb igényeihez mérten. Csak iskoláinkat tekintem: mennyi javítani és fejleszteni való vár reánk ezeknél, ha azt a jó hír-nevet, melylyel eddig birtunk, megtartani, sőt nevelni akarjuk! S ki ne akarná? Lehetnek ugyan, a kik a nevelést kizárólag az állam teendői közé sorozzák s különösen a mi helyzetünket tekintve, ugy okoskodnak, hogy nekünk nincs egyébre szükségünk, mint egy jól bérrendezett papnövelde. Nekünk nem szükség a mi vallási elveink megvédéseért iskolákat is tartani, mert az újabbkori államok vezérelve a nevelésnél a szabadelvűség s nekünk vallásunk már ez által teljesen biztosítva van. Legyen, hogy igazuk van azoknak, a kik így gondolkodnak, engem ez meg nem ingat abban a meggyőződésben, hogy nekünk a nevelésről lemondani nem lehet, nem szabad; nem lehet egyfelől a multért, másfelől a jelenért. Avagy nem vetne-e sötét árnyat multunkra, ha most, ugy szólva a jutalomosztásnál, lemondanánk a versenyről, s félbehagynók azt a nemes munkát, melyért elődeink egykor annyit áldoztak? Én vallásunkat nem féltém, de féltém azt az erőt és erélyt, melyet csak a küzdelem tart fenn és edz s melyet ha egyszer elvesztettünk, vallásunk is csak olyan lesz, mint a hadaggastyán mellén az érdemkereszt. És mit mondjak a jelent illetőleg? Ki nem veszi észre, hogy a taníttatás a módosabb szülők-re nézve is mind nehezebb és költségesebbé lesz; vajjon ha mi nem gondoskodunk arról, hogy gyermekeinkre nézve saját iskoláinkban a tanulás egy s más mód által meg legyen könnyítve, fog-e erről más gondoskodni? Emelkedhetik-e ki felekezetünk tagjai közül aránylag annyit mivelte és értelmes ember mint eddig? E kérdések, ugy hiszem, megfontolást érdemelnek. Én részemről a feleletekkel tisztában vagyok s azért iskoláinkért kész vagyok minden áldozatra.

Hozhatnék fel még száz és ezer okot, a mivel felhívásom szükségességét indokoljam, de ezeket sokkal jobban ismerjük mindnyájan, minthogy nekem kelljen mutogatnom. Meszsze lesz az, ha lesz valaha, hogy csak a készből megéljünk; különben is a honnan csak vesznek, de ahoz nem tesznek, végre is elfogy. Ily gondolatokkal tépelődve, kívántam ismét ahoz a forráshoz fordulni, mely egyházi és iskolai életünk megtermékenyítésére már oly sokszor öntötte ki életadó vizét. Én így okoskodtam: mi többnyire szegé-

nyek vagyunk, nagy alapítványokat közöttünk kevesen tehetnek, kötelevényileg sem örömet vállalnak embereink magokra újabb terheket; de ha lesz, úgy szólván, egy persely, a melybe tehetségeihez mértén mindenki minden időben belevetheti az egyház és iskola számára szánt filléreit, a melyek nem vesznek el, mint egyes cseppek, hanem meggyűjtve, egy-egy új kereket hoznak mozgásba, időről időre mégis csak lendíthetünk valamit ez által is azon az ügyen, mely édes mindnyájunké. Ismétlem, a mit érintett cikkemben mondték, ha a 60,000 unitáriusból csak 10,000 egy-egy forintot vetne belé a kitett perselybe, mily gyarapodást venne évről évre egyházi életünk. De legyen, hogy csak 2000 frtot tudunk évenként ily módon öszszegyűjteni, mégis öt év alatt már 10,000 forintunk van, s ez részünkre jelentékeny kis öszszeg, a melylyel öt év mulva a legnemesebben ünnepelhetnök meg a Dávid Ferencz emlékét, kinek nevére kereszteltem — mint mondám — a kis csecsemőt.

De hadd fejtsem ki jobban e gondolatot, mely bizonyára megérdemli, hogy néhány perczig foglalkozzunk vele.

A 16-ik évszáz reformatorai között hazánkban alig van név, a mely nagyobb tiszteletet érdemelne, mint a Dávid Ferenczé. E férfiú századokkal megelőzte korát elméjének világával. S ez volt egyetlen szerencsétlensége; mert ha Dávid Ferencz akár a Luther, akár a Kálvin és Zvingli, avagy csak a Socinus álláspontján megmarad, az ő neve ma tündöklőbb fényben ragyogna az egész magyar protestáns egyházban, mint egykoru társaié. Sirját emlékoszlop ékesítné, tudományát, életét terjedelmes művek magasztalnák; mig most csaknem elfeledve, porai ott pihennek valahol a dévai vár közelében, mint azon harczosé, kit az ellenség tábora buktában a harczmezőn öszszetaposott, hogy megtalálni se lehet. Még mi unitáriusok sem sokat tehattünk eddig érte. Mi megköszöntük, ha a Dávid Ferencz elítéltetése után kijelölt alapon élhettünk, ha megengedték nekünk legalább azt, hogy a szentháromságról lemondjunk, nem hogy Dávid Ferenczczel azt valljuk, hogy a Krisztus imádása nélkül is lehet idvezülni. Szóval, az eszély, az önfentartás elve azt parancsolták, hogy tartózkodjunk Dávid Ferenczczel való szellemi rokonságunkat nyilvánítani, s így mi sem tehattünk többet érte, minthogy szívünkben őriztük emlékét, mint az ifju szerelmese arczképét. Csak a közelebbi időben kezdtük meg mi is kimutatni e szellemóriás iránti nagyrabecsülésünket, ki egyetlen beszédével, melyet 1566-ban a szájhagyomány szerint Kolozsvárt a Tordautcza szegletén egy

nagy kerek kőről tartott, e várost a megoszthatatlan egy istenség eszméjének megnyerte s mondhatni minden ellenmondás és szakadás nélkül az unitárius vallásra vitte át magával. Csak napjainkban fogtunk hozzá leróni e férfiú iránt tartozó tiszteletünket, kinek hatalmas ékesszólása, tudományos érvelései, dialektikája, fáradhatatlan munkássága, bátorsága és evangéliumi jelleme nélkül, a mikről különösen a gyula-fejérvári és nagy-váradí vitatkozások 1568 és 1569-ből kiáltó tanuságot tesznek és a miket ellenfelei is Dávid Ferenczben kénytelenek voltak elismerni, az unitarizmus nem verhetett volna oly mély gyökeret Erdély földében, hogy háromszáz év viharait kiállja s életképességének újabb meg újabb jeleit adja. Folyóiratunkban lön először ismertette elfogulatlanul a Dávid Ferencz eliteltetése, s tán nem meszsze az idő, midőn ugyancsak itt adhatjuk kimerítő életiratát is.

A Dávid Ferencz alapítványnyal én is egy emlékoszlopot óhajtanék állíttatni e nagy férfiúnak, — nem sirjához; mert hiszen ennek helyét se tudjuk, hanem vallásközönségünk kebelében. Azt óhajtanám, hogy önkéntes, minden kötelezettség nélküli, de évenként lehetőleg megújuló, folyton tartó adakozások útján 1879-re, mint a Dávid Ferencz eliteltetésének háromszázados évfordulójára, legalább egy 10,000 frtos összegetösszegyűjtve, azt egyházunk közpénztárába egyházi és iskolai célokra az ő nevére tegyük le.

Ime egy szerény indítvány! Sikerülni fog-e azt megvalósítani, nem tudom, de bizom a cél nemes voltában, s azt ezennel baráttim, elvtársaim, vallásfelekezetiünk tagjai, s általában a lelkiismeret-szabadság tisztelőinek pártfogásába ajánlom. Felkérem különösen paptársaimat, hogy legyenek munkások hiveik között az eszmét elterjeszteni, a cél megismertetni, áldozni és gyűjteni arra, megragadva minden alkalmat, a hol a buzgóság és áldozatkészség nyilatkozhatik; mívégre legyen szabad néhány észrevételt tennem.

Alig hiszem, hogy évenként ne fordulna elő minden ember életében egy-egy pillanat, midőn minden megerőltetés nélkül hozzájárulhat a kitűzött cél valószínűségéhez kisebb-nagyobb adományaival. Vannak családi ünnepek, vidám nász- és névnapok, szerencsés kimeneteleű vállalatok, jó termés, midőn az örömmel és meglelégedéssel megtelt szív önkénytelenül ragadtatik a jótétemények gyakorlására, de mint fentebb emlitém, az ember tudva azt, hogy valamint egy

csepp vízzel egy nagy kereket mozgásba indítani, úgy csekély öszszeggel nagy hasznot tenni nem lehet, rendesen ezen sohajtással marad: Istenem, Istenem! miért nem vagyok én tehetősebb, mily örömet elősegiteném ezt vagy ama nemes czélt? Ha már lesznek, a kik az ilyen megáradt sziveknek megmutatják a csatornát, mely a jótéteménynek legkisebb cseppjét is felfogja, s oda vezeti, a hol aztán más hasonló kis cseppekkel egyesülve, hatalmas folyammá lesz, melynek ereje és működése kiszámíthatatlan, azt hiszem egy oly nemes kötelességet teljesítenek, a melyért az adakozók és a közügy részéről egyiránt hálára és elismerésre számíthatnak. E mellett, úgy gondolom, hogy a kitüzött cél valóításától gyülekezeteink sem vonják meg részvétöket. A mióta abban a szerencsében részesülünk, hogy egyházi czélokra mi is évenként 5000 frt. államsegélyt kapunk, gyülekezeteink fel vannak mentve az évi rovatat fizetésétől. Tudom, hogy ekkleziáink is sok szükséggel küzdenek s van mire fordítani jövedelmöket, ha még egyszer s tizszer annyira is lenne; de ha a kitüzött czélt megismerik, nem hiszem hogy azt is pártfogásuk alá ne vegyék, s a Dávid Ferencz alapra évenként egy pár forintot beszolgáltatóni ne tudjanak. A mit erre adnak, úgy is az övék marad, csak hogy többen veszik hasznát, mint a napnak, mely sugaraival nagyobb tájakat világít bé. Gondolatom szerint az ünnepek valamelyik napján a templomokban is lehetne erre a célra gyűjtéseket rendezni, oly formán, hogy azt kihirdetve, adakozásra szólítanak fel a templomi gyülekezetet. Lehetetlen, hogy ez uton is 106 templomunkban évenként legalább egy pár száz forintot begyűjteni ne tudnánk. Az erre megkivántató engedélyért egyházi képviselő Tanácsunkhoz folyamodni nem mulasztom el. Egyébaránt csak igaz buzgóság és komoly akarat lelkesítsen mindnyájunkat az ügy iránt, az utakat és módokat bizonyára meg fogjuk találni a cél valóítására.

A mi már a kitüzött célra szánt adományokat s ugyan erre törtéendő gyűjtéseket illeti, kérem azokat nevemre cizmezve, hozzám koronként beküldeni. Én annak hű és igaz sáfára leszek s a már meglevő könyv mellett minden forintot haladéktalanul a kolozsvári tararékpénztárba teszek, hogy gyümölcsözetlen egy nap se heverjen, hanem a kivánt célra kamatozzék és így magamagát növelni segítse. A begyűlt adományok közlésére a Ker. Magvetőben egy állandó rovatot tartok, mely egyszersmind az adakozóknak nyugtatványozásul is fog szolgálni. Ez úttal már abban az örven-

detes helyzetben vagyok, hogy a fennebbi 21 frt mellett még a következő adakozásokat jegyezhetem fel: Benczédi Gergely tanár 1 frttal, Simén Domokos, tanár 5 frttal, Jakab Elek, országos levéltári igazgató 10 frttal, Végh Sámuel ur 25 frttal járultak a Dávid Ferencz alap gyarapításához. Ez utóbb tisztelt nemes adakozó ezen kívül még 10 frtot adott az alap részére, mintegy váltásdíjúl azon — meggyőződése szerint kevés számu — szegényekért, a kiknek teljességgel nincs módjuk e nemes czélra áldozni. Adtak továbbá: Sándor Istvánné Gyergyai Klára urasszony 10 frot, özv. Gyergyai Ferenczné urasszony szintén 10 frtot, azzal az igérettel, hogy ezt mig az Isten élteni, ezután is évenként megadja; Molnár Sándor, ügyvéd, a maga személyére 3 forintjával számítva, 5 évre 15 frtot, két fiáért Jenő és Sándorért ugyancsak 5 évre egy-egy forintjával 10 frt; özv. Ürmösi Sámuelné urasszony a folyó évre 5 frtot, fiai: Miklós, Lajos, Kálmán, Gyula és Jenő 1—1 frtot, együtt 10 frt o. é. Kovácsi Antal, tanár, 4 frtot, Kovácsi Antalné Ajtai Róza urasszony 4 frt, leányuk Kovácsi Róza 2 frt. Fekeke Pál, városgazda, 10 frt, azzal az igérettel, hogy mig teheti, évenként megadja; Berde Áron, egyetemi tanár 10 frt, Filep István, egyh. pénztárnok 5 frt, Jánosi Gergely, nyug. hivatalnok 2 frt, Kriza Gyula, pénzügyi hiv. 5 frt, Sárdi József, leányiskola tanító 3 frt, mindnyájan azzal a szíves nyilatkozattal, hogy jövére is készek e czélra áldozni; Kozma László ur egy 20 frkos aranyat, eme sorok kíséretében: „1850-ben hoztam Olaszországból s közkatonáskodási szomoru emlékül maig megtartottam, most idvesebb emlékebe adom“; ennek beváltási értéke 8 frt 85 kr. Özv. Fejér Mártonné urassz. 10 frt hasonlóképpen azzal az igérettel, hogy ha Isten megsegíti, a következő években is ezt megadja az alap részére; Kelemen Benjámin ur 100 frtot erd. urb. papirosban, melynek első szelvénye 1875 jan. 1-én beváltható, Szentiványi Gyula, kir. törv. széki bíró, 3 frt, kijelentvén, hogy azt még többször is megujítja. És így a Dávid Ferencz alap ma, a felhívás napján, aug. 6-án, teszen 193 frt 85 krt. o. é. készpénzben és 100 pfrt egy dr. már jul. 1-től kamatozó erd. urb. papirosban. Fogadják a fenn tisztelt adakozók legszívesebb köszönetemet becses adományaikért, melylyel, mondhatni, megleptek, mielőtt a felhívást kibocsátottam, a czélnek csak előleges közlése alkalmával. Ez bátorit és biztat. Legyen Istennek áldása a kicsiny, de jó reményü kezdeten.

Még csak néhány szót.

Lehetnek, a kik azt ohajtanák, hogy a begyülemelő őszszeg rendeltetéséről is határozottabb tájékozást nyerjenek; az-az szeretnék előre tudni, hogy kiválóan mire fog annak idejében fordítottatni? Én ezt most megállítani időelöttinek tartom. Célunk egyházunk és iskoláink egyetemes szükségein segíteni. Ez magában foglalja a tanárok számának szaporítását, vagy a meglévők fizetésének javítását, elnyomorodott papok és tanárok vagy ezek özvegyeinek és árváinak gyámolítását, szegény ekklézsiák segélyezését vagy új egyházközségek alapítását, az egyházi irodalom előmozdítását, vagy iskolai tankönyvek kiadását stb. stb. Ezekből választani majd legjobban akkor lehet, a mikor a 10,000 frt őszszegyült. Bizzuk ezt ennél fogva az 1879-ki egyházi főtanácsra, mely tekintetbe véve az akkori szükségeket, bizonyosan igyekezni fog a leghelyesebben intézkedni. Vagy ha irányt akarunk adni, ha a közvéleményt az adakozások folytán, ugyszólván, megismerjük, könnyű lesz annak e folyóiratban is hangot adni s így az őszszeg rendeltetése felőli határozathozatalra befolylni. Én ez uttal csak egyet kívánok kikötni, hogy 1879 előtt ez alap bármily nagyra nőjön, azt semmire használni nem lehet. Addig folytonosan a takarékpénztárban, vagy ennek megszűnése esetében, más hasonló jó hitelű pénzintézetben marad gyümölcsöztetés végett és csak 1879-ben bocsáttatik az egyházi főtanács rendelkezésére, oly formán, hogy ez alap elkölthetetlen lesz és örökre a D á v i d F e r e n c z nevet viseli, e végre az Augustinovics-alap mintájára külön kezeltetik, t. i. $\frac{1}{6}$ -da a a kamatoknak új 10,000 frt előállítására fordítottatik, $\frac{5}{6}$ -da pedig az egyházi főtanács által akkor meghatározandó célra használtatik. Feltéve azt a szomorú esetet, a mit én egyébiránt gondolni sem akarok, hogyha 1879-re nem nőné ki magát az alap 10,000 frtra, akkor az alap akkori állása béjelentetik ugyan az egyházi főtanácsnak tudás és a Dávid Ferencz elíteltetése három százados évfordulójának ez által is megörökítése szempontjából; de rendelkezésére csak akkor bocsáttatik, midőn további adakozások, gyűjtések és a meglévő tőkének gyümölcsöztetése által legalább 10,000 frt. készen van. Önként értetvén az is, hogy a 10,000 frt őszszegyűjtése után is a Dávid Ferencz alapra az adakozások továbbra is nyitva maradnak, s minden e célra szánt adomány örök időkre ez alap növelésére fordítottatik.

Ha e tervezet, miként az eszme helyesléssel találkozik, úgy nincs egyéb hátra, minthogy azt még egyszer az érdekeltek figyelmébe s meleg pártfogásába ajánljam. Tiszteljük meg magunkat azzal, hogy a tiszteletre méltókról nem felejtkezünk el. Én megvagyok győződve, hogy mi a Dávid Ferencz eliteltetésének háromszázados évfordulóját a magunk megnyugtatóására, a lelkiismeret-szabadságának becsét ismerő mivelt világ méltánylására, s végre angol és amerikai hitrokonink rokonszenvének s folyton élénkülő testvéri szeretetének erősítésére és megszilárdítására méltóbban meg nem ünnepelhetjük, mintha 1879-re, nevének ez uton is megörökítésére, legalább az első 10,000 frtot öszszegyűjtjük.

A kit ez eszme lelkesíteni bír: Isten segítségével fel a munkára.

Ferencz József.

Békeség a tudománnyal.

Egyházi beszéd.

„A békeségnek útját nem tudják“. Róm. 3, 17.

„A békeségnek útját nem tudják!“ Veszekednek és czivódnak, egymással folytonos háboruságban élnek, mint a rossz házas-társak. Ők egymás ellen, mint elkeseredett ellenségek, irtó háborút viselnek. Talán épp e pillanatban is köszörülik a támadó fegyvereket; fenik a vítört; élesítik a gyilkoló szablyákat és feszesre huzák mérges nyilaiknak hoszszu harcban meggyengült hurjait, hogy a jövő perczben legyen, mivel kegyetlenül egymásra lövöldözzenek, mit vad örjöngéssel egymásnak szívérebe mártsanak, hogy legyen, mivel egymásnak testén kölcsönösen mély, tátongó sebeket ejtsenek. A kiméletet és határt nem ismerik. Ellenvéleményt tőrni nem érényök. Az ellenvéleményt üldözik hatalmuk egész erejével. Ez már aztán ősi érényök. Mert ám régi idő óta állanak már ők egymás ellenében a küzdteren. S talán meg is esküdtek, hogy egymásnak örök ellenségei leendenek, egymás ellen végtelenül harcolnak. Tűz és víz óriás hegyek mélységeiben nem vivnak nagyobb erőfeszítéssel, mint a mily vakmerő elszántsággal ők küzdenek. Rettenetes! hogy nem akarják már egyszer egymást megérteni, nem akarnak egymáshoz közeledni, hanem a helyett mindinkább távolodnak és az elválasztó tért áthidalhatlanabbá teszik. Rettenetes! hogy ők, a kiknek egyetértve kellene az emberiség boldogításán működni, kiknek szövetségben kellene az emberi nem mivelődését, jóllétét előmozdítani — rettenetes! hogy ők „a békeségnek útját nem tudják“ — ők, kik? ők, a papok és tudósok.

Ne ütközzetek meg k. h! mert ők azok, ők a kibékíthetlen ellenségek. Igen! ellenségek mind halálig. Ők az emberiség vezetésére hivatottak egymást folytonosan szidalmazták, kisebbitik, egymás-ellen szünet nélkül áskálódnak és iszonyu átkokat dörgenek. Ti

vagytok a világ mételyei, ti, istentagadó, megromlott lelkü tudósok, kik a társadalmi életet alapjaiban megrendítik, veszedelmes elveket hirdetvén; ti, a kik a mult dicső hagyományait és szokásait megvetve, atyáitok rendeleteit áthágjátok és azoknak szent hite fölé botorul fekete lelketek koholmányait ültetitek; a kik hamis nézeteitekkel az erkölcsiség alapját galádul aláássátok! így kiált fel a hitre s talán még inkább a kiváltságaira féltékeny papság. Nem igaz! Ti papok vagytok a társadalom megrontói; akadályozzátok az emberiség előhaladását; gátokat vettek a műveltség útjába; átokkal töltitek be a levegőt a szabadság ellen; kárhoztatjátok a szabad szólást, a szabad gondolatot; eltitkoljátok, mely az emberiség előhaladására egyedüli biztos eszköz — a szabad vizsgálódást; hibeitektől feltétlen engedelmességet és a mi őket soha sem teheti boldogokká, vakhitet követeltek; ellenségei vagytok a tudománynak, mely a tévelygések ellen a legfőbb palládium, az emberi boldogság elősegítésére a legcsalhatlanabb eszköz; így válaszolnak a papság anathemáira a tudósok. S megvallom, engem legkevésbbé ragad csodálkozásra, hogy a tudósok a papok ellenségei. Hiszen a papság, fájdalommal kell kimondanom, emberi emlékezet óta üldözte a felvilágosodást, a tudományt. Ki ne emlékeznék Galileire, kit a szent szék azon megbecsülhetlen felfedezése hirdetéseért, hogy a föld forog, kintpadra hűrczolt. Ki ne emlékeznék a papságnak arra az ellenséges állására, melyet a tudományval s főleg a természettudományval szemben mindig tanusított, mióta az létezik. S ki ne tudná, hogy a természettudományok legnagyobb ellensége ma is a papság. Sőt én azon bánulok, hogy a természettudósok a papság illetén viseletével szemben nem lettek mindannyian istentagadók, hitlenek. Ettől őket csakis a természet mentheté meg, melyben látták Isten nagy erejét és végetlen hatalmát.

A nélkül, hogy mondanám, gondoljátok, hogy a tudósok e legfőbb gáncsolói az ugynevezett „egy igaz keresztény egyház“ papsága. És első tekintetre úgy látszik, mintha az ügy kevésbé tartoznék reátok. A dolog nem úgy áll. A tudósok iránti ellenségeskedés kezdi magát a protestantismusba is befészkelni. Én már nem egy protestáns papot hallottam a tudomány ellen dörgő szöveget emelni. A példa ragadós, kivált a rossz. A hit bajnokai mindenfelé dörögenek a tudomány ellen, a protestantismus szabad birodalmában sok helyen éppen úgy, mint Róma féltékenyen őrzött téerein. Ők fel akarják a világot lázítani a hit mellett. De higyjétek meg, e

lázítások, ez átkozódó beszédek jót nem szülnék, nem szülhetnek. Hatás ellenhatást támaszt — ez természeti törvény. S ha vannak a vallásnak ellenségei, az átkozódás által csak növelni fogjuk azok számát. Ha ma a tudománynak egy harciosa ellen lázítunk, készen lehetünk rá, hogy holnap már száz ellen kell beszélnünk. Mi lesz ebből, hogyha ez tovább is így meg? Megálljatok til a kik a tudomány harciosai ellen dühöngtek. Elöl háboru, nyomában romlás. Nem látjátok Jézus Krisztus egyházának hajóját megettetek vész hullámoktól hanyatva; nem látjátok-e e hajó drága kincseit: az emberiség szabadságát, erkölcsét, hitét és vallását kockára téve; nem látjátok-e az erkölcstelenség rettentő szörnyeit, a mint a világot óriási karjaikkal átölelni készülnek; nem látjátok-e a tudatlanságot és annak nyomorait véreiteken eláradva; és nem látjátok-e végre ott a háttérben nagy mesteretek feltűnedező szellemét, egyháza jövődjé és e siralmas állapotok felett mély fájdalomában keseregve?!

Én mosom kezeimet az átkozódó beszédektől és a türelmetlenség sulyos vádjától. Bár jól tudom, hogy nem egy tudós igaztalan, a vallás iránt, én a tudományt nem becsmérlem, a tudósok ellen nem átkozodom. S ha vannak, itt e gyülekezetben tudósok jelen, beszédemen megbotránkozni bizonyára nem fognak, nem! sem tudós, sem tanulatlan, mert én a békeséget, a Jézus Krisztust és az ő szent atyját prédikálom.

I.

A Jézus Krisztust!

Mintegy 1800 és egynehány esztendővel ezelőtt egy rendkívüli férfi jelent meg a világtörténelem szinpadán, csodálandó fényességgel a bölcseségben, melylyel a földet bevilágítandó vala. A nemzet, melynek kebeléből költ ki a soha nem látott fényességtől megvakulva, szabadítóját nem ismerte meg s régi sötét várába zárkózott előle, a honnan ki sem engedte magát veretni. A nemzet e nagy jelenséget ellenségének tartotta. És hogy az atyáktól öröklött birodalmat megvédje, abban egyszerre minden alvót felriasztván, ellene feltámadt s a maga örök gyalázatára a Jeruzsálem mellett fekvő Golgotha-hegyen halálra hurczolta azt a nemes férfit, a ki míg élt, önmagában egy világot hordozott. A koporsójához gyűlt nép másnap azt mondá, hogy ő nem maradt a koporsóban, hanem feltámadt és felment a mennybe.

Hü tanítványai maradtak és ezek által lön egy nagy egyház fejévé: a kereszténység megalapítójává.

Ki volt e rendkívüli ember? Honnan állott elő e szokatlan tünemény? A föld vagy az ég volt-e neki szülőanyja? Egy idegen csillagzat kiszármazott fényessége, vagy a föld porából kiemelkedett fénylő csillag volt-e ő? — e kérdések sokat foglalkoztatták és foglalkoztatják a gondolkodó emberiséget.

Némelyek túlvilági lénynek mondák őt; sőt a keresztény egyház hiveinek legnagyobb része ma is azt tartja, hogy az irásnak eme szavai alatt „Isten jelent meg a testben“, azt kell érteni, hogy ő Isten lett volna. Igen! és a dolgot úgy magyarázzák, hogy ő az istenség egyik alkotó eleme, ki már a világ teremtése óta létezik, megszáván az Atya Isten a bűnös emberiséget, melyet Ádám vétke óta a bűn folytonosan fogva tart, általa kebeléből kibocsáttatott azzal az utasítással, hogy szálljon alá a földre és ott emberi testet öltvén, áldozza fel magát a világ bűnéért és ez áldozata által váltsón meg a bűnből minden embert. És mint ilyent nem csak tisztelik, hanem imádással is áldoznak neki, és azt a nőt, ki őt e földön létrehozta, isten-anyja czim-mel ruházták fel és könyörgéseikkel gyakorta hozzá is fordulnak.

S miután ez isten-ember — mert ők úgy nevezik — a váltság nagy munkáját elvégezte és a javító intézményt az emberek számára felállítá egyházában, utódául Péter apostolt nevezte ki. Ez apostol a mindnyájoktól ismert Róma városát tevő székhelyévé, s abban 25 évig mint az egyház főnöke működvén, a Krisztustól nyert megbízatást az általa kiválasztott és őt hivatalában követő tekintélyes egyházi férfiú kezébe tette le, annak az egyház és világ felett teljes hatalmat adott, hogy az emberek lelki boldogsága és üdvössége felett atyai szemekkel őrkdjék. Legalább így tartják és így beszélik ezt a szent város hivei.

Ez ellen ugyan tiltakozott egykor Wittenberg, tiltakozott Genf és tiltakoznak ma is mindazok, a kik e városokat tekintik Mekká-joknak s nem ismerik el a szent város mindenhatóságát. De abban ezek is megegyeznek velük, hogy a világszabadító természetfeletti módon született, hogy az égből szállott alá, szóval, hogy ő isten és egyszersmind ember is, tehát kettős természetű.

Én k. h! nem az isten-embert hirdetem nektek, hanem a Jézus Krisztust, az egyszerű názareti férfiut, ki az időnek teljességében emberi szülőktől származott — a názareti férfiut, a zsidó prófétizmus e legszebb kihajtását, leggyönyörűbb virágát. Igen! őt hirdetem nektek, a ki a zsidóság fojtó légköréből felszállva, a választottság megbénító lánczait erős kezekkel szét-

tépve, a magasztos emberfogalomra emelkedett, arra a fogalomra, a melynek e földön ő a legszebb megtestesítője volt. Én azt hirdetem nektek, a ki a porból küzdötte fel magát lankadatlan kitaratása, szellemének ereje és nagysága által arra a magas méltóságra, milyen e földön embernek nem adatott, t. i. hogy eszméivel a vallás és erkölcs mezején az egész emberiségnek örök időkre világojjon.

És intézményeit tekintve, nem lelkesitlek titeket ama Krisztus mellett, a ki mint az egyház feje állítólagosan hatalmat adott utódainak, hiveiket a kötelesség és a törvény ellen uszítani, az államok nyugalját felzavazni, a haladás elé akadályokat gördíteni, hanem azt a Krisztust hirdetem, a ki így szólt: „Adjátok meg az Istennek, a mi az Istené, és a császárnak, a mi a császáré.”

S nem tanitlak az ő nevében arra, hogy szőrcsuhát öltvén, nyomorgassátok a testet, tagadjátok meg önmagatokat; nem tanitlak arra, hogy félrevonuljatok a társadalomtól, a melyben élni hivatta vagytok, nem! sőt az ő nevében azt mondom, hogy nemeteket, társulási ösztönöteket megtagadni bűn, a mint irva van, az embernek házasságban élni kötelessége. „Vegyetek magatoknak feleségeket“ (Jer 29, 6.). „A házasság mindenek közt tiszteletes“ (Sid. 13, 4.) A család nemünk fenmaradásának biztosítóka. Pusztába vagy elzárt rideg falak közé se költözzetek, hanem élvezzétek a társadalom előnyeit, élvezzétek annak örömeit derült kedélylyel, a mint élvezte Jézus is a kánai menyegzőn és más vig lakomákon.

Nem beszélek ama Krisztusról, a ki az ember legdrágább kincsét — a lelkiismereti szabadságot megbéklyózni parancsolja, a ki megfosztja az egyént a gondolkozás jogától és a ki vakhítt és feltétlen engedelmességet követel. Én e Krisztust nem ismerem, hanem csupán a szabadság Krisztusát, a ki egész életében arra törekedett, hogy az egyént jogaiba helyezze, a ki azért prédikálta az igazságot, hogy az szabadokká tegyen mindeneket (Ján. 8, 32.) Én csak azt a Krisztust ismerem, a ki az egyént a rabszolgaság, a százados zsarnokság könyörtelen járma alól a szabadság szent földjére kivezérlette.

S hadd beszéljen a nyomorult hizelgés, a porba csúszó undok szolgálai jellem arról is, hogy ő magas születést követelt, magát Dávid király családjából származtatván; de én nektek nem szölok egy rangkóros, kiváltságokra hajlandó zsidó férfuról, mert az irásokból (Gal. 3, 26. 28.) azt láttam, a ki a születési válaszfala-

kat megdöntötte, az előjogokat minden különbség nélkül eltörle — az egyenlőség Krisztusát.

És végre hirdetem nektek, nem azt, a ki megengedi, sőt elveik érdekében parancsolja, hogy az ő nevében a veletek nem egyformán gondolkozó embertársaitokat üldözzétek, ellenségeitek ellen kebletekben vad gyűlöletet és haragot ápoljatok és az emberben az embert ne tiszteljétek — hanem hirdetem a testvériség, a szeretet Krisztusát, nagy apostolát, a ki azt parancsolja, hogy szeressétek még ellenségeiteket is (Mát. 5, 44.), szeressétek egymást, mint ugyanazon egy atyának édes gyermekei teljes szívvvel és lélekkel (Mát. 5, 45).

Én ilyenek tanultam őt ismerni az írásokból; ilyenek tanultam ismerni ama férfit, a ki az emberiség miveltségi történetében vallási és erkölcsi eszméi által egy új, virágzó korszakot nyitott meg. S én csupán egy ily Krisztus mellett lelkesülök, buzgok lelkem egész hevével, egy ily Krisztus mellett, a ki természetes módon született, a mint a világ mondani szokta alacsony sorsban, de a kinek érdeme annál nagyobb, hogy ő alacsony sorsból önérejen oly magasra emelkedett. Igen! a szabadság, egyenlőség és testvériség Krisztusa s a szeretet fénylő geniusa mellett buzdul fel és ég keblem. Ő érte buzgok és égek és ti nektek is őt hirdetem, a Jézus Krisztust, mert ő a békeség, a ki ha egyszer igazán megismertetik, lábainál a hívés és tudás ikertestvérekké forrandnak öszsze, őt hirdetem és

II.

A z ő s z e n t A t y j á t .

Ott a meszsze láthatáron a szent hegyek közelében egy sötét fekete ködoszlop vonul elé nehéz terhével, melyet tartani alig bír és alant a völgy szűk torkolatában egy férfinak magasztos alakja tűnik fel a sűrű homályban, kezében vezéri bottal, melynek intéseit a nyomában levő tengernyi nép követni tartozik. Kik legyenek ezek a kietlen sivatagon? mit keresnek? merre mennek? miféle cél hajtja őket? — ne kérdezzétek, elég annyit tudnotok, hogy ez egy zabolátlan, fékezetlen nemzetség, melyet bölcs vezérének erélye is alig tud rendszorítani. Épp most is lázadásra készül, midőn a sötét, fekete ködoszlop szeméi előtt hirtelen megjelenik. De ime! a zaj egyszerre lecsillapul, a lázadás megszűnik. A dühögők félelemtől reszketve simulnak egymáshoz. Honnan e

halotti néma csend? Hová enyészett el a nagy lárma? Minden nyugodt. De halljátok: nagy csattanás rezegetti meg a levegőt, dübörg az ég, felhők csapkodják zúgva az erdők dús koronáit, villámok cikáznak, mire egy erős dördülés és aztán egy a föld gyomráig leható mély moraj következik. A haragos Isten jelent meg a felhőkön. És ezért van a nép meghunyászkodva.

De menjünk tovább. A vihar lecsendesült. Most a nép vezére és prófétája hallatja szavát: Féljétek az Ur törvényeit megszegni, rendeléseit, a melyeket általam tett, megsérteni és az ő nevét hiába felvenni, mert vétkeitekért lakolni fogtok ezeriziglen. Ez a boszuálló Isten. Mindkettő pedig a Mózes Istene.

De itt egy más jelenet. A hit fegyvert fogott a hitetlenség ellen. Csatáznak a szent földért. Egyik részen egy kicsiny sereg, a másikon pedig özönnyi had. Az ütközet egyre rémesebben folyik. A harcosok elszántan vívnek mindkét részről. S már-már győz a túlnyomó szám; a hit védői csüggedeznek, mert a nap is leáldozni készül, midőn egy pillanatban egyszerre mindeniket hősi bátorság szállja meg, s bár a harc órahosszat folyik, a hitetlenek vad árja_erve_ vonul rejtekeibe, még mielőtt estve lőn.

Hogy történhetett ez? Ott azt beszélték, hogy az Isten ő érettök napját megállítá, hogy győzzenek; a mint ezt a szent könyv szerint Jozsuével szemben is tette. Ez a csodatevő Isten.

E hiedelmek az Istenről régi időké. De hiszik és prédikálják azokat igen sokan ma is. Isten haragjával, pokollal és örök tűzzel fenyegetnek és pedig nem Ázsia miveletlen csordái között, hanem itt nálunk, itt, a civilizált Európában. Isten csodatevéséről pedig éppen nem rég hallottam egy a világosság terjesztésében buzgózkodót a nép előtt beszélni, azt az esetet adván elé, midőn Isten a maga hármasságából az egyik tényezőt kiszakítván, a földre küldötte és csodálatos módon emberré alkottatta a harmadik tényező közreműködésével.

Én nektek nem ezt az Istent hirdetem. A haragos, boszuálló Isten nem a Jézus atyja s még a csodatevő sem. A Jézus atyja, a ki általa egyszersmind az egész emberiség atyja, nem haragszik, sem boszut állani nem szokott. Ő jó, könyörületes és kegyelmes. „Igen, irgalmas az Ur és könyörülő“ (Jak. 5, 11.), „ő a jóság, a szeretet“ (1. Ján. 4, 16.) a ki a megtérő bűnöst kegyelmébe fogadja és a ki gyermekeiről, a mint azt mindnyájan jól tudjátok, szeretettel gondoskodik. Ha vétkeitek tudatában zsámolya

elé borultok, nem üzend el arczulatának haragja, kétségbeesve nem lesztek kénytelenek magatokat a bűnnek, a romlásnak végképpen odadobni, mert ő felemel és megtart.

Nagy az Isten szeretete és tökéletes, mint ő maga. S ez isteni szeretet egyszersmind egyetemes és minden ember iránt való. Sokan beszélnek ugyan kiválasztásról, mely szerint Isten csak némelyeket kedvel, s akar idvezíteni. Ily Istent én nem hirdetek. Ugy gondolom, hogy legalább a világ kormányán nincs részrehajlás, ott igazság uralkodik. Bensőm azt sugja, hogy az emberiség atyja igaztalan nem lehet, hogy ő csak némely gyermekeit kívánja boldogítani s a többit magától könyörtelen eltaszítja. Nem! ő ily igaztalan nem lehet, s személyválogatást az emberek közt nem teszi. Ő éppen azt akarja, hogy minden ember üdvezüljön és az igazság ismeretére jusson. Ő nem csak jó, irgalmas és kegyelmes, hanem igazságos is. Ám tulajdonítsanak mások neki ellenkezőt, én az Isten hatalmát a kiválasztásban nem hirdetem. Sokkal inkább imádom tökéleyeidet, oh főlény! mintsem emberekhez hasonló gyarlónak gondoljatok és nagyságotat ily gyarló hatalmaskodásban akarjam feltüntetni, hogy az által tökélyed fogalmán szennyet ejtsek. Sőt az apostollal így szólok: „Igazak és tökéletesek a te útaid, oh szeretetnek királya, (Jel. 15, 3.) igazak és tökéletesek minden ember iránt.

Nem tulajdonítok Istennek, mint a világ kormányán ülőnek sem oly tulajdonokat, melyek az ő tökéletességével ellenkeznek. Nem ruházom fel őt a csodatevés hatalmával, mely szerint ő a világ rendes folyásába olykor-olykor benyullhat és az események rendjét megváltoztathatja. A csuda ellenkezik a természet törvényeivel, a természet Isten alkotmánya, tehát ellenkezik Istennel is. Távoly legyen tőlem Isten csodatevő hatalmát hirdetni. Nem csodatevő Istent, hanem mindentudót hirdetek nektek, a ki e világ törvényeit úgy alkotta, hogy azoknak megváltoztatására nincs szüksége, a ki a fejetlen chaosba oly egységet és harmóniát öntött, hogy azt megváltoztatni soha sem leend kénytelen.

Ezt az erőt, ezt a hatalmat imádom én, mely ily egységet, ily változhatlan törvényeket alkotni képes volt. Ez előtt borulok le szent érzelmekkel, midő lelkemre jön az ihlet, hogy áldozzak ő neki. Ennek csodálom nagyságát, mindenható erejét. Ennek hódolok minden lépten műveit szemlélvén. Ennek hódolok, ezt imádom, ezt dicsőítem és nektek is ezt hirdetem, ezt, a nem csak erkölcsi,

hanem értelmi tekintetben is tökéletes Istent, az igazság és szeretet Istenét, mert ez a mi Istenünk, Jézusnak és az egész emberiségnek Istene és édes atyja!

Igen, k. h.! én hiszem az ember Jézus Krisztust s hiszek egy Istenben, mindenható atyában! Hiszem és hirdetem a nagy prófétát; hiszem és hirdetem az Istent, a ki tökéletes, szent, igaz. Hiszem és hirdetem ő bennök a békeség utját. Megvagyok győződve, hogy ily hitnek a tudás őszintén fog jobbot nyújtani, s azzal őszintén fog megbékülni, mert e hit egyszerű és homálytól, mysticismustól ment; megvagyok győződve, hogy ha a tudás ezt egyszer igazán megismerendi, készséggel lakozik vele békeségesen egy hajlékban, az emberi lélek dicsó hajlékában. Ez nem légből kapott képzemény, hanem alapos meggyőződésen nyugvó nézet, melyet a pöffeszkedő önteltségnek nincs oka nevetve kicsinyelni. A lángelmű Dávidtól, a derék Zwinglitől és a tudós Servéttől s az angyalszelel Pristleytől eltekintve, ismeritek a nagy Newtont, a természettudóst, ismeritek Locke-t és Clarke Sámuelit, e jeles bölcsészeket és ismeritek főképpen azt a tiszteletre mélt ősz tudóst, a ki közvetlen körünkbe lobogtatja a tudomány szövétnekét, a kinek ezüst fürtjei mind a tudomány szolgálatában lettek olyanokká; és e nagy szellemek, a tudománynak e nagy férfiai mindannyian e hitben találtak a tudománynyal kékeséget; e hit forrott össze lelkekben a mélységes tudással elvalaszthatlanul; e hit áldó sugarai élesztették nemes kebleiket, e hit sugarai, melyet nálók a tudomány világa nem hogy elhomályosított volna, sőt növelt, táplált és éltetett.

És k. h.! e hit az, a melylyel nem csak megfért, hanem megfér ma is a Newtonok szelleme. Egyedül e hit az, melylyel az igaz tudomány vagy ha úgy tetszik — tudás egyesülhet vagy egyesülni ohajthat. E hit az, melyet a szabad vizsgálódás kellő fényes csillaga elsötétíteni vagy eltörölni nem fog, hanem azzal constellatióban világítja meg a haladó emberiség előtt a küzdelmes élet göröngyös útait. Hídjétek meg, e hitnek szép jövője van. E hit egykor diadalmaskodni fog. Utjában gyorsan halad elő. Gyorsan küzdi fel magát a magaslat felé. Hol tudomány és szabadság honol, mindenütt szives bebocsáttatást nyer. E hit nem ellensége a szabadságot terjesztő tudománynak. E hitet épp a tudomány fogja előbbre vinni, a melylyel az egy anyaméhben született ikertestvér. E hit diadal-

mában én részemről legkevésbé sem kételkedem. Oly jelenségeket látok a távolban feltűnedezni, melyek diadalára biztos kezességeknek tekinthetők.

E hitnek az emberiség boldogítására nagy missioja van. Bármerre tekintünk, harcot látunk. Körültünk óriási küzdelem szemlélhető. A szenvedélyek fenéig felkavarva vannak. Hívók és tudók állnak egymás ellenébeti a sikon agyarkodva. Az egyház vitézei, a papok egy hajszálnyit sem akarnak engedni, a másik rész sem tágit. Mi lesz ebből? mikor fog már megszűnni a régi harcz, az örökös ellenségeskedés, a mely miatt az emberiség jólléte anynyit szenvedett és szenved? Fognak-e ezek valaha kibékülni? Talán, soha; soha! De az emberiség e perpatvarkodóktól egykor megszabadul, meg kell hogy szabaduljon. Nézzétek ott a csatázók megett egy kicsiny serget látok, kezében a szeretet és igazság fegyverével, egy kicsiny serget, melyet a tiszta hit és tudomány világa vezérel utjában és e kicsiny sereg fogja majdan a szabadulást eszközölni, az emberiség hite és tudománya közt a magasztos öszhangot létrehozni, — e kicsiny sereg, mely egykor óriássá növi ki magát. Én ezt erősen hiszem, és ennélfogva hiszek ama hit missiojában is, melyet a tudomány egyedül fogadhat társul, ikertestvérül; hiszek és azért hirdetem ti nektek is e hitet, mely egyedül békeség a tudománynyal. Amen.

Péterfi Dénes.

Londoni vallásos élet s felekezetek.

„A valódi keresztény állam nem egyéb, mint az igazság s szabadság isteni eszméjének a nép érzetében élő valósitása. E valósitást ama törzs (angolszász-britt) oly szembetünően s túlyomó erővel eszközölte, hogy ma az emberiség nagy versenyfutásában e törzs elsőbbségét feltétlenül el nem ismerni nevetséges lenne“. Így nyilatkozik az angolok vallásos életéről a nagy államférfi, történetbuvár s theologus Br. Bunsen, és az ő szavai kétségbe nem vonhatók. Nehány hét e nép között, az eszme megtestesülésének számtalan meggyőző jeleit mutatja. Egy vasárnap Anglia valamelyik városában, s még inkább a világ e metropolisában, Londonban, az adásvevés e leirhatlan fészkében, nem remélt bizonyosságot nyujt arról, hogy a tömeg, mely hat napon át a mindennapi élet tevékenység-harczát vivja, a keresztény szombatot a megemlékezés meglepően mély tiszteletében részesíti. E nap reggelén egy sajtáságos ünnepélyesség mély némasággal vegyülten terül el a város felett, éles ellentétül a hat nap zajának s mintegy a puritanismus jelképe gyanánt, melylyel a meghonosodott londoni köd találóa öszhangzik. Az idegent, ki e reggelen véletlenül a gyönyörű parkok egyikébe jutott, $\frac{1}{2}$ 11 óra körül a harangoknak e sürített légen át oly kényelmesen áthatoló zúgása figyelmezteti, hogy a több mint 1000-re menő kisebb-nagyobb templomok ajtai tárva vannak a 3 milliót meghaladó nép nagy részének befogadására. Nem sokára az utcákon élénk mozgás támad s a nép felsőbb és közép osztálya, csinnal öltözötten — melyben azonban a continensi vasárnapi látzat nem nagy szerepet játszik — énekes s imakönyvvel kezében a szent helyekre siet.

Lássuk künn mi történi.

Az utcák ujra csendesek. Csak a munkás osztály képviselői láthatók itt-ott az utcasarkokon, kik az ugynevezett „közházak-

ből *) (szesz ital áruló helyek) két órai időre kizárva, léha ötleiteiken nevetve mulatják magokat; majd a piaczosabb helyekre huzódnak, a hová épp most érkezett két vagy három egyén a közép osztályból, néhány gyermek kíséretében, kik egy rövidke padot helyeznek a piac közepére, kar gyanánt szolgáló függönyét a még csak remélhető hallgatóság felé fordítva. Az isteni tisztelet rövid előzményei után embereink — az u. n. „szabad ég alatt szónoklók“ — egyike pad-szószekéről hatalmas beszédet intéz a lassanként oda sereglett atyafiakhoz. Hamar észreveszszük, hogy szónokunk a „mértékletesség-társulat“ tagja. Beszél az ivás részegség ellen, rajzolja annak káros hatását a test- és agyrendszerben. Beszéde nyers, darabos, hatása nem nagy. A legelfajultabb ember is érzi s tudja, hogy önromlása felé siet; szüntelen csak a „bűnöst“ kiáltani fejére s faragott dictiókkal ledorongolni, nem ér semmit. Ily népbe positiv erő öntendő; keblében az eltemetett erkölcsi érzés, lelkében a homályborította igazság fedendő fel, nem nyomorultságának keserü, de Istennel való viszonyának gyógyító emlék-behozása által.

Egy más városrészbe jutva, a vaspálya alatt egy öreg urat találunk, prédikálva az „Uj Ilyés bizonyosságát“, a zsidókat egybegyűjteni, sőt a keresztényeket is zsidókká tenni akarva. Torokszakadtából kiábál, mintha tüzes szekeren ragadtatnék. A jó öreg soha sem hódítandja meg a világot; az igazaág rendesen torkában marad, s a hatás, méltó rendeltetése helyén — a levegőben — oszlik szét.

A másik oldalon egy közép életkorú barátunk nyomtatványokat szór szét hallgatósága feje felett, melyeknek tartalmát, mint mondja, a pápától le az atheistáig mindenki aláírhatná. Erről nem állok jót. Azután a föld forgásának magyarázatába ereszkedve, említi, hogy a papság hazud, mikor fenn levő mennyországról s föld alatti pokolról prédikál, minthogy a mi nekünk pokol, az az amerikaiainak mennyország s megfordítva; erre a gyülekezet egy kételkedő Tamással „nem igazzal“ protestál s kérdést kockáztat, megfejtethetlensége felőli reményének előlegezett érzetében diadallal mosolyog-

*) Londonban vasárnapokon csak a templomok, ital s dohány áruló helyek (ez utóbbiak, az isteni tiszteleti órákat kivéve) vannak nyitva. Csak a napokban, f. év május 19-én történt, hogy az országgyűlés egy képviselőnek azt az indítványát, hogy vasárnapokon a múzeumok, könyv- s képtárak stb. a nép számára megnyitassanak, 271 szóval 68 ellen, elejtette.

va. Szónokunk, hihetőleg, hogy szakadozott beszéde fonalát emlékéből ki ne ejtse, a feleletet a hallgatóság egy-két buzgóbb tagjára bizza; a kifejtett vitatkozás eredménye a végén is az, hogy a Galilei korából fenmaradt atyánkfia, valószínűleg, hogy a vélemény-nem-változtatás elvének erős kifejezést adjon, kijelenti, hogy inkább hisz saját szemének, mint a világ minden astronomiájának. Boldogítsa hite.

A harmadik oldalon szónok megjegyzésére: hogy a keresztre feszített isten s a szent szűz méhébe alászállt szt. lélek stb. stb. tanok nem egyebek mint istenkáromló s lealjasító hazugságok, a gyülekezet tetszését élénk felkiáltásokban, tapsokban, nevetésben nyilvánítja. Ebben csak az a fájdalmas, hogy számtalan oly tanokhoz, melyeket a „sensus communis“ legalsóbb osztálya csak nevetéssel s a legfelsőbb csak szánakozással fogadhat, a megvakított többség szorosán ragaszkodik.

A negyedik oldalon egy jól szervezett ker. társulat kiküldöttjeit látjuk; előre kiosztott programm szerint valóban remek beszédet tartanak a ker. vallás és theismus védelmére, e kettőnek lényegileg ugyanazonságát hirdetve.

Ezek végződésekor egy, nők-, férfiak- s gyermekekből álló éneklő társaság érkezik a helyre, gyönyörű harmóniában hangoztatva: „Megyünk, vándorlunk fényes paizs-sisakkal; istenért munkálni s a jogért harcolni elvünk“ stb.

Az utcai nép-prédikátorok száma Londonban napról napra szaporodik. Hogy az eredmény általában véve jó és hasznos, az tagadhatatlan. Mielőtt az utcákat ide hagyva, a templomokba térnénk, néhány általános megjegyzést tenni, czélszerűnek látom.

Az indo-európai nagy nép- és nyelvcsalád két főbb — kelta és teutoni — ágának vallás tekintetében sajátságos megkülönböztető jegyei vannak. A vallás benső alap- s fejlesztő elemeinek működése e két fajban nagyon különböző. A mint egy angol püspök megjegyzi, „a kijelentés a kelta fajnak — a latinnal együtt — külső jelek s szentesítés által ajánlja magát, a teutoni fajnak pedig ama benső világosság által, melyet tartalmaz“, vagyis az egyik tekintély s bizonyítványok alapján, a másik az ész és lelkiismeret útján fogad el kijelentést s alapít vallásos életet. A francia, olasz, s spanyol nép az egyik, a nagy német elem a másik oldalon e két

irányt jellemzően képviselik. Angliában a fajok öszszetalálkozásánál fogva mindkét tendentia jelen van s dátumaiul szolgálnak ama vallásos, benső szorongásoknak s a dogmák és tudomány melletti és elleni ama harcoknak, melyek különösen az utolsó három évtized alatt oly élénk tüzzel vivattak; dátumaiul szolgálnak a két szélsőségnek, melyek úgy látszik saját tulfeszültségökben találnak élet-erőt. Egyik oldalon a darvinismus a fajok eredete s az ember le- származása tanával; másikon a 6 napi világteremtés az agyagból készített emberrel s a hitcikkelyvel, mely szerint Krisztus feltá- madása után emberi hús és csontokból álló testet véve magára, azzal együtt mennybe ment. Itt az öröktől fogva való atomok Lu- cretiusi tana; amott egy deisticus dogma, mely Istent saját terem- tményén — a mindenségen — kívül helyezve, annak nyugodt szem- lélőjévé teszi. Itt a skeptikusok hada, kiknek egy részénél az Isten létele csak lehetőség, másiknál bizonyos ugyan, de ennél több róla nem tudható; ott a búcsujárók csoportja, hercegi veze- tés alatt Paray le Monialba zarándokolva (az igaz, hogy vasúton), a hol az isteni megjelenés nyomait színről színre látják. Itt a tul- zó rationalismus a theismussal kezét fogva hirdeti az ész hatalmát, a gondolat erejét, Istent a szent ész eszméjében fogva fel, s mint „nagy gondolkozót“ a mindenség kormányára helyezve; amott a ritualismus a túlerőre jutott vallásos érzés által és számára épi- tett ragyogó oltárok előtt térdelve. Ez ellentétek, e szélsőségek, magasított tudomány s sülyesztett theologia együtt sehol sem oly észrevehetőek mint Angliában, a hol a közbeeső elemek merevsége nem elég erős e kiütéseket megakadályozni, de elég gyenge azok- nak visszahatását érezni. Ez ellentétek daczára is, sőt éppen ezek- nek befolyása következtében, a vallás terén Angliában általánosan tekintve haladás tapasztalható, mely nem rohanó ugyan s korát bizonyára nem előzi meg, de eszközli ama lassu s biztos átalaku- lást, mely az angol vérmérsékletnek jellemző sajátja. A német theo- logusok, sőt maga a tübingai iskola elvei is, melyeknek metsző s látszólag romboló műve először oly nagy félelmet keltett, ma már útat találnak s részben elfogadtatást s alkalmaztatást nyernek az angol theologusok között is; lassanként elismerik, hogy „Német- ország theologiai módszerei, mialatt a formát, külalakot szétdara- bolják, nem rontják meg a kereszténység lényegét“.

Még egy más tendentiát is meg kell említenem, mely külö- nösen az angol-szász faj sajátja, s ez, a felekezetekre szakadási

hajlam. Mint Dr. Döllinger mondja: főleg az angol-szász faj az — Amerikában s Európában egyaránt — melyben a felekezetalakítási képesség és hajlam kifejlődött, mialatt a german faj, a sváb ágat kivéve, ily tendenciát soha sem nyilvánított“. Valóban kérdésbe tehető, hogy vajjon a német egyesülési vagy az angol különváló hajlam előnyösebb s célravezetőbb? A kik az egy akol és egy pásztor elvét gyakorlati, rendszeresített egyesülésben képzelik alkalmazhatónak s kivihetőnek, azok bizonyosan a németet pártolandják. A tény azonban az, hogy ama szabályozott egységben rendszeren vallásos közöny uralkodik s a lényeg, az éltető elem eina! a rendszerben. Véleményem szerint az egyetem es egyház, melyről anynyian ábrándoznak, csak akkor és úgy jőne létre, ha mindenkinnek először személyes vallása lenne. Ez eszményi egyetemesség azonban csak ama válaszfalak lehullása után valósulhatna, melyet nem az emberi lélek eredeti igazságai s az emberi természet veleszületett tulajdonai, melyek mindenkivel közösek és ugyanazok, hanem az emberi második természet s annak zablátlan követelményei építettek s építenek. Tekintve a helyzetet a mint van, az angol felekezetekre szakadás alig ha megróható. Mindenik felekezet egy vagy más, képzelt vagy való igazság érdekében alakult, annak elnyomatása s azzal történt visszaélés ellen protestált. Mindenik alapító, ha tán fanaticismusba ment is át, a léleknek egy vagy más magasztos óhaja által volt inditva, reménye által biztatva. Mindenik követte a sziv vágyát vagy az ész és lelkiismeret szavát s menekülni készült a kötelékek alól. Másfelől azt se feledjük, hogy Angliában a reformatio nem volt egy lelkes Lutheri fellépés eredménye, nem indult ki a népből, s annak vallásos életét s gondolkozásmódját nem alakította át egyszerre anynyira, hogy három század abban változást ne okozhatott volna. Itt a pápai többség eldobatott az igaz, de helyébe az állami vagy inkább királyi lépett életbe. A vallás egészen nemzetivé lett a törvényhozás utján. Katholikus jellegét nem vetközte le. Reformátorai nem voltak nagy theologusok. Az egész reformatio főleg az egyház eszméje különböző felfogásában s az egyházpolitika megváltoztatásában nyilvánult. Ezekkel megegyezőleg a létrehozott új szabályok alatt a nemzeti egyház életnek indult, magában hordva ama bajokat, melyeknek orvoslására három századon át oly sok reformátor lépett fel, s viselte saját törvényei rablánczait, melyeknek öszszetörése soha sem, s odahagyása csakis áldozatok árán volt lehetséges. Ezek

okai annak, hogy a római katholicismus legsötétebb ágától le vagy inkább fel a legujabb kor theistáiig a ker. vallásnak anynyi néven nevezett árnyalataival találkozunk. Londonban csaknem mindenik felekezetnek vallói találhatók. Megkísértem néhány sorban nem leírni, de csak rövid megjegyzéseket tenni a következőkről:

Állam egyház. (Conformisták.)	Nem-állam egyházak. (Nonconformisták v. Dissenterek.)
Angol v. püspöki egyház. .	Congregationalisták v. Independensek.
a.) magas egyház (ritualisták)	Baptisták, Presbyterianusok, Unitáriusok.
b.) alsó v. evangé- liumi egyház.	Quäkerek
c.) széles egyház.	Swedenborgiánok.

Ezekhez adva, ha idő és tér engedi, még egy néhány kisebb felekezetet.

Az angol vagy püspöki egyházban a legbigottabb orthodoxia vagy a legjózanabb heterodoxia egyaránt képviselve vannak. Ez egyház a vallás elveit illetőleg oly vonalnak tekinthető, mely Róma külvárosától Genfig s onnan Kolozsvárig vagy a székely bérczekig nyúlik. E vonal három jelzett pontján találjuk a három egyházosztályt az u. n. magas, alsó és széles egyházat (High, Low and Broad Church), melyek kevés különbséggel megfelelnek az erdélyi katolikus, református és unitárius egyházaknak. A magas egyházból — a ritualistákat is ide értve — egy lépés a rómaiba visz, s e lépés tisztán gyakorlati s nem valláselvi, a széles egyházból az unitáriusba hasonlólág. A három pártnak egy közös alapja s egy, gyakorlatilag egybekötő eleme van s ez a „közimakönyv“ beleértve az u. n. „Athanasiusi hitformát“ *) s a mindenfelé magyarázható

*) Az Athanasiusi hitformáról lásd Simén D. tudományos, kritikai művét: „A szt. Háromság története“ 30 lap. A közimakönyv tartalmazza a vasár- és innepnapi istentiszteletet, urvacsoaraosztás, kereszteleés, confirmálás, esketés, temetés s papszenteles stb. stb. alkalmával használandó liturgiát. E könyv VIII. Henik alatt részben, s VI. Eduárd alatt egészen angol nyelvre (latinból) fordítottván, az utolsó, 1662-ben történt revisio után napjainkig, több mint 200 év folytán szinte semmi változtatáson sem ment át. Az angol egyházon kívül eső felekezetek liturgiáinak is ez az alapja. Az istentiszteleti idő 1½—2 órára terjed, melynek egy része a liturgia olvasásával, a két — ó és új testamen-tumból vett — leczkét is ide értve, más része pedig a beszéd felolvasásával,

s nagy részben érthetetlen XXXIX articulust, melyet minden pappá lenni szándékozó egyén aláírni tartozik. E 39 hitcikkely volt mindig, s ez az oka most a forrongásnak, szakadásoknak s elvi meghasonlásoknak. Ez a békó, melyet az angol egyház még eddig szét-törni nem tudott. A három párt között nagy elvi különbségek vannak.

a.) A magas egyházpárt vallása az egyház vallásának, az alsóé a biblia vallásának tekinthető. Az előbbi is elismeri a bibliát, de szükségesnek tartja ahoz, sőt azon feljül is helyez egy különös gépezetet, s ez az egyház. Szerinte egy sajátságosan szervezett egyház nélkül a vallás tökéletlen s nem bír kellő élet-erővel. Hogy az egyház alatt mit ért, erre elveinek is megfelelő s mégis elég tágkörű feleletet adni nem tud; legfennebb annyit, hogy az egyház az ujrászületett lelkek tömege, mely fetett püspökök hivataloskodnak. Főelve tehát a sacerdotálismus, az idvesség főszközlőjéül tekintve a papi közbenjárást s a sacramentumokat.

A világ még gyermekkoraát éli. Századok telendenek el, míg az embernek ember-volta valódi el- és megismerést nyerend. Ez-redek telendenek, míg a nagy tömeg minden tagja valódi önismertetre jutand. Századok, míg az Isten és ember közötti viszony értve s érezve lesz a szó magasztos értelmében; míg az emberi természet oda erősödik, míg a testi s szellemi tehetségek anynyira fejlődnek, hogy minden egyén a szenvedélyek hatalmát, a sziv vágyát, a lélek óhaját, az ész parancsszavát s a lelkiismeret suttgó szózatát egyensulyba hozva, saját embersége méltóságát felismerni képes leend. Mikor jön az idő, midőn az isteni szentség sugarai egyenesen hatolnak az emberi lélekbe s tükröződnek onnan vissza; midőn nem lesz szükség mediumokra, közbenjáró közegekre; midőn szentségtelenített sacramentumok, lelketlen lelkészek ható

ritkán charta nélküli előadásával telik el, melyet gyakran egy rövid könyörgés előz meg s pár sor ének után fejez be. Csaknem mindenütt, különösen az angol egyházban, rendes, szervezett énekkar működik, orgona-kiséret mellett. Istentiszteleti órák $\frac{1}{2}$, 1—1 óráig, estve 7-kor, s nagyon sok helyen d. u. 3-kor is. A templomok mindig telve vannak hallgatókkal, mindenkinél imakönyv s biblia, melyeket a belépő idegennek azonnal felajánlanak. Curiosumkép megemlítem, hogy a „Britt és külföldi Biblia Társulat“ a mult évben eladott Franciaországban 98,000, Németországban és Schweitzban 318,000, Austriában 176,000, Oroszorsz. 284,728, Spanyolorsz. 77,000 s Olaszhonban 41,000 drb. bibliát. Eddigelő eladott összesen 71.131,111 példányt. A társulat mult évi bevétele 2.207,669, s kiadása 2.101,837 o. é. forint volt.

ereje megszűnik; mikor a nép önmaga keresi s találja meg Istenét s közvetlenül érezi az isteni szeretet melegét, mely helyett most közvetítő papjai egy az idvességet magában foglalónak hazudott kökeresztet nyomnak ajkához, melynek hidegsége miatt az ész az öntudatlanság, eszméletlenség zsibbadtságába merül, a sziv dobogását lassítja, s a lélek Istent kereső vágyának szikrája a kértelkedés hamujává alszik át?! De ne alkalmazzunk erős kritikát a magas egyháziakra; habár templomaikba betérve gyakran halunk is a józan ész s érzéssel ellenkező tanokat hirdetve, mindezt elfeledtetni, elfödi a megromlottnak hirdetett emberi természet tiszta, vallásos ömledezése. Sőt még a ritualisták (szertartásosok)* felett sem törhetünk pácztát. E párt vezérei, mint értesülünk, mind buzgó, vallásos emberek voltak. Ha templomaikba benyitunk, a legmélyebb áhitat kifejezésével találkozunk; a túlkész engedelmesség s hajlékonyság a formaságok gyakorlásában mutatja, hogy e nép hiszi, a mit tesz; e hit azonban nem ama felemelkedett, erős hit, mely csodákat mivel, hanem a hitnek egy árnyalata, mely csodákat vár és képzel. Ez nem egyéb, mint kifejezése az emberi gyengeségnek, mely minden oldalról támaszt keres, s a hol azt feltalálni képzei — legyen az tárgyban, személyben vagy tettben — azonnal arra hajlik s azt mohón átölelni igyekezik. Ez a vallásos érzés uralma a képzelődés birodalmában, mely alatt az ész s gyakran a lelkiismeret szava is egy vak és néma odaadásban, vagy dühöngő fanaticismusban vész el s temetkezik. Elitélhetjük-e a népet, mely ez érzés uralmának hódol? Nem. Ezt téve itéletet hoznánk saját emberi természetünk egyik alkotó része felett. A nép soha sem lesz babonássá saját akaratjából. S mikor azzá levén, tulságba ragadtatik, annak oka, mert oly vezérei voltak, kik szabad akaratját s öngondolkodását megölték. Mit mondjunk az ily vezérekről, tanítóknak s papokról, vagy éppen kormányról, kik önérdék s rossz akarat által indittatva, sötétséget terjesztenek s lelki bénaságot okoznak, magokat azzal mentetgetve, hogy „a nép

*) A szertartási mozgalom 1834-ben kezdődött a „Tracts for the Times“ című iratok megindításával az oxfordi tanárok által; mely iratok után a követők „tractarianusoknak“ is nevezetnek. Ez iratok célja volt „az egyházi tanoknak gyakorlati felelevenítése“ s az egyház és ker. papság tekintélyének emelése. E felelevenítés a nép egy nagy számánál anynyira sikerült, hogy ma a papságot s a szt. szűz imádatát kivéve, egészen Rómába vannak. Templomaik fényesek, ének, zene nagyszerű.

a nagy világosságtól megvakul“. Ki tudná védeni a szülőt, ki gyermekét zseuge korában nymorékká teszi, csak azért, hogy midőn felnőtt, koldulni küldhesse!! Itéletozásban maga a könyörülő kegyelem is meggondolkoznék.

b.) Az angol egyház második pártja az u. n. alsó v. evangéliumi egyház (Low or Evangelical Church). Ennek talizmánya a biblia. Minden kérdésnél egyenesen a bibliához fordulnak. Vallási alapelvök a XXXIX. articulus 6-ik pontja: „A szentírás tartalmaz minden, az idvességre szükséges dolgot; ugyanynyira, hogy a mi abban sem nem olvasható, sem abból be nem bizonyítható: annak hitcikkely gyanánti hívése senkitől sem követelhető; s az, az üdvösségre nézve kívánatosnak s szükségesnek nem gondolható“. Szerintök az egyház „az ujrászületett lelkek öszsesége“, s nem egy szervezett s hivatalos közegekkel ellátott társulat. Daczára, hogy a biblia egész mindenök, annak magyarázásában az egyház tagjai a kortól egészen hátramaradtak. Mialatt a magas egyháziak a bibliát az egyház szellemében magyarázva hatnak és haladnak: ezek annak csalhatatlanságán s teljes ihletettségen csüngve, az ész nagy mezejét miveletlenül hagyják. Alig található közöttök egyetlen kiképzett theologus. A tagok nagyobb részben a közép osztályhoz tartoznak, míg az előbbi pártot inkább a magasabb ranguak alkotják.

Mit mondjunk ez osztályról? Mit mondjunk e lágymeleg érzésről, e rákészült kegyességről, e gyakorlati hivatalos lelkiismeretességről? „Elvész a nép, mely tudomány nélkül való“ s a hol maga a sensus communis is csak határok között működik, onnan ne várjuk ama mély igazságok felfedését s kifejtését, melyekkel a nyomozó ész meghódítja a világot. Az életnek behatárolt mindennapiságban áttöltése — a kegyesség, pontosság, az orthodoxia, régiségek iránt tanusított hűség s szigor bár minő jegyeit hordja is magán — nem tölti be az emberi rendeltetés széles körét.

c.) A széles egyház (Broad Church) embereinek jellemjegyei: „nagy képesség, magas miveltség, széles ismeret s meszse terjedő keresztény szeretet“. Elvök nem egy papi, vagy dogmai szervezet alapítása s ennél fogva önbehatárolás, hanem egy valódi, benső s a lelki tehetségek magas kifejlődése által sulyegyzett hitnek a nagy tömegre kiható működése. Itt már a szellemi faktorok egyike sincs parlagon hagyva. A személyes gondolkozás s itélet szabad tért keres és talál; az ész elfoglalja saját helyét s mun-

kamezején a theologia s tudomány egyesítésének gazdag gyümölcsseit hozza létre. Egy Dr. Stanleynek, prof. Jowettnek stb. stb. nevei s művei a tudományvilág minden részében ismerve s elismerve vannak.

Westmoreland utca egyik templomában egy lelkes s szelleműs pappal találkozunk, kinek temploma mindig zsúfolásig tömve van; a ki e lelkészt egyszer hallotta, lehetetlen, hogy újra meg újra hallani ne kívánná. Beszédeiből — éppen kezemnél levén — néhány sort idézek, mintegy a széles egyház illusztrálásául: „Krisztus nem felelős mindazért, a mit kereszténységnek hívunk. Ha fel akarjuk fedezni a szt. háromság, testté-levés s a szt. lélek származása dogmáinak eredetét: az alexandriai philosophia görög iskoláihoz kell mennünk s nem az evangeliumhoz. Theológiánk, mint történelmi tény, sem Krisztustól, sem apostolaitól nem származik“. . . . „A görög elne semmit, a mi határozott s pontosan körülírt nem volt, elhordozni, tünni nem tudott; innen a sok keresztény dogma teremtetése“ . . . „Kissé tovább jöve, a számtalan finom meghatározások magyarázatát a 3-ik s 4-ik század vitáiban kell keresnünk, melyeknek mindenike hátrahagyta hadjáratának veszélyes jeleit valamely hitformán vagy formulán. Mit tudhattak a magyarázók az exact értelemről, melyben Krisztus Istennek fia, s az útmódról, melyen a szt. lélek az atyától s fiutól származik. Természetesen ők sem tudtak többet, mint mi tudunk. Nekiek is csak az ó és új testamentum s saját agyvelőjük volt birtokukban, nekünk is annál se több, se kevesebb. S mégis speculatioik csaknem csalhatatlan igazság gyanánt vannak letéve; innen van közöttünk a theologiai gyűlölség, innen csipős vitatkozásaink, vad és hiábavaló kísérleteink a végre, hogy e hitformákból egy észszerű theológiát nyerjünk. Nem akarok a hitformák iránt hálátlan lenni . . . de a már elnyűtt theologiai viták folytonos felújítása korunkban úgy tűnik fel, mintha régi hajókkal szállanánk tengerre; s a szavak: előreelrendelés s betűszerinti ihletés úgy hangzanak füleimbe, mint régi ágyuk robbanása.“ Más helyt felfejtve, hogy a biblia írói az igazságot különböző színben látták s nagyon sok esetben különbözőleg vélekedtek, mondja: „ennélfogva a biblia csalhatatlanságát prédikálni az erkölcsiségre nézve nagyon veszélyes s a legfelsőbb lény jellemére nézve lealázó“. Más helyt a dogmakotoló theologusokra vonatkozólag találóan mondja, hogy férczelő munkájok eredménye nem egyéb, mint „egy bámulatba ejtő néptheologia, toldott-foldott isten, mesterséges Krisztus,

s egy oly megváltási terv, mely minden, Istenről vagy Krisztusról alkotott, érthető elmélettel ellenkezik s ki nem egyeztethető.“ De nem folytatom tovább, csaknem az egész könyvet idéznem kellene. Ennyit az angol egyházzól. Ohajtsuk s higyjük, hogy legalább idők multával az előbbi két nagyobb párt az utolsó kisebbbe olvad át.—

Nonconformisták vagy Dissenterek.

Mint hogy az angol egyház Londonban a vallásos elemnek több mint felét alkotja, s mint hogy az egy magában, mint érintettem, a vallásos elvek anynyira különböző árnyalatait foglalja magában, a többi felekezelekről hosszabban írni szükségtelennek tartom. Az angol egyházban általán véve: *sacerdotalismus*, a nonconformistáknál: személyiség az uralkodó elv. E magasztos elv: személyiség volt okozója a szétválásnak s jegye a különbözőségnek. A hit mindenkinek személyes vagyona s nem articulusokban áll. Az istenneli közlekedés személyes jog s nem papi tetszés; személyes szabadság s nem állami önkény. Az ily elvek alapján, legalább lényegileg különvált s alakult felekezetek közt Londonban:

A congregationalisták v. independensek a legszamosabbak. Elvök, hogy mindenik gyülekezet (congregation) a másiktól független (independent) s mint ilyen igazgatja ügyeit s választja papjait. Különösen e század kezdete óta e felekezet nagy haladásnak örvend. Londonban 222 templomjok van. Papjaik legnagyobb részben jól nevelt egyének. Az uralkodó szellem szabad. A nonconformistáknak általán véve formális dogmájok szerencsére nincsen, legfennebb vallásos elveik vannak körvonalozva. Különösen a congregationalisták közt kevés beszédet hallunk, mely unitárius templomban elmondható ne lenne; a vastag calvinismus dogmái elhalóban vannak.

A baptisták száma Londonban színt oly nagy mint az előbbieké. A két felekezet csak a kereszteleés elvében különbözik; a baptisták csak felnötteket, kik hitöket megvallani tudják, keresztelenek bemerítés útján. Papjaik, kevés kivétellel, csak gyenge tudományos képzettséggel bírnak. Az előbbiekeknek 2 vagy 3, az utóbbiaknak 1 theol. iskolája van Londonban. (Angliában egyiknek 12, másiknak 9). A Themse túlsópartján van egy roppant nagy templom kettős karzattal, az u. n. fővárosi sátor, melynek hiveit 4700 személy képezi, s én hiszem, hogy a tempomban minden istentisztelelet alkalmával jelen van 3000 személy; megnyitás előtt

fél órával már százak állanak az ajtók előtt; a pap, a híres Mr. Spurgeon, kitünő szónoknak tartatik; szószék helyett egy magas kerekded állványon állva, önti szét beszéde áráját, mely a templom minden részében hallható; beszédei mindig a néphez szólanak, annak életéből vannak merítve s feldolgozottan viszsza- csátva; németre is lefordítatnak. Pár évvel ezelőtt Kolozsvár egyik könyvárusától egy kötetet — németben — megvettem, néhány beszéd elolvasása után csakhamar azt a meggyőző tanúságot merítve, hogy könyvvétel előtt, ha lehetséges, az író s gondolkozásmódját ismerni nagyon előnyös. Mr. Spurgeon s beszédei hatása azonban, erős calvinismusa dacára is, tagadhatlanul nagy; ő hív és kedvelt pásztor a nyájának, melynek minden tagját ismeri; nem csak szószéken, de künn az életben buzgó, tevékeny felügyelő, különösen az árvaházak s iskolákban, melyek alapítása fáradhatlanságának eredménye.

Az angol presbyterianismus követői, kik az u. n. „hosszu parlamenttel“ hatalomra vergődtek volt, idők multával részben az angol egyházba olvadtak, részben pedig unitáriusokká fejlődtek. A Londonban található néhány (20) gyülekezet eredetileg skót. Az első vasárnapomon Londonban véletlenül egy presbyterianus templomba jutottam; a templom telve, az ének gyönyörű volt; az orgona még nem jutott be hozzájuk; ők a régi puritanoknak hasonlólag méltó utódai.

A fennebbi felekezetek, az említett különbségeket leszámítva, a református egyház főbb hitelveit kisebb-nagyobb mértékben követve, egyeznek; az egyiknek papja a másik szószékében prédikálhat minden megütközés nélkül bármely részről.

Angliában az unitarismus, mint emlitém, nagyrészen a presbyterianismusból fejlődött ki, s mint ilyen az utolsó száz év szüleményének tekinthető. Voltak tagadhatlanul unitárius hitelveket valló nagy férfiak s martyrok Angliában is a reformatio óta mindig s már azelőtt is. Az első unitárius templom azonban épp egy száz évvel ezelőtt nyílt meg. 1813-ban minden, a szt. háromságellenesek ellen hozott törvény visszavonatván, az unitarismus szabad menetet nyert. A „britt és külföldi unitárius társulat“ 1825-ben alakult s azóta bámulandó tevékenységet fejtett ki az unitarismus terjesztésében. Ma Londonban 22 unitárius templom van; ezelőtt húsz évvel csak 13 volt. Hogy mi erdélyiek menynyire le vagyunk kötelezve angol hitrokonaink irányában, különösen a segélyért, melynek útján a londoni akademiának — mely szabad gon-

dolkozás s theologiai minden köteléktől ment vizsgálódás tekintetében Németország, Schweitz és Amerika képviselője — az olvasó előtt tudva van. E kitünő egyetemről, az abban s azon kívül hirdetett elvekről s a társulat működéséről a Ker. Magvető kötetében bő leírások találhatók. A gyülekezetek egy része unitárius értelemben szerkesztett liturgiát használ; bibliai két leckeolvasás rendes; beszédek tudományosan ki vannak dolgozva s nagy részben bölcsészetiiek.

A methodistákról s azoknak ágazatairól (Londonban mintegy 260 templomuk van) s szokásairól leírást adni csak hosszasan tanulmány után lenne lehetséges, melylyel én nem rendelkezem. Egy estve egyik templomukba betérve, ének s ima után hatalmas beszédet hallottam — extempore (ez náluk szabály). Beszéde végeztével a pap hiveit bennmaradásra kérte az ima-istentiszteletre. Nehányan bennmaradtunk. Ének után a pap felszólítására — hogy a hivek közül valamelyik könyörögjön — egy fiatal ember szép imát mondott, s a rákövetkezett éneket újra végezve, egy öreg ur kezdett imádkozni térden a padok közt, most mély, csendes hangon, majd torokszakadtából kiabálva: „ha a mennyországot eltévesztjük, a pokolba megyünk“. Az ima alatt a pap egyes hiveit suttogva kérdezte „akarja-e szívét Jézusnak adni, barátom?“ Ez is végződván, a bűnbánókat a templom végén levő alsó szobába idézte meg, természetesen, hogy vallomást téve, könnyebbülést nyerjenek. A pátert nem sokan követték.

A quäkerek vagy barátok társulata nagyon békés s csendes nép. Londonban nem nagy számmal vannak (mintegy 14,000-en). Gyűlhelyök, melyben jelen voltam, egy négyszögletű egyszerű épület; se orgona se szószék; se pap se kántor; se éneklés se prédikálás. Beérkezve csendesen helyet foglalunk; mindenki hallgat; az egyik arcját tenyerébe hajtja, a másik ujjaival ajkát érinti, a harmadik a fedélzet ablakaira szegzi szemeit, melynek fehér függönyén a napsugár mosolyogva játszik; közbe-közbe csalékony láb és testmozgatások jönnek, melyre azt hisszük, hogy a szt. lélek mozgat valakit, hamar kitaláljuk, hogy mindennek oka csak a kopasz pad, melyen az ülés nem nagyon kényelmes. Teljes $\frac{3}{4}$ órai várakozás után, melynek folytán, hiszem, mindenünket a lelkiismeret egész az ásitoztató unalomig emésztett, egyik barát csendesen felállott s a gyülekezet felé fordulva, kissé szakadozott, érzékeny hangon kezdé: „barátim, Krisztus ugyanaz volt tegnap,

ugyanaz ma s ugyanaz lesz örökké . . . ő az áldozat, a megigazulás útja . . . tudást róla s Istenről csak benső, lelki nyilvánulás s kijelentés útján nyerünk . . . e nyilvánulás a hit által történik Istennek kegyelméből . . . egész életünk ihletéstől függ . . . az isteni kegyelem mindenkire kihat kivétel nélkül“ stb. Egy félórai hallgatás után egy fiatal nő mondott néhány szót: „barátim, mi alatt itt ültem, egy sugallat jött hozzám, mondva: „ne aggódjál, Istennek gondja van mindenkire“ stb. Ujra hallgatás, mely alatt a rendes idő — úgy látszik 1½ óra — lejárván, távoztunk. Egy órakor ebéd volt kapható a gyűlhelyök melletti szobában 1 schillingért. A barátok a mértékletességben, nevelés előmozdításában, fogházak s azok törvényei javításában, az egyetemes béke, szabadság s keresztény szeretet terjesztésében mindig útvezetők voltak.

A swedenborgiánusoknak vagy az új Jeruzsálem egyház hiveinek Londonban nem sok gyülekezetük van. Argyle Squaren levő templomukba betérve, tisztességes számú hallgatósággal találkozunk; az orgona s énekkar remek; dicséret, ima, tiz parancsolat olvasása, zsoltárok egymást váltják. A két szószéken két papot — egyik segéd gyanánt — látunk; utóbbi végzi a liturgiához tartozó részt, a másik prédikál. Szerintök: az egy örökkévaló Isten az idők teljességében az emberek megváltása okáért emberi alakot vett a Jézus személyében; az ur Jézus Krisztus a keresztény hit és tisztelet egyedül igaz tárgya, az atya, fiu és szt. lélek isteni háromsága benne öszpontosult, az atya istensége levén a fiu lelke s a fiu emberisége az atya teste, a honnan a szt. lélek származik; az ur megváltónkká lett . . . a benne való hit által mindenki idvezülhet; a szentírás az Isten szava s külső és belső — betűszerinti s szellemi — értelme van; az embernek két teste van, a természetes és szellemi test, az elsőnek halálával a második feltámad; most van az ur második jövetelének ideje, a ki jön nem személyben, de szt. igéje hatalmában s dicsőségében, hogy alapítson egy új, állandó egyházat, egy a mennyországból Istentől alá szállott Jeruzsálemet“. A két testiség s a biblia kettős értelme papjaik beszédében rendszeren benne van, mely utóbbi útján képzeledésüket száguldozni hagyva, váratlan magyarázatokat adnak, mely szerint pl. a bibliában említett lovak a gondolatok s a szekerek a tanok és dogmák jelképeivé változnak stb. Ker. szeretet gyakorlásában a swedenborgiánok is tevékeny munkások.

Megemlíthetők még az „Irving követői“ vagy „a közönséges apostoli egyház. Épp iskolánk mellett van egy gazdag, ragyogó templomuk. Istentiszteletet bőven tartanak, pld. vasárnap négyszer. Szokásaikat s tanáikat leírni hosszasan lenne. Hiszik, hogy az egyház mintegy 40 évvel ezelőtt újra szervezetett. Krisztus második jövetelét várják. A róm. katolikusokhoz közel állnak. Mindenik egyházukhoz egy evangelista, egy apostol, egy próféta s egy angyal tartozik. Papjaiknak tiszteletet erőszakoló s arrogans tekintete nagyon viszsztatetsző. Beszédeik, az alapító enthusiasmusával ellenkezőleg, ugy látszik, szárazak s nem nagy hatásuak.

Londonban a római katolikusok az utolsó évek alatt nagy haladást tettek. Templomaik száma jelenleg a 60-t meghaladja. Fejök ott Dr. Manning érsek; legnagyobb emberök a nem rég áttért, széles tudományu Dr. Newman.

A görög egyház s zsidók kevesebb számu gyülekezete mellett még számos apróbb felekezetek vannak.

A templomok s gyűlhelyek részben Jézus, az apostolok és szentek, részben a felekezet vagy utca nevét viselik feliratul a falon vagy táblán. Tértem be többek közt egy utcáról nevezett templomocskába, melynek gyülekezete hogy mily felekezeti név alatt szerepel, meg nem tudhattam. Gondolom Christadelphianusok voltak. A zsufolásig sorakozott közönséghez, kik között két, hozzám legközelebb eső, öregrendü nő elég jellemzően fülcsövekkel vezette az isteni igéket a figyelem feszült hurjain a lelki ébrenlét benső szomjának enyhítésére, a lelkész egy lelkesült s jól átértett beszédet tartott, melynek szónoklat tekintetében ott párját nem hallottam, engemet kiválóan lekötelezve ama tapasztalati igazság emlékembe hozása által, hogy „senki sem lehet valódi hívő, a ki még soha sem volt hitetlen“.

Még egyet meg kell említenem. A legmeghatóbb egyike, melynek az idegen tanuja lehet, a lelenczek temlomában tartatni szokott istentisztelet. A túlnagy közönség, melynek egy része csak állva talál helyet, a gyönyörű magándallal ünnepélyesbitett ének, mely az orgona két oldalán a karzaton ülő fi- és leánylenczek ajkain elhangzik, s a látvány, melyet a kicsiny sereg nyujt, lehetetlen 2) hogy a jelenlevők szemeibe könyeket ne csaljjon. Kijövetkor az ebédlőbe megyünk. Az ajtó felett olvassuk: „megemlékezél a te uradról ifjúságodnak idején“; tovább: „idegen voltam s befogadtatok“ stb., boldogok a könyörülők“ stb.

Nemsokára beérkezik a 100—200-ra menő 3—10 éves gyermek-serég s az asztalok mellett megállva, a négy nagyobbjuk által vezetett zenekiséret mellett hálaadó imát zeng. Hallani ezt, látni ez arcokat, e leszegzett szemeket, összszekulcsolt kezeket, a hol az öntudatra még alig ébredettnek tekintete is elárulni látszik az elhagyatottság érzetét s a kegyelemkenyér keserűen vigasztaló reményét, a szem újra meg újra könnyel telik meg. Amott egy férfi könyezik, miközben a magát már kizokogott neje észrevétlenül arczára tekintget . . . ki tudja . . . az apáknak bűnei a fiakon át látogattatnak. . . . Ha Rousseau egy ily jelenetnek tanuja lett volna: a legnehezebb vád nem terhelné ma és örökké Franciaország egyik legnagyobb emberét.

Az említettek mellett a zene-termekben, színházakban tartatni szokott vasárnap délutáni istentiszteletek, a városi missiók, az áldozó tevékenység, melyet a szegények támogatása s nevelése s a vasárnapi iskolák, a szt. könyv s vallásos iratok terjesztése érdekében a felekezetek, kivétel nélkül, kifejtenek, egyenesen vezetnek arra a tagadhatlan, meggyőző tudatra, hogy a vallásos élet s ker. szeretet gyakorlásában az angol nemzet a többiekén páratlanul feljül áll s méltó példányul szolgálhat. A disszenterrek számban már is mintegy felét teszik Anglia népének. Az angol egyház állami létének megszüntetése s ez úton a többi felekezeteknek is az államsegélyben s az egyház nemzeti javaiban való egyenlő részesülése, habár sok nehézséggel van is egybekötve, ma már csak időkérdés.

Derzsi Károly.

A kolozsvári unitárius főgymnasium kórháza alapítása és első évi története.

Kolozsvár városában a közelebbi néhány év alatt oly sok nevezetes és fontos közintézet jött létre, hogy e tekintetben a magyar birodalom bármelyik városával önérettel állhat ki a versenyterre. E közjólétre czélzó intézetek legújabbikával, az unitárius főgymnasium kórházával kívánjuk olvasóinkat ez úttal röviden annyival inkább megismertetni, mert nincs unitárius szülő, kinek figyelmét és érdekeltségét ez a különben szerény intézet különösen meg ne érdemelné. Mint háromszázados fennállásunk alatt minden intézeteink vagy egyes lelkes buzgó hitrokonaink, vagy az öszszes felekezet áldozatkészsége által jöttek létre, ugy ez is ezen legbiztosabb, legbecsesebb forrásból eredett. S éppen ez az, a mi a multa nézve a hála, a jövőre nézve a bizalom és lelkesültség magasztos érzetével tölthet el mindnyájunkat. Mert ne a kényszerítő törvényekben, ne a felsőbbség rendeleteiben lássuk és várjuk azokat a gyökérszálakat, melyekből nemzetünk mivelődésének előfája felvirul, hanem az általános érdekeltség, a közrészvétel, és önkéntes áldozatkészség minél egyetemesebb felébredésében és elterjedésében. Mi a csupa kényszerítés által való előhaladást olyannak tartjuk, mint a gondnokság alatti gazdaság előmenetelét, mint a félig kiaszott fa virulását. Ha nem is egész pusztulás, de csak tengődés a sorsa mindeniknek. Mi vallásfelekezetünknek ugy mint nemzetünknek nem csak előhaladását, hanem fenmaradását is abban látjuk, ha minél többen érdeklődnek a közügy iránt, azért szóval és tettel buzgolkodnak. Áldottak legyenek, a kik példaadások által erre hatnak, erre munkálnak!

A mi felekezetünknek az áldozatokat illetőleg bőven kijutott az osztályrész. Még minden század pusztító viharokkal huzódott el

felettünk, s hogy meg nem semmisültünk, azt főképpen annak kell tulajdonitanunk, hogy az életerő forrását magunkban kerestük és találtuk meg. Az Isten mindig megsegített, mert mi is igyekeztünk magunkon segíteni. Sőt az újabb nemzedék őseihez méltó buzgósággal még nagyobb tevékenységet fejt ki, mint bármelyik az elmúlt időkben. Avagy nem ezt bizonyítja-e, hogy kolozsvári, tordai és kereszturi gymnasiumaink e században részint kijavítottak, részint újra és diszesen felépítettek vagy jelenleg építés alatt vannak. Tanári lakokat emeltünk; a tanárok özvegyei és árvái részére tekintélyes alapot teremtettünk; egyházköreink gyámoldákat állítottak, számos ekkléziánk magtárt alapított; gymnasiumaink és több falusi iskoláink szegény tanulói számára stipendiumok tétettek. Tagadhatatlan, hogy még sok és igen égető szükségünk is vannak, de csak időnk legyen s az ezutáni nemzedék is legalább oly mértékben örökölje és gyakorolja az áldozatkészséget mint az eddigiek, és oly derék férfiak és nők legyenek közöttünk, a milyenek voltak és vannak; mi megvagyunk győződve, hogy mindeneket kipótolunk.

Sokan azt kérdehetik, hogy volt-e szükség arra, hogy gymnasiumunknak saját kórháza legyen akkor, a mikor ott van az országos Károlina-kórház, hol a mi ifjainkat is mindig készséggel felvették s ingyen gyógyították. Igenis, volt. De különösen a forradalom után néha anynyira megszorodott a betegek száma az országos kórházban, hogy egyetlen üres hely sem volt. Ilyenkor mindig egy-egy tantermet kellett a beteg tanulók részére átadni, vagy a városon szállást fogadni. Így a többek közt az 1867-ik év telén egyszerre 8 tanuló feküdt benn az oskolában hólyagos himlőben egy tanteremben, a mi egy vagy más betegséggel minden évben ismétlődött. Ilyenkor betegápoló nőt fogadtunk, de az iskolában más nem vállalkozott csak egy-egy magával is szinte jótéhetetlen vén aszszony. Olyan volt aztán az ápolás és eredmény is, habár egyéb tekintetben, főképpen ft. Kriza Jánosné és Dr. Gálffy Endre minden áldozatot megtettek is. Ide járul az is, hogy a székely tanulók, s pedig a mi tanulóink nagyobbára ilyenek, kezdetben különösen anynyira félnek a közkórházba meneteltől, hogy a betegséget is mindaddig titkolják, a mig teljesen le nem verte, s talán ezen körülménynek is lehet tulajdonítani, hogy a mi tanulóink közül a közkórházban oly sokan meghaltak. Tekintetbe veendő az is, hogy

mióta az országos Károly-kórházban a betegek anynyira megsza-
porodtak, ha felveszik is tanulóinkat, az alap nem elegendő volta
miatt a gyógyítási költségeket a szülőkkel megtérítetik.*) Ezen és
más hasonló okok miatt Dr. Gálffy Endre ur, a ki Kolozsvárra te-
lepedése óta beteg tanulóink körül kifejtett buzgó tevékenysége
által halhatatlan érdemeket szerzett magának, már régóta buzditott
és fáradott, hogy főiskolánknak az iskolai épülettől elkülönített sa-
ját kórháza legyen.

Az 1868-ban Tordán tartott 300-dos zsinaton, más nevezetes
alapítványok mellett, egy távirat olvastatott fel, mely szerint özv. Fe-
jér Mártonné Gyergyai Rózália, később meghatározandó célra, 2000
forint alapítványát jelentette be. Ugyanazon év dec. 27-ről alapító-
levelét, két darab 1000—1000 p. frtról szóló urbéri papiros kisé-
retében, az egyh. képviselő tanácshoz beadván, kijelentette, hogy
ezen alapítványát az 1865-ik év dec. 31-én elhunyt kedves férje
Kövendi Fejér Márton emléke megörökítésére a kolozsvári főtano-
dában koronként betegségbe esett szegény tanuló ifjak segélyezé-
sére teszi a következő feltételek mellett:

1.) „Ez alapítvány kezeltessék mindig külön e czimen: ügyvéd
Kövendi Fejér Márton emlékére, özvegye született Gyergyai Ró-
zália által tett alapítvány.

2.) Az alapítvány évenkénti kamatjából $\frac{5}{6}$ rész fordítassék
a kolozsvári főtanodában koronként betegségbe esett szegény ta-
nuló ifjak ápolással s gyógykezeléssel járó költségeinek fedezésére,
 $\frac{1}{6}$ része pedig valamelyik helybeli jó hitelű és legtöbb előnyt
nyújtó pénzügyintézetbe tétetvén, tőkésítették.

3.) A mely esztendőben az oskola ifjai teljesen meg lennének
kimélve a betegségtől, vagy kevesebb számú betegség miatt nem
volna szükség az egész öthatod rész kamat kiadására, a fenmaradt
rész, illetőleg az egész, szintén tőkésítendő azon esztendőben.

4.) Midőn a fennebbi módon kijelölt tőkésítés által újabb 2000
forint gyűl össze, az jelen alapítványomhoz lesz csatolandó s öt-
hatod kamatja évi tiszteletdíj adandó e városban lakó, a lehetőse-
gig unitárius gyakorló-orvosnak, ki mint ilyen az oskola orvosa le-
vén, felkérendő lesz az oskola koronkénti meglátogatására s a be-
teg szegény tanuló ifjak gyógyítására; egyhatod része ennek a má-
sik 2000 frt. egyhatod kamatjával együtt tőkésítettvén.

*) Tudtunkra az újabb időben a városi szegény betegekért is a város köz-
pénztára hordozza a költségeket. Szerk.

5.) Minden újabb 2000 frt. növekedéssel az orvosi tiszteletdíj, szükség esetében a beteg tanulók segély-alapja kétszerezendő, háromszorozandó stb., s ha ily módon az orvosi tiszteletdíj idők folytán ezen alapból, vagy netalán más hasonló alapítványokból tetemesen megnövekednék, az iskola orvosát igénybe lehetne venni arra is, hogy iskolánkban, főleg a papjelölteknek, hetenként egy-két órát adjon oly célból, hogy azok a betegek körüli teendőkre nézve némi ismeretet szerezve, képesek legyenek falukon hűveiknek szükség esetében, míg orvos érkezik, segínyt nyújtani.

Jól esik lelkemnek a gondolat — így végződik az alapító levél — hogy a míg e tettem által egyfelől a legjobb férj emléke iránti hálám és tiszteletem parányi jelét adhatom, ugy másfelől csekély adományommal, meggyőződéseim szerint, egy égető szükség enyhítésére nyújtok segédkezet, a mi főleg a közelebbi években, midőn egy-két hónapig még kórházat is kellett alakítani az iskolában a szegény beteg tanulók számára, nagyon is érezhető volt“.

E szerint a szegény beteg tanulók sorsának enyhítésére az első nagy áldozatot egy nő, egy édes anya tevé. Ki is érezné a szülők elvesztett gyermekök feletti fájdalmát inkább mint egy édes anya!

Ez alapítvány valóban égető szükségben nyújtott segély volt, melyből mostanig mintegy 20 ifju gyógyítási költségei vagy egészben fedeztettek, vagy legalább az orvosság kifizettetett.

Az özv. Fejér Mártonné nagybecsű alapítványát az igazgató tanár a következő év elején a tanuló ifjuság előtt kihirdetvén, egyzsersmind indítványozta, hogy az ifjuságnak is e célra a maga saját érdekében valamit tennie kellene. Az ifjuság a mily hálaérzéssel fogadta és köszönte meg küldöttségileg az alapítványt, épp oly lelkesedéssel karolta fel az indítványt is. Azonnal „Betegsegélyező és temetkezési egyletté“ alakult s akkori isk. főnök Boér Lajos elnöklété alatt az alapszabályok kidolgozására egy bizottságot küldött ki, melyet az adományok gyűjtésére is felhatalmazott. Az „önsegély“ nemes eszméje anynyira felbuzdította az ifjuságot, hogy 122 frtot adakozott, melyhez a kereszturi ifjuság is ottani isk. főnök Gombos Sámuel lelkes felhívására szép öszszeggel járult. Az alapszabályok elkészülvén, beadattak az egyh. k. tanácshoz, majd az egyh. főtanácshoz, mely 1870. 12. sz. alatt némi módosításokkal megerősítette. Ez alapszabályok fontosabb pontjai voltak, hogy minden felształyu ifju tartozik az egyletnek tagja lenni s egyszer s mindenkorra 50 krt, azután félévénként 10 krt fizetni. Az egylet

ügyeit kezeli egy 12 tagu bizottság, mely az isk. év végén az ifjúságnak és igazgatóságnak működéséről számot ad. Mikor az egylet tőkéje 1000 frtra növekedik, a kamat $\frac{3}{5}$ része szükség esetében évenként felhasználható, $\frac{2}{5}$ része pedig a tőkéhez csatolandó; ha a tőke 2000 frtra növekedett, a kamat $\frac{4}{5}$ része lesz felhasználható. Az egylet költségén való ápolásra egyelőre csak a szegény tanulók vétetnek fel. stb. Ezen alapszabályokban, a változott körülményekhez képest, több módosítás történt, melyeket alább fogunk felsorolni. Az ifjúság korához illő lelkesedéssel igyekezett az alapot gyarapítani; a dijt pontosan fizette; az 1873-ik évben, áldozó csőtörtőkön, a jótévköml emlékinnepélyével kapcsolatban a májálíst vagyis táncmulatságot, az előbbi szokástól eltérve, nem az erdőn, hanem benn a városban tartotta belépti díj mellett; ugy a jelen 1874-ik évben is. Mind két alkalommal feljűfizetések és ajándékozások által tőkéje jelentékenyen gyarapodott. Az így begyűlt pénzt a bizottság a kolozsvári takarékpénztárban helyezte el az alapszabályok szerint. A mult évben az ifjúság több előnyös okból vásárolt 725 frttal egy 1000 frtos szőlő-dézmaváltsági kötyényt, melyet a status pénztárnokához tett le a takarékpénztári könyvecskével együtt.

E közben az 1873-ik évi június 22-én egy oly nevezetes esemény történt, mely örökre emlékezetes lesz főiskolánk történetében. E napon ugyanis t. Kelemen Benő ur megjelenvén az egyh. k. tanács ülésében, bėjelenté, hogy a főiskolai épület háta megett a görbe szappanutcza szögletén levő házas telket 4800 frttal o. é. megvásárolta s főiskolánk beteg tanulói számára kórodául ajándékozta. A megható beszéd, melylyel ezt tevé, olvasható a K. Magvető VIII. kötet 301. lapján. A k. tanács tagjai és az ifjúság nagy küdötsége az ülés után méltó szavakban fejezé ki a nagylelkű öz adományozónak magyarutczai házánál is hálás köszönetét. E nagy-szerű adományát még aval is tetézte, hogy 3 ágyat be is állított minden szükséges kellékekkel ellátva. Sőt az 1873-ik évi novemb. 17-én Kolozsvárt tartott e. főtanácsn maga és családja részéről ismét nevezetes áldozattal lépett fel. Ugyanis maga és neje Bod Katalin adtak 500 frtot o. é. Polyxena leánya, özv. Zatureczki Gedeonné, boldogult férje kegyeletes emlékeül adott 500 frtot erd. urb. papirokban s egyszersmind ígérte egy negyedik ágy felállítást; Katalin leánya, férjével, honvéd alezredes Szigethi Miklóssal adtak szintén 500 frtot erd. urb. papirokban. Mind az 1500 frt állandó alapul tétetett, melynek kamatai a kóroda szükségei fede-

zésére fordíthatók. Az alapító-level egész terjedelmében olvasható a Ker. Magvető VIII. köt. 4. füz. 358. lapján.

Az e. k. tanács a kórházi épületet, mely áll 2 szobából és 1 konyhából, birtokába vevén, betegápolónak megfogadta Kecskeméti Eleket, oly feltétellel, hogy az egyik szobát a konyhával és pinczével az ő használatára adja s minden hétre, mikor betegek lesznek, fizet 3 frtot o. é. és ad évenként egy öl fát, melyet életében Kelemen ur ígért megadni. A kórháznál 395—1873. sz. a. végzésével a gazdai teendőket a status pénztárnokára bizta. Ellenben a betegek körüli teendőket, eljárásokat, azoknak élelmezését, orvossággal, fűtéssel, világítással és ápolatással való ellátását, a kórház belső felszerelésének, butorainak leltár szerint a betegápolónak való számbaadását és attól viszont számonkérését, az ig. tanár kötelességévé tette. Ugyakakkor egyszersmind egy bizottságot is küldött ki szakértőkből a kórház felszerelése megnézésére s a netaláni hiányok és szükségésekről való jelentés és javaslat megtételére. A bizottság több fontos teendők mellett különösen még egy szobának építését ajánlotta, hogy a jelenlegi mindkét szobát kórházi célokra lehessen fordítani. Mind az ápoló, mind a tanulók számára rendszabályokat adott bé. Az E. K. Tanács mindezeket elfogadta 16—1874 t. ü. sz. alatt, s a legszükségesebbek végrehajtását és megszerzését még ez évben elrendelte. A beteg tanulókat illetőleg azt határozta az E. K. Tanács 29—1874. t. ü. sz. alatt, „hogy a kórodába az iskolai tanulók vallás és nemzetiség különbség nélkül vétessenek fel; a kik szegénységöket igazolják, azok a rendelkezés alatt álló alapok erejéig teljesen ingyen ápoltassanak és részeltessenek gyógyszerekben és élelemben. A nem szegény tanulók pedig az orvosság és élelem fizetésén feljül, még a kórodában élvezett ápolásért fizessenek naponta 10 krt.

Igy alapult és nyílt meg kolozsvári főiskolánk kórodája, melyben az első beteg volt bölöni Németh István, IV. gymn. oszt. tanuló, a ki az 1873-ik évi dec. 29-én vitetett bé, a mi azért is nevezetes, mert ez éppen az alapító Kelemen ur egyik tanuló és hólyagos himlőben terhes beteg unokájának, Zathureczky Istvánnak ápolása közben esett volt betegségbe.

A beteg tanulók gyógyezésére tett alapítványok egybefoglalva következőleg állanak.

a.) Az özv. Fejér Mártonné alapítványa 2000 frt. urb. papirosokban, melynek évi kamatja 97 frt. 64 kr. A kamatnak $\frac{5}{6}$

része (81 frt. 30 kr.) „a beteg tanulók ápolással s gyógykezeléssel járó költségeinek fedezésére fordítandó, $\frac{1}{6}$ része (16 frt 34 kr.) tőkésítendő“.

Az el nem költött kamatok tőkésítettén, a folyó év elején a kolozsvári takarékpénztárban 724 frt 45 krt tett.

b.) Kelemen Benő és Bod Katalin alapítványa 500 f.o.é.

c.) Kelemen Polyxena özv. Zatureczki Gedeonné alapítványa 500 frt. urb. papir.

d.) Kelemen Katalin és Sziegthy Miklós alapítványa 500 frt urb. papirokbán.

E három rendbeli alap kamatai az 1874 évi jul. 1-ső napjától kezdve, az alapítók rendelkezése szerint felhasználhatók.

e.) Az ifjúságnak van a status pénztárnokánál letéve a.) egy darab 1000 frtos szőlő-dézma váltásági kötvénye. Ennek évi kamatja 46 frt 50 kr. az 1874-ik évi jan. 1-sőtől kezdve.

b.) Készpénze van a takarékpénztárban 308 frt 71 kr.

Az ifjúság pénze 1000 frt készpénznél Isten jóvoltából már több levén, az egyleti alapszabályok értelmében az 1000 frt készpénz évi kamatjának $\frac{3}{5}$ része az 187 $\frac{4}{5}$ isk. évvel kezdve felhasználható, a többi tőkésítettik.

Az ifjúság az alapszabályokban azt a módosítást tette, melyet az E. Tanács is helybenhagyott, hogy az 187 $\frac{4}{5}$ -dik évvel kezdve minden tanuló fizessen a kórház számára, mikor az isk. tagja lesz, egyszer mindenkorra 1 frtot o. é. s aztán évenként 20 krt. Ezt a díjat ne az egylet pénztárnoka, hanem az isk. főnök szedje fel az isk. év elején a többi díjakkal egyszerre s adja bé a status pénztárnokához az ifjúság tőkéjéhez csatolás végett. A kórházba szükség esetében vétessék fel iskolánkbeli minden tanuló, vallás és nemzetiség különbség nélkül s a javadalmakban részesüljenek egyaránt. Azt hiszem, hogy minden szülő készséggel fogja a fennebbi díjakat megfizetni, megdölván, hogy távol levő gyermeke, betegség esetében oly gyógykezelésben részesül, mely különben sokkal több költségébe kerülne, s mégis talán gondjai és áldozatai füstbe mennének.

Lássuk már most az első évi eseményeket közelebbről.

Az 187 $\frac{3}{4}$ isk. évben volt a főiskola kórházában több-kevesebb ideig összesen 11 tanuló, kik közül 1 volt r. kath., 1 izraelita, a többi unitárius. Ezek közül kettőnek minden költségei elengedtetek. Ezeken kívül 3 terhes és hosszasan fekvő beteg volt a Ká-

rolina-kórházban is, mivel a hiányos felszerelés az isk. kórodájába való felvételt nem tette tanácsossá. A betegápoló és neje a legnagyobb lelkiismeretességgel és buzgósággal jártak el betegeink körül. De hogy ahhoz képest mindnyájan rövid ideig voltak benn, azt Dr. Gálfi Endre, Dr. Bartók István és különösen Dr. Gyergyai Árpád uraknak köszönhetjük, a kiknek szives készségét, önfeláldozó buzgóságát, melylyel betegeinket minden díj nélkül ápolták, méltó szavakban ki nem fejezhetjük.

Kórházi czélokra u. m. az ápolónak, koszt, orvosság stb. kiadott összesen 87 frt 60 kr. o. é., melyből az özv. Fejér Mártonné alapítványára esik 32 f. 42 kr.

Elengedettett a szegényebb tanulóknak

a.) Ápolásdíj czímen	1 f. 96 kr.
b.) Koszt ára	5 f. 70 kr.
c.) Orvosság ára	3 f. 73 kr.
	<hr/>
	11 f. 39 kr.

A tehetősebbek visszafizettek

a.) Ápolásdíj czímen	9 f. 80 kr.
b.) Koszt árában	5 f. 5 kr.
c.) Orvosság árában	2 f. 76 kr.
	<hr/>
	17 f. 61 kr.

Ezen isk. évben ajándékoztak készpénzben

a.) Bölöni születésű, de Biharmegyében Czéczkén lakó Albert Dénes hitrokonunk 20 frt. o. é.

b.) Komjátszegi Pál, VIII. oszt. tanuló 4 frt.

c.) Székely László, csegezi pap, gyűjtött hallgatói közt 10 fr. 64 krt.

d.) Csipkés Ödön, VI. oszt. tanuló 2 frt.

e.) Dr. Hintz György, gyógyszerész ur, az orvosságok ára 15% 93 krt.

A készpénzbeli ajándék tett összesen 37 frt 57 krt, úgy hogy ezen ajándékok, a visszafizetett díjak és a Fejérné alapítványából fizetett 32 frt 42 kr., az egész 87 frt 60 kr. kiadást, a közpénztár minden megterhelése nélkül teljesen fedezte; s így az első év oly szerencsésen végződött pénzügyi tekintetben, hogy még a Fejérné elkölthető alapítványából is megmaradott 48 frt. 88 krt.

Ruhanemüekben és egyebekben adakoztak

a.) Ferenczi Mózesné, Fúzi Eszter egy gumi szélpárnát, 1 pléhszelenczét és 1 nagy szivacsot.

b.) Végh Mihályné M. Nádasról 6 drb. új kendőt.

c.) Székely László, csegezi pap és Csongvai Béla, VIII. oszt. tanuló, gyűjtöttek Csegezben 2 lepedőt, 8 kendőt, 3 párnahajat 1 paplant.

d.) Németh István, IV. oszt. tanuló, gyűjtött Bölönben 1 szalmazsákot, 8 lepedőt, 14 kendőt, 4 párnahajat, 1 paplant és 12 sing vásznat, melyből 4 drb. szalmapárnátokat készített ingyen az ápoló Kecskeméti Elekné.

e.) Komjátszegi Lajos, VIII. gymn. oszt. tanuló 1 lepedőt, 1 párnahajat és 1 kendőt.

f.) Csipkés Ödön, VI. oszt. tanuló, 1 lepedőt és 1 kendőt.

g.) Dombi János, theol., gyűjtött A. Járában 1 lepedőt, 12 kendőt, 6 asztalkendőt, 3 párnahajat, 6 kalánt, 4 kést és 7 villát.

Az egyes adakozók neveit, helykimélés tekintetéből nem közölhetjük, hanem megvannak örökítve a kórház aranykönyvében s mindnyájunk hálás emlékében.

Kolozsvári egyik lelkes hitrokonunk, t. Fekete Pál ur, az 1856-ik évben a köztemető mellett levő egyik gyönyörű kertben egy terjedelmes helyet ajándékozott főiskolánk temetkezése helyéül. Rövid 18 év alatt 20 tanuló helyezettünk el ide ifjúságának legreményteljesebb korában. Hogy e sirhantok többé ne bolygattassanak, arra sok áldozat van téve, de még sok kívántatik. Egy kórháznak fentartása, minden kellékekkel való ellátása, hogy a czél biztosítva legyen, oly tetemes költségeket kíván, a mekkorával még közel sem rendelkezünk. Emlékezzetek meg erről ti szülők legközelebről. Minden fillér mit áldoztok, egy-egy fiatal, reményteljes élet megtartására fordittatik, melyre egyházunknak, nemzetünknek oly nagy szüksége van. A kezdet megvan téve. Előttetek a példa. Kövessétek, kövessétek. . . .

Benczédi Gergely.

Egyháztörténelmi adatok.

VI.

A ZSIDÓZÓK TÖRTÉNETÉHEZ.

KÖZLI

SZILÁGYI SÁNDOR.

Az alább következő nevezetes okmány a zsidózók ellen 1670 maj. 21—23 folytatott vallatásról készült jelentés, melynek egykoru, valószínűleg eredeti (de pecsételetlen) példánya Dr. Ötvös Ágoston boldogult barátom ajándékából került birtokomba, s mely azon idők vallás- és erkölcs-történetéhez nevezetes adatokat szolgáltat.

Illustrissime ac Celsissime Princeps Dne. Dne. nobis naturaliter Clementissime.

Fidelitatis fideliumque servitiorum nostrorum in gratiam Illustrissimae Celsitudinis Vestrae humilimam debitamque semper subjectionem.

Vestra benigne nosse dignetur Illustrissima Celsitudo nos literas ejusdem Celsitudinis Vestrae compulsorias pariter et attestatorias pro parte et in persona generosi Samuelis Sz. Iványi de Szepesi Sz. Iványi causarum nostrarum fiscalium in Trannia Directoris nostri confectas et emanatas nobisque inter alios humiles fideles perpetuosque ejusdem Celsitudinis Vrae servitores, nominanter literis in eisdem conscriptis praeceptorie sonantibus et directis summo, quo decuit honore et obedientia recepisse. Quibus receptis nos mandatis ejusdem Celsitudinis Vrae in omnibus uti tenemur obedire et satisfacere volentes in hoc anno praesenti millesimo sexcentesimo septuagesimo diebus vero vigesima prima Szent Erzsébet Francisci Simó Equitis sclopetariorum, ut et Kis Solymos Andreae Szabó primipili, vigesima secunda Nagy-Solymos Joannis Szator

Senioris peditis pixidarii, vigesima tertia autem omnino mensis Maji Beszed Pauli Diós et Beszed-Újfalu consequenterque Joannis Kovács Peditis pixidarii sic dictorum Nobilium Agilium, Primpilorum et equitum sclopetariorum peditumque pixidariorum iudicumque praetitulatarum possessionum juratorum domos omnino in sede siculicali Udvarhely existentes, habitas accessisse, ibique testes infra-specificatos vigore praedictarum Celsitudinis Vestrae literarum nostri in praesentiam citatos et praesentes exacto prius ab iisdem firmissimo sacramenti juramento ad fidem eorum DEO debitam de et super utro nobis oblato firmiter inquisivisse et examinasse. A quibus talem accepimus certitudinem Veritatis.

Utrum autem erat tale.

1. Tudod-e azt, ki nem dolgozik szombaton, és ki nem eszik disznóhúst, rákot, menyhalat, hajatlan kövi halat és csfkot.

2. Tudod-e, kik vannak olyak köztetek, kik szombaton nem dolgoznak, hanem elrejteneznek, elbúnak s ugy illenek szombatot.

3. Ellenben tudod-e, vasárnapon ki tészén s tett dolgot, ki takart szénát, ki font, mosott, szapult, s csernát séretett, vagy egyéb dolgot tett.

4. Tudod-e, hallottad-e, kik káromkodnak az Krisztus ellen.

5. Tudod-e, pogácsás ünnepeket ki tart, effélét egyebet, sídói ceremoniakat, egy szóval sídó vallást, ritust tartókat, követőket kit tudsz s micsoda jelekből tudod et de omnibus circumstantiis.

Szent-Erzsébeth.

1. Testis Nobilis Agilis Joannes Tordai. Annorum 60. jur. ex. f. Tudol: azt, hogy Ambrus Pál lófő nemes ember feleségével Sipos Sárával s Hegyi Jánosné nemes személy, Ambrus Erzsók, nemes Tordai Ferencznek felesége Ambrus Kata az disznóhúst sohasem eszik, azon kívül Tordai Ferenczné szombat nap csak az falu közé sem megyen ki; Ambrus Pálnál, Tordai Ferencznénél lúdszalonnát tartnak disznóhús helyett, azt eszik. Az káromkodásról tudom, hogy az elmúlt esztendőkbén Székely-Kereszturatt lakó nemes Borbély Tamással mulatván, az ital közben monda ilyen szót: hijában, mert bizony akasztott istenben nem hiszek, nem is imádom; tudom azt is, hogy Nagy-Solymoson lakó Sipos Borbára, néhai Ambrus Jánosnak, akkori lófő nemes személynek relictája az disznóhúst nem eszi; ilyen szót is mondott házamnál, ha az feje-delem fejem felé állana is egy pallóssal, még sem enném meg az disznóhúst s lúdszalonnával él disznóhús helyett.

2. Testis Nobilis Agilis Thomas Tordai Annorum 55. jur. Ex. f. Tudom azt nyilván, hogy megnevezett Hegyi Jánosné, Tordai Ferenczné az disznóhúst nem eszik, hizlalt ludakat tartnak disznóhús helyett, még penig az dési notázáskor fiúról fiura, maradvánról maradvánra az reformata religióra kötötték volt hittel magokat, de nem praestálván, elállottanak s templomunkban sem járnak.

3. Testis Nobilis Agilis Petrus Tordai Annorum 40. jur. ex. f. Tudom azt, hogy megirt Tordai Ferenczné az disznóhúst nem eszi, lúdszalonnával él.

4. Testis Agilis Joannes Sós pedes pixidarius Annorum 34. jur. ex. f. Tudom azt, hogy Ambrus Pál, Hegyi Jánosné az disznóhúst nem eszik s lúdszalonnával élnek.

5. Testis Nobilis Agilis Georgius Tordai Annorum 60. jur. ex. f. Tudom azt, hogy megirt Ambrus Pál feleségestül, Hegyi Jánosné, Tordai Ferenczné, Simó Balásnak lófő nemes személynek relictája Ambrus Annók, Gál Radul relictája, Gál Annók, az disznóhúst nem eszik, az elejek penig ugyan az dési notázáskor az reformata religióra maradvánról maradvánra kötötték volt hittel magokat; de ezek nem praestálván, elhagyták, templomunkban sem járnak.

6. Testis honesta foemina Catharina Dajka Nobilis Agilis condam Michaelis Máthé redicta vidua Annorum 60, jur. ex. f. Tudom azt, hogy néhai nemes személy Lőrinczi Jánosnak relictája Ambrus Annók az disznóhúst nem eszi.

7. Testis Honesta foemina Judith Buzogányi Nobilis Agilis Joannes^s Tordai de Sz. Erzsébet consors. Annorum 60. jur. ex. f. Tudom, hogy megirt Simó Balásné disznóhúst nem eszik.

8. Testis Agilis Primipilus Georgius Nagy Annorum 32. jur. ex. f. Tudom, hogy Ambrus Pál uram az disznóhúst nem eszi.

9. Testis honesta foemina Anna Nagy Agilis Joannes Pál equitis sclopetarii consors Annorum 40. jur. ex. f. Tudom, hogy egykor a többi között menydörgés lévén, egy ember mondá: Úr Jézus, ne hagyj; kire Kis-Solymoson lakó János deák lófő nemes személy felelé, mit beszélsz, még te is az kisebbiket hívod segítségül.

Possessio Kis-Solymos.

10. Testis Agilis Michael Nagy pedes pixidarius Annorum 45. jur. ex. f. Tudom, hogy Danka Pál veres darabant az disznóhúst nem eszi, disznót sem tart, lúdszalonnával él.

11. Testis Nobilis Blasius Nagy annorum 60. jur. ex. f. jobb- (agis) Eegregii Petri Kováts de Kis-Solymos in possessione prae-

fata Kis-Solymos, consequenterque terra seu haereditate sua siculicali omnino in sede siculicali Udvarhely existente, sitaque residens et commorans. Tudom, hogy Danka Pál feleségével Rácz Annókkal az disznóhúst nem eszik meg; azt mondja, az apám is az volt, magam is sidózó akarok lenni.

12. Testis honesta foemina Elisabetha Daniel, dicti Michaelis Nagy Consors, annorum cir(citer) 35. jur. ex. f. Tudom, hogy megirt Danka Pál feleségestől, Alsó-Máthéffi István és Könyves Anna az disznóhúst meg nem eszik, lúdszalonnával élnek.

13. Testis Agilis Primpilus Georgius Varga, annorum 69. jur. ex. f. Tudom azt, hogy Alsó-Mátéffi István velem együtt esküdt volt meg az reformata religióra; de most azért állt az unitaria religióra, a mellett exerceálja az judaeizmust.

14. Testis Nobilis Agilis Balthazar Simó, annorum 55. jur. ex. f. Az idén Danka Pál házához menvén, egy tehenet látám, hogy nyúztanak vala az szomszédjával Koncz Mihálylyal, veres darabanttal, két részre osztották; ugy hiszem, szalonna helyett élnek vele, lúdszalonnával tudom, hogy élnek; azon kívül Danka Pálnak, Koncz Mihálynak és Pálnak, Péter deáknak, János deáknak, mint veres darabontoknak az elejek az dési sententiázáskor fiúról fiúra kötöttek volt magokat a reformata religióra; de ezek meg nem tartván, az unitaria religióra állottak. Sidózók.

15. Testis Nobilis Agilis Franciscus Simó, annorum 60. jur. ex. f. uti praecedens.

16. Testis Agilis Joannes Markosi pedes pixidarius. Annorum 30. jur. ex. f. Tudom azt, hogy egykor házamnál koresma lévén, más emberséges emberek Danka Pált sódorral kénálták, de meg nem ette, házánál mindazonáltal eszi-e vagy nem, nem tudom.

17. Testis Honesta Foemina Anna Timár Agilis Primpilus Michaelis Csiki consors annorum cir(citer) 48, jur. ex. f. Tudom, hogy az Alsó-Mátéffi Istvánné, Könyves Anna az disznóhúst meg nem eszi, az urát nem annyira tudom, lúdszalonnával élnek.

Possessio Nagy-Solymos.

18. Testis Honorabilis Nicolaus Szentlászai, pro nunc pastor Ecclesiae Unitariae Possessionis Boldogasszonyfalvensis, annorum 50, jur. ex. fir. Tudom, hogy az elmúlt esztendőekben Ujfaluban lakomban egy nagy Buni György nevű ember lakván, ott mindenképen sidói ceremoniát tartott, lakását pedig bizonyosan hol ki mellett legyen most, nem tudom: mindazáltal hallom másoktól, hogy Csók-

falván Huszár András mellett lappangana ; azt is tudom, hogy disputatióm lévén vele, Dávidot az Krisztusnál nagyobbnak állította lenni.

19. Testis honesta foemina Susanna Suta, Consors praecedentis, annorum 40, jur. ex. f. uti praecedens, excepto: Dávid dolgát nem tudom. Addito vero: láttam egykor igen hideg lévén az víz, partra állván úgy mosódott az sidói ceremonia szerént, kin magam is igen csodálkoztam.

20. Testis Agilis Stephanus Kovács, Pedes pixidarius, annorum 36 jur. ex. f. tudom azt, hogy néhai Nagy Sós Jánosnak, akkori veres darabantnak relictája János Borbára az disznóhúst nem eszi, még egykor disznót öltem az házánál, az szagját is neheztellette.

21. Testis Agilis Paulus Kötő pedes pixidarius, annorum 45, jur. ex. f. Tudom azt; hogy néhai Kötő Andrásnak, akkori veres darabantnak relictája, Szabó Erzsók, Haranglábi Mihály lófő nemes személy feleségével Gál Katával és felesége anyjával, néhai Haranglábi Andrásnak relictájával, Radnóti Katával disznóhúst nem esznek, lúdszalonnával élnek. Szombaton bezárják magokat az házbán, ugy illik (ülük) az szombatot sidói ceremonia szerént; tudom azt is, hogy néhai Ambrus Jánosnak, nemes személynek relictája Sipos Borka, néhai Szabó Lőrincznek, akkori veres darabantnak relictája, az disznóhúst meg nem eszik, egy szóval szombatosok; hallottam azt is, Kis-Solymoson lakó nemes személytől Sipos Tamástól, hogy mondotta, az Krisztus szüntén olyan ember, mint mi közülünk akármelyik.

22. Testis. Providus Andreas Tamási jobb(agio) Egregii Andreae Koncz de Nagy-Solymos, annorum 45, jur. ex. f. Tudom, hogy megnevezett Kötő Andrásnak relictája az disznóhúst meg nem eszi, in reliquis uti praecedens, excepto: Sipos Tamásnak Krisztusról való káromkodását nem hallottam. Ugyan Sós Jánosnak relictájától hallottam, az Krisztus azért nem áldja meg az határt, hogy az szombatot nem illitek (ülitek). Tudom azt is, hogy Kovács Miklósnak relictája Sipos Kata, Philep Jánosnak relictája Philep Borka az disznóhúst meg nem eszik, szombatot megillik (megülük), lúdszalonnával élnek, egyszóval sidói ceremoniát tartanak. Balási Balásnak is Sipos Sára, Mátyás Péternek is Danka Annók, mint veres Darabantoknak feleségek, hasonlóképpen cselekesznek.

23. Testis Agilis Joannes Gergely pedes pixidarius, annorum 40, jur. ex. f. Tudom, hogy Györffi Gergelynek, mint akkori veres

darabantnak relictája Sipos Borka az disznóhúst nem eszi, nem is ette, mióta fogva ismerem, az szombatot is megilli (megüli).

24. Testis Agilis Andreas Györffi. Pedes pixidarius. Annorum 45. jur. ex. f. Tudom, hogy megirt Ambrus Jánosné, Szabó Lőrinczné, Kötő Andrásné, mint relicták az disznóhúst nem eszik. Szombatot illenek (ülnek). Kötő Istvánné is Csonka Annók, Jánosi Imréné, Kötő Borka, Mátyás Péterné, mint veres darabontoknak feleségek az disznóhúst meg nem eszik, szombatot illenek (ülnek), lúdszalonnával élnek; megirt Haranglábi Mihály is hasonlóképen teszen.

25. Testis Agilis pixidarius Andreas Varga, annorum 50, jur. ex. f. Tudom, hogy Philep Jánosné A. P. Philep Dorkó, Sipos András, lófő nemes ember, Ambrus Jánosné, Szabó Lőrinczné az disznóhúst nem eszik, szombatot megillik (ülik), lúdszalonnával élnek. Ambrus Jánosné pedig, tudom, gyakran malomban mentét szeke-reével együtt vasárnapra halasztotta.

26. Testis Providus Balthazar Panidi jobb(agio) dicti Andreae Koncz, annorum 40, jur. ex. f. Tudom, hogy Philep Jánosné, Szabó Lőrinczné, Ambrus Jánosné, Kötő Andrásné, Balássi Balásné az disznóhúst nem eszik, az szombatot megillik (ülik), lúdszalonnával élnek disznó helyett.

27. Testis Agilis Paulus Kovács Pixidarius, Annorum 25. jur. ex. f. in omnibus uti 25 testis, addito: Jánosi Mihálynak is, mint nemes személynek felesége Sipos Borka, tudom, hogy szombatos.

28. Testis Agilis Stephanus Sós pedes pixidarius Annorum 33. jur. ex. f. tudom, hogy megirt Mátyás Péterné, Danka Anna az disznóhúst meg nem eszi, lúdszalonnával él, szombatot megilli (megüli).

29. Agilis Gregorius Philep pedes pix. Annorum 65, jur. ex. f. Tudom, hogy Ambrus Jánosné, Haranglábi Mihály, Kovács Miklósné az disznóhúst nem eszik, szombatot megillik (megülik), lúdszalonnával élnek.

30. Testis Agilis Joannes Balási, pedes pixidarius, annorum 45, jur. ex. f. in omnibus uti praecedens testis.

31. Testis Agilis Martinus Nagy Annorum 20, jur. ex. f. in omnibus uti 29. Testis.

32. Testis Agilis Joannes Palkó senior pedes pixidarius, annorum 55, jur. ex. f. in omnibus uti 29. Testis.

33. Testis Agilis Gregorius Paniti Pedes pix. annorum 45. jur. ex. f. in omnibus uti 29. Testis.

34. Testis Honesta Foemina Catharina Mester Agilis Thomae Csonka de Nagy-Solyomos Consors. Annorum 22. jur. ex. f. uti 26. Testis.

35. Testis Nobilis Foemina Anna Balási Nobilis Agilis Andreae Benkő consors, annorum 28, jur. ex. f. in omnibus uti 26. Testis, hoc addito, Kötő Andrásné szombatra való étkét még pénteken készíté el.

36. Testis Agilis Joannes Incze, Primipilus, annorum 30, jur. ex. f. Tudom azt, hogy nagyobb Sipos Miklósnak, nemes személynek felesége, Sánta Borka Balássi Balásné, Sipos Sára, Mátyás Péterné, Danka Annók, Kötő Andrásné, Szabó Erzsók, Sipos András lófő nemes ember, Szabó Lőrinczné, Sipos Annók, Haranglábi Mihály feleségestől, anyjostól, Ambrus Jánosné, Sipos Borka, Jánosi Imréné, Kötő Borka, Sós János relictája Jánosi Borka, Kovács Miklósné, Sipos Kata, Philep Jánosné Philep Dorko, Philep Istvánné, Szász Annók az disznóhúst nem eszik; az szombatot megillik (megülik), lúdszalonnával élnek; tudom azt is, hogy az elmúlt esztendőben esperest uram ő kegyelme két becsületes pappal valatván ugyan az szombatosok felől, elmenvén, Szabó Lőrinczné azt mondá, elmenének az tatárok, de az isten népei közül egyet sem vihetének el; az pogácsás innepet is megtartja, és hogy az szombatot megirt szabó Lőrinczné jobban megilhesse, pénteken este halálos beteggé teszi magát, de ismét vasárnap egy csepp gondját sem látom.

37. Testis Agilis Joannes Kötő pedes pixidarius, Annorum 30. jur. ex. f. tudom azt, hogy megnevezett Kötő Andrásné lúdszalonnával él, az szombatot megili, az disznóhúst nem eszi, még egyszer hozzám hozván egy lúdat, az fején való bubján fogva ölette meg velem.

38. Testis. Providus Balthasar Tamási jobbagio praedicti Andreae Koncz, annorum 45. jur. ex. f. tudom, hogy megnevezett Ambrus Jánosné, öreg Kötő Istvánné, Kötő Andrásné az disznóhúst nem eszik, az szombatot megilik, lúdszalonnával élnek.

39. Testis providus Joannes Sipos jobbagio dicti Andreae Koncz, annorum 25. jur. ex. f. tudom, hogy Sipos András lófő nemes ember szombatos, in reliquis ut praecedens.

40. Testis Agilis Joannes Gábor pedes pixidarius, Annorum 26. jur. ex. f. in omnibus uti 25. Testis, hoc addito: egykor Sza-

bó Lőrincznéhez menvén, kezében kaptam az motollát, de mihelyt bementem, mindjárt elvetette mind a fonalat orsóstól együtt.

41. Testis. Honesta foemina Elisabetha Osvát Providi Balthasari Székely jobbagionis dicti Andreae Koncz Consors, annorum 23, jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács Miklósné, Sipos Kata, Haranglábi Mihály, Ambrus Jánosné, Szabó Lőrinczné derekas szombatosok; láttam Kovács Miklósnét gyakran, hogy vasárnap vecsernye után szitált. Szombatra való étkét is pénteken készíti el.

42. Testis Agilis Michael Kovács junior, pedes pixidarius, Annorum 19. jur. e. f. Tudom, hogy Ambrus Jánosné, Szabó Lőrinczné, Haranglábi Mihály, Kötő Andrásné, Philep János relictája, Mátyás Péterné, Balási Balásné, Sipos András disznóhúst nem esznek; lúdszalonnával élnek, az szombatot megillik (megülik); tudom azt is, hogy egyszer Ambrus Jánosné 6 lúdat ölt meg, azoknak szalonnájok megavasodván, feketedvén, úgy él velek.

43. Testis Honesta foemina Barbara Balássi Agilis Joannis Lenárt peditis pixidarii consors, annorum 50, jur. ex. f. Tudom, hogy Haranglábi Mihály harmadmagával derekasan megtartja az szombatosságot.

44. Testis Honesta foemina Sára Dobó, Agilis quondam Andreae Kovács senioris relictá vidua, annorum 56 jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács Miklósnak relictája Sipos Annók az disznóhúst nem eszi, az szombatot is megilli, lúdszalonnával él.

45. Testis Honesta foemina Catharina Filep Agilis Joannis Kötő peditis pixidarii consors, annorum 24. Tudom, hogy megirt Kötő Andrásné minden szombaton benn ül a házban, de mit csinál, nem tudom.

46. Testis Casparus Szappanos jobbagionis dicti Andreae Koncz, annorum 30. jur. ex. f. Tudom azt, hogy Ambrus Jánosné disznóhúst nem eszik, lúdszalonnával él; láttam azt is, hogy mikor csépeltem az kertiben vasárnap motollált, szilvát aszalt; hogy szombaton pedig ne aszaljon, pénteken az tüzet kioltotta, vasárnapra kelvén, ismét begyujtotta, egy szóval az házból ki sem jött szombat nap, hanem benn ülvén, úgy illette (ülte) az szombatot.

47. Testis Honesta Foemina Anna Sipos, Agilis condam Laurentii Szabó relictá vidua. Annorum 60. jur. ex. f. Láttam, hogy egyszer Tamási Boldizsárnak, Koncz András uram jobbagyának felesége MesterKata mákot nő vala vasárnap; melynek mondám, ha az emberektől nem félsz, bár csak az istentől félnél.

Possessio Böszöd.

48. Testis Providus Franciscus Nagylaki jobbagio generosae Dominae Susannae Pétsi, generosi quondam Joannis Mikos de Zabolá Relictae Viduae, annorum 75. jur. ex. f. Tudom azt, hogy Kovács János veres darabant feleségével Sigmond Judittal az disznóhúst nem eszik, az szombatot megillik. Tudom azt is, hogy Pál Deáknénak Dobó Katának az atyja, Dobó Péter veres darabant az dési notázáskor hittel kötötte volt magát az reformata religiora; de meg nem állván, elállott mellőlle; tudom azt is, hogy Beszed-Ujfaluban lakó Csokos András főfő nemes személynek házához gyűlnek az sidózók s ugy olvassa nekik az Mojzes könyvét s oktatja az sidó vallásra; nevezet szerént ezek az kik hozzá járnak: Deák Annók, Antal Péter, Simonffi György veres darabantok feleségek, Biró Kata relictá, Osvát István felesége, nemes személy Koncz Borka; tudom azt is, hogy Deák Annóknak az atyja még testamentomában is meghagyta: édes leányom, még élsz, ezt a szép vallást soha el ne hadd, hanem tarts(d) meg. Vas Jánosnak is veres darabantnak felesége Szász Márta, tudom, hogy szombatos; még Varga Mihálylyal lófő nemes személylyel (ki is derekas szombatos) éneket mondat s énekelletti magát szombaton s ugy illi (üli) meg az szombatot.

49. Testis Agilis Stephanus Hodos pedes, pixidarius, annorum 45 jur. ex. f. Láttam, hogy egyszer Koncz Mihály nemes személy vasárnap délután zabot kalangyált legalább 50 vagy 60 kalongyát; tudom azt is, hogy az felesége Varga Ilók az disznóhúst nem eszi.

50. Testis Agilis Petrus Izsák primipilus, annorum 40 jur. ex. f. in omnibus uti praecedens, addito: hallottam azt is megirt Koncz Mihálytól, hogy mondotta, nincsen semmi innep, az vasárnapot sem kell illeni (ülni), hanem csak könyörögjön kiki s menjen dolgára; tudom azt is, hogy Ujfaluban lakó nemes személy Nagy András mondá az disputatioban nékem: az Krisztust nem imádom, idveségemet sem várom tőle. Ugyan Beszeden itt lakó Kovács Jánost is tudom feleségéstől, hogy disznóhúst nem esznek, az elei is derekas sidózók voltak, az fiai is halála után mind azt tartották; mindazonáltal látom már most, hogy dolgozik; de miért, nem tudom.

51, Testis Agilis Stephanus Bere pedes pixidarius, annorum 25, jur. ex. f. Tudom azt, hogy Kovács János feleségéstől az disznóhúst nem eszi, meg az felesége szombatnap olyan feje ruhában öltözik fel, kit más napokon nem visel.

52. Testis Agilis Gregorius Sebestyén pedes pix. annorum 35. jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács János feleségestől az disznóhúst nem eszi, az nyúlat sem eszik s az szombatot megillik.

53. Testis providus Joannes Nagylaki jobbagio dictae Dominae Susannae Pécsi annorum 38. jur. ex. f. Tudom azt, hogy egykor Hatos István veres darabant az Krisztus felül mondotta, hogy csak olyan, mint mű közülünk akármelyik.

54. Testis Agilis Franciscus Pál primipilus, annorum 40 jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács János feleségestől, Koncz Mihályné, Varga Ilona, Ujfaluban lakók penig Varga Lőrincz veres darabant feleségestül Nagy Borkával, Tamási István veres darabant, Simonfi György lovas puskás relictája Nagy Anna, Pál Gergely, Varga Lőrincz, Kovács István veres darabontok, Simó István nemes személy felesége Simó Suska, öregbik Csörfalvi János felesége Mihály Kata, Rác István, lófő nemes személy felesége Mátéfi Anna, Csató Miklós lófő nemes személy felesége Balog Anna az disznóhúst nem eszik, lúdszalonnával élnek, az szombatot megillik (megülik). Az káromkodásról tudom azt, hogy az itt való Böszödi Hatos János mondotta, ha az Krisztusnak istensége lett volna, megszabadította volna magát, nem szenvedett volna halált az keresztfán.

55. Testis Nobilis Agilis Michael Murvai, annorum 35, jur. ex. f. hallottam itt való böszödi Gyergyai István nemes személytől, hogy mondotta, sógor, bizony ti mind elkárhoztok, hogy az puszta templomban jártok s az Krisztust Istennek valljátok.

56. Testis Agilis Nicolaus Fülöp eques sclopetarius, annorum 30, jur. ex. f. Tudom, hogy minapiban Kovács János házamnál lévén, az disznóhúst meg nem ette.

57. Testis Agilis Daniel Berei pedes pixidarius, annorum 23 jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács János feleségestől, Koncz Mihályné az disznóhúst meg nem eszik, az szombati dologtul is megvonják magokat.

58. Testis Agilis Joannes Deák pedes pixidarius annorum 35 jur. ex. f. in omnibus uti praecedens.

59. Testis Agilis Gregorius Gagyí eques sclopetarius, annorum 22 jur. ex. f. Tudom, hogy Ujfaluban lakó lófő nemes embernek felesége Árpástói Judith szombatra való étkét pénteken készítette el, az disznóhúst sem eszik.

60. Testis Agilis Andreas Berei pedes pixidarius, annorum circiter 30 jur. ex. f. Tudom, hogy az sidó vallásért Dési senten-

tiázáskor Hatos Jánosnak és Istvánnak az atyjok Hatos István az reform. religiora hittel megesküdt volt fiuról fiura, de az fiai az atyjok halála után meg nem állván, az unitaria religiora állottanak s abban vannak most is. János penig az sententiázáskor élt, de István azután lett.

61. Testis Agilis Joannes Szöcs primipilus, annorum 35, jur. ex. f. Tudom, hogy Körös-Pataján lakók, Ács Tamásné, Balog Kata, Ács Józsefné, György Margith, Ács Istvánné Tamási Annók lófő nemes személyeknek feleségek, azonkívül Böszödi Kovács János az disznóhúst meg nem eszik, az szombatot megillik.

62. Testis Agilis Georgius Szöcs pedes pixidarius annorum 30, jur. ex. f. in omnibus uti 27, Testis Agilis Daniel Berei.

Possessio Beszed-Ujfalú.

63. Testis Agilis Johannes Csehétfalvi primipilus, annorum 60, jur. ex. f. Tudom azt, hogy Szabó Pálnak (ki most Kolosvártt lakik az scholában) az nagyapja üdösbik Szabó Pál Désen az szombatosságért megnótáztatott vala, ki is ugyanakkor, hogy fejét megmenthesse, hittel kötelezte magát az reformata religióra s haláláig is azt tartotta; de megemlített Szabó Pál azt nem tartja, hanem most is az unitariusokhoz jár az scholában Kolozsvárat.

64. Testis Agilis Andreas Nagy prim. annorum 30, jur. ex. f. Tudom bizonyosan, hogy Török Istvánnak lófő nemes személynek felesége Árpástói Judith az disznóhúst nem eszi.

65. Testis Agilis Andreas Csokor prim. annorum 32, jur. ex. f. Tudom, hogy Kovács István veres darabant feleségestől, Kincses Erzsók, Pál Gergely, Varga Lőrincz veres darabantok az disznóhúst nem eszik, szombaton nem dolgoznak, lúdszalonnával élnek.

66. Testis Agilis Franciscus Biró prim. annorum 45, jur. ex. f. Tudom, hogy Varga Lőrincz s felesége Nagy Borka, Pál Gergely, Mátyás Mihály veres darabant felesége Cáspar Erzsébeth néhai Hancsáros Mihály akkori lófő nemes személy relictája Mátéfi Kata, Mátyás János lófő nemes személy felesége Gálffi alias Mátéfi Anna az disznóhúst nem eszik s a szombatot is megillik (megülik).

67. Testis Agilis Stephanus Nagy, annorum 25 jur. ex. f. Tudom, hogy néhai Török Istvánnak relictája Máthé alias Pap Judit az disznóhúst nem eszi s ha lehet, módját ejtethi, szombaton sem dolgozik.

68. Providus Blasius Gábor, jobbagio generosi Stephani Rédei de Kis-Réde, annorum 35, jur. ex. f. Tudom azt, hogy Varga Lő-

rincz felesége Nagy Borka, Pál Gergely felesége Tamási Anna, Kovács István felesége Kincses Erzsók, Kovács János felesége Kincses Kata, Simó Istvánnak, lófő nemes személynek felesége Simó Suska az disznóhúst nem eszik; szombaton nem dolgoznak, lúdszalonnával élnek; pénteken főzik meg szombatra való étkeket; ugyan szombatnap kertben, házban, egyéb helyeken, tudom, hogy elbúnnak, s ugy illik meg az szombatot.

69. Testis Honesta foemina Catharina Pap, Agilis condam Balthasaris Hatos de Beszed equitis pro tunc sclopetarii Relicta annorum 50 jur. ex. f. Tudom, hogy Beszeden lakó Gyergyó István primipilus mondotta: ti, calvinisták mind elkárhoztok, hogy az Krisztust istennek mondjátok. Tudom azt is, hogy ugyan Beszeden lakó lófő nemes személynek Bipei Istvánnak felesége Csiki Annók mondotta, az Krisztus szintén csak ugy született, mint ezen ölmében való gyermek.

70. Testis Honesta foemina Juditha Nagy, Agilis prim. Michaelis Philep Consors, annorum 18, jur. ex. f. Tudom, hogy Török István relictája Máthé alias Pap Judith, néhai Balog Péter nemes ember relictája Pap Borka az disznóhúst nem eszik s az szombatot is megillik.

71. Testis Honesta foemina Catharina Pipei, Agilis Michaelis Demeter peditis pixidarii Consors, annorum 30 jur. ex. f. Tudom, hogy Varga Lőrinc Nagy Borkával, Csató Miklósnak lófő nemes személynek felesége Balog Annók az disznóhúst nem eszik s a szombatot megillik; lúdszalonnával élnek.

72. Testis Agilis Martinus Káspár prim. de Böszöd, annorum 30, jur. ex. f. Tudom, hogy Ujfalvi Kovács János felesége Kincses Kata, Kovács Péterné veres darabant felesége Kincses Erzsók, Pál Gergely, Csókfalvi Huszár Mihály lófő nemes személy az disznóhúst nem eszik, az szombatot megülik. Tudom azt is, hogy beszedi Raduj István, nagy-solymosi Koncz András uram jobbágya az elmúlt husvét másodnapján szántott.

Possessio Körös-Patak.

73. Testis Agilis Stephanus Péterfi, primipilus, annorum 25, jur. ex. f. Tudom, hogy Ács Tamás lófő nemes személy felesége Balog Kata, Ács Józsefnek relictája György Margit, Ács Istvánnak lófő nemes személynek felesége Tamási Annók, Ács Gergelynek similiter lófő nemes személynek felesége Balogh Kata, hajadon leányával Judittal az disznóhúst meg nem eszik, az szombatot megillik, lúdszalonnával élnek.

74. Testis Agilis Michael Lukáts prim. annorum 55. jur. ex. f. in omnibus uti praecedens.

75. Testis Agilis Laurentius Sebe pedes pixidarius, annorum 35, jur. ex. f. Tudom, hogy Ács Tamás feleségestől, Ács Józsefné az disznóhúst nem eszik s az szombatot megillik, lúdszalonnával élnek, meg szombatnap fejrben öltözvén, ugy illik az szombatot.

76. Testis Agilis Stephanus Gergely, pedes pixidarius, annorum 32 jur. ex. f.

77. Testis Agilis Alexander Péterffi prim. annorum 28. jur. ex. f. fatentur hi duo hoc modo: Tudjuk azt, hogy megemlített Ács Tamás s felesége is, Ács Józsefné, Istvánné és Gergelyné az disznóhúst meg nem eszik, lúdszalonnával élnek; fejrben öltözvén, ugy illik az szombatot. Tudom azt is, hogy ezeknek az urok mind sidoszó helybül vettenek magoknak feleségeket.

78. Testis Agilis Andreas Német prim. annorum 36. jur. ex. f. Tudom azt, hogy Kecseti Mihály veres darabant egykor az elmúlt esztendőben pénteken estve kertel vala; kinek mondám: ma kegyelmed el nem végezheti ezt az kertet, hanem hagyja holnapra, szombatra; mely mondá: Isten őrizz, inkább veszzen ide ez az kert, hogyesem én szombaton dolgozzak.

79. Testis Agilis Joannes Ábrahám pedes pixidarius, annorum 28, jur. ex. f. Tudom azt, hogy Ács Tamás (mivel nála szolgáltam) az egész háza népestől szombatos, szombatra való étket is mindenkor pénteken készített el; az mi legnagyobb, most is pünkösdre való kenyeret, kalácsot tegnap pénteken sütötték meg, és ha megszorul is, hogyesem mint szombaton süttessen, inkább kölcsön kéret vagy éhezik; nekem pedig főzni való fazakat is külön tartatának; az dolgoosoknak való étket is szombaton másokkal kóstoltatja meg az felesége.

80. Testis Agilis Stephanus Somodi prim. annorum 30. jur. ex. f. Tudom, hogy megirt Ács Tamás házanépestől szombatos, Ács Gergelyné is.

81. Testis Agilis Stephanus Antal prim. annorum 25. jur. ex. f. Tudom, hogy Ács Tamás házánál tegnap pénteken sütötték meg pünkösdre való élést s más több sátoros innepekre is mindenkor pénteken sütik meg; az szombatot derekasan megillik.

82. Testis Nobilis Agilis Stephanus Szabó, annorum 35, jur. ex. f. Tudom azt, hogy Ács Tamás egész házanépestől szombatos, Ujfaluban lakó Osvát Istvánné, Konez Judith, Kovács Péterné Má-

téffi Annók, Pál Gergely, azon kívül köröspataki Kecseti Mihály darabant tudom, hogy derekas szombatosok; tudom azt is, hogy köröspataki Kelemen György lófő nemes személy némely embereknek az ó-testamentumot tanítja, hogy az szerént higyjék az Krisztust és ne az új-testamentum szerént.

83. Testis Agilis Nicolaus Gergely pedes pixidarius, annorum 40, jur. ex. f. Tudom azt, hogy az minap Ács Tamásnéval lakodalomban lévén, az disznóhúst meg nem ette; tudom azt is, hogy az ura vasárnap egész házanépestől ökrével, szekérével egykor az mezőre almáért ment ki.

84. Testis Agilis Gregorius Péterfi annorum 50. jur. ex. f. in omnibus uti praecedens.

85. Nobilis Agilis Petrus Nagy de Ujfalu, annorum 30. jur. ex. f. Tudom, hogy Varga Lőrincz feleségestől Nagy Borkával, Vargyasi János lovas puskás, Tamási István veres darabant feleségestől Hancsáros Erzsókkal, Tamási Pálné Imre Kata, Pál Gergely feleségével Tamási Erzsókkal, Biró András veres darabant, néhai Simonffi György relictája Nagy Erzsók, Simó István feleségestől Mátéfi Annával, Csöhérfalvi János nemes személy feleségével Mihály Katával, Csenti Sámuel lófő nemes személy feleségével Siklódi Erzsókkal, Kézdi Istvánné Imre Anna, Kelemen András veres darabant felesége Pál Kata, Antal Péter nemes személy feleségestől Csenti Annókkal, Csató Miklós nemes személy felesége Balog Annók, néhai Jakab János puskás lovas relictája Pap Borka, László Mihály nemes személy, Philep András lovas puskás felesége Lovász Erzsók, néhai Osvát Sigmond relictája Nagy Anna, Siklódi András nemes személy feleségestől Sámuel Annókkal; ennek sidó könyvei is vannak; néhai Györffi János nemes személy relictája Mátyás Kata, Siklódi Miklós veres darabant feleségestől Mihály Judittal, néhai Jakab András veres darabant relictája Kovács Márta, Nagy András nemes személy felesége Csenti Kata, néhai Hancsáros Mihály nemes személy relictája Mátéffi Kata, Hancsáros Istók az fia, Mátyás Mihály veres darabant, Mátyás János nemes személy felesége Gálffi Anna, Balogh Ferencz nemes személy feleségestől Simó Borkával, Tót Márton ujfalusi nemes Kovács Péter uram jobbágyának felesége Könyves Anna, néhai Lovas András veres darabant relictája Lőrincz Erzsók, ezek disznóhúst nem esznek s a szombatot megillik, lúdszalonnával élnek, egyszóval mindenképpen szombatosok.

Quam nostram in praemittis inquisitionem praescriptorumque testium fassiones uti per nos sint receptae eidem Celsitudini Vestrae fide nostra mediante sigillisque nostris usualibus et manuum propriarum subscriptionibus roboratam dicti Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Directoris futuram uberiozem ad cautelam necessariam extradeditimus. In reliquis eandem Celsitudinem Vestram ad vota piissima foeliciter valere regnare desiderantes. Datum, Anno, locis, die vero ultima inquisitionis videlicet nostrae.

Correcta per eosdem.

Ejusdem Celsitudinis Vestrae humiles fideles, perpetuique servitores.

Michaël Csengeri m.p. Franciscus Érsek-Ujvári m.p.

Tabulae Celsitudinis Vestrae judicariae Scribae et jurati Notarii de Curia ejusdem per eandem ad praemissa praestanda specialiter exmissi. (Egykoru másolat).

VII.

Preces conceptae Anno 1703 die 6-ta Nov.

Izraelnek Ura Istene Seregeknek dicsőséges Sz. Királya, ki az Cherubim és Seraphim Angyalok között helyezetted menjben az te dicsőségedet, ki egiedül vagj ez Világon levő minden országoknak hatalmasságoknak és birodalmaknak Ura, az mi áldott Üdvözítő Urunk Jézus Chrisztusnak is örökké áldandó Szent Attja és Istene, ki teremtetted mind az mennjet, mind az földet az te nagy hatalmaddal és bölcsességeddel, Te formáltad Uram az embert is az te képedre és hasonlatosságodra, megajándékozván ötet minden állatokon való Urasággal, te ruháztatd fel okoskodó és bölcselkedő lélekkel és te cselekettél eleitől fogva minden csodálatos dolgokat. Az Izráélt is Uram az te szerelmes népedet te hoztad ki Aegyptumnak földéből, és az Chanáán földén megtelepítetted, te attál törvényt eleiben, hogy az szerént élvén, félne és dicsőítene tégedet. De Ur az te néped az Izráél az te törvénjedet által hágtá, szerzésidet megutálta, vellek tött szövetségedet lába alá tapotta, és tégedet Szent Urat Istenet nem tisztelt. Annak okáért Uram te is oh erős boszszu álló Isten gjakorta ő ellenek fel költél ellenek háboruságot szerzettél, midón az távul való idegenek között zászlót emeltél, és az föld határán lakozóknak suvöltéssel intetél, hogj el jöjjenek és meg praedállják az te frigies népedet. Mű is Ur szegény bűnös néped orczánk pirulásával szivünk reszketé-

sével megvalljuk és lelkünk keserűségével érezzük, hogy a mi nemzetünk és mi te ellened gjakorta vétkeztünk, szent törvényidet sok izben általhágtuk bűneink bocsánattja és örök életünk felől tött kegies szövetségedet meg rontottuk, és a mi számtalan vétkeiknel tégedet ellenünk haragra és keménj boszszuállásra fel indítottunk; azért hoztál Uram sok izben az mi megromlott szegénj Hazánkban sok féle idegen nemzetet, kik gjakorta pusztaságra juttatták az mi édes lakó földünket, el praedálták jóvainkot, rabságra vitték nemzetünket, meg emésztették és meg ötték az mi kenjerünket, melyet az mi fiaink és leányink öttenek volna meg. De az napokban is ugyan nem végezted el az te haragodat, hanem még mostan is sok jelekben mutogatod ellenünk busulásodat; mert Uram mű is bűnös atjaink maradéki, semmivel nem vagiunk jobbak a mi Atjainknál; Ugyanis oh Seregeknek Ura Istene, mi vagjunk amaz háládatlan pártos és hamis szolgálk szolgálók, kik saját kivánságinknak és nem akarotodnak szolgáltunk, nem engettünk Uram amaz te rettentő menjdörgésben kiadott poroncsolatidnak, nem jártunk az te Szent Fiad által kijelentett Evangeliumodnak üdvösség hozó törvényében; azért méltán meg következtetted rajtunk is, azokat az átkokat, az melljekkel az te Prophetáid által meg fenjegetted vala; ugyanis csak az te akarotodhoz való engedlenségünk az oka annak is oh erős boszszu álló szent Isten! hogj mi te lelki Izráéled mostan is ennyi sok féle njomoruságokkal terheltetünk; Érezzünk Uram orczánk pirulásával az idegen népnek bűneinkért rajtunk való sulljos igáját, bé tölt Uram rajtunk is az mit az Jeremiás Prophéta jövendölt volt az Izráél népe felől, mert a mi örökségünkkel idegenek birnak és házainkban kívül valók lakoznak, és az melj külső jókat az téged szeretőknek ingien ígértél mind azokat nagy drága pénzen veszszük. Te nállad vagjon tudva kegielmes Atjánk mit fogsz cselekedni továbbra az te örökségeddel, el vészedé ez időben mi töllünk az kenjernek tápláló erejét, hogy sokan közülünk éhség miatt meg halljanak, avvaj nem emlékezel-e meg édes Atjánk busult haragodban is az te véghetetlen irgalmasságodról, melljel eleitől fogva dicsértettél az egész világ előtt? Ha bűnösök vagyunk is Uram, ugjan csak te tölled várunk életet áldást és táplálást, te benned bizunk, te benned reméllünk; mert ha az édes Anja el feletkezhethék is az ő egietlen egj gyermekéről hogj ne könjörülne az ő méhének fián, te Ur el nem feletkezhethél rollunk, mert a te teneredre fel irtad

az mi nevünket. Nyujts ki azért ez drágaságban és szűk üdőben is az te bőséges kezeidet oh Seregeknek Ura, és tölts bé minket jóvoltoddal, mert csak te reád néznek a mi szemeink és csak te adsz eledelt mindeneknek alkalmas üdőben, mert ha elfordítod orczádottólünk, azonnal megháborodunk, ha el vészed lelkünket, elfogjatkozunk és mindgjárt földé lészünk; de ha az te lelkedet ki bocsátod, meg ujjitasz minket és meg vidámitod ez földnek szinét. Érezzük kegyelmes Atjánk ez iránt való háládatlanságunkat is, hogj soha eddig elő meg nem köszöntük Szent Felségednek az jóvöltöt, hogj minket egész országostól kegyelmedben vöttél, és az pusztító döghaláltól és az el fogjato fegyvertől kegyelmesen meg őriztél és meg oltalmaztál, melljekért is nagy háládatással tartoztunk volna Szent Felségednek, holott egiebeket sok helyeken haragodnak édenyivé és példáivá töttél.

Mostan azért Uram egyben gjülvén ez szent házban igaz meg téréssel, életünk megjobbításával, bűneinken és nagy háládatlanságainkon felettei igen bánkodó szivekkel állottunk dicsőséges szined eleiben, kegyelmet és bocsánatot kérvén bűnös fejünknek. Légy irgalmas, légy kegyelmes azért oh minden irgalmasságoknak Attja az mi bűneinknek, és fordítsad kegies orczádott hozzánk érdemetlen, háládatlan fiaidhoz, leányaidhoz. Szánj meg kegyelmes Atjánk és mutasd ki régen ohajtott kívánatos békeségünket, támaszsz annak előmozdítására igen jámbor és istenfélő gjámolokat, azzal ellenkezőket pedig hatalmas karod ereje által alázd meg, és mozdíts elő szent igédnek hirdetésében hiven és igazán szolló szolgálidnak igieketeket és azok által építsed lelki országodat. Emelkedjenek fel a te országod kapuinak fejei, nyiljanak meg a te örökségednek ajtai és jöjj be oh dicsőségnek Királlja! Te vagy Ur nem más az dicsőségnek Királlja. Támadgj fel az homályban beborultakon is és láttassék meg azokon is, az te dicsőséged, hadd járjanak az pogánjok az te örök élet adó világosságodban. Legjenek nyitva mind szüntelen az te üdvözítő evangeliomodnak kapui, hogj bemenjenek te hozzád az pogánjoknak sokaságok és építsék az idegenek az te lelki országodnak kőfalait. Oh minden te hozzád meg térőknek, te benned bizó lelkeknek üdvességét kívánó Szent Istene, emlékezzél meg a te réghi kegielmedről és az Sz. Atjához tött kegies ígередről és az Izráélnek homályban borult maradékát megvilágosítván kegielmesen emeld fel, hadd láttassék meg azokban is a te dicsőséged és ismerjék meg az mi megtartó Urunk Jesus Christust az te áldott Fiadat, ő Messiásoknak és Üd-

vözítő Királijkoknak lenni, kit ez világnak ítélő birájává rendeltél, ki elváltoztatja az mi alázatos testünket hogj hasonlatos legien az ő dicsőült testéhez, azzal az hatalommal, melynek általa mindene-
ket az ő birodalma alá vethet, hogj igj mind az pogányok s mind az Izráél maradéka velünk egjütt az te Szent Fiadat segítségül hi-
ván az te nevedet szolgáljanak te neked égienlő akarattal lélekben és igazságban.

Erre az végre kegielmes Atjánk épits fel minket a te jó lel-
ked erejével, hogj jó példa adásunkal kegies szent életünkkel igaz poenitentia tartással járjunk te előtted életünknek minden ide-
jében hogj lútván egiebek bennünk az te szent igédnek foganatos voltát és az mi jóságos cselekedeteinket, dicsőítsenek tégedet és
ők is kövessék akaratodat teljes igiekezettel, mikor őket kegiel-
mesen meg látogatod. Adgj édes Istenünk mi belénk olljan buzgó-
ságos lelki indulatokat poenitentia tartó lelket, az mi nemüvel sze-
retted az reghi szenteidet, hogj bűneinken bánkodó lélekkel, az
gonosz lelkiismerettől megtisztult szivekkel, az bűnöket eltávoztató
lelki böjtölésekkel szegénjiden való könjörülésekkel keressük szent
orczádot ma és minden időben, hogj ekképpen örömet hallván bű-
neinknek bocsánatja felől, lehessünk bizonyosak az te szent orszá-
god örökségének elvétele felől, hová minekutánna az te szent fiad
által béviendesz az szentek száma között tégedet örökké dicsér-
hessünk és benned örvendezhessünk. Cselekedgjél véghetetlen ir-
galmasságod kegielmességed szerént mindenféle inségben nyomoru-
ságban levő te hozzád igaz hűtből kiáltó hiveiddel, valakik az te
nevedet segítségül hívják, és téged teljes lélekkel ohajtanak. Oh
mi reménységünknek Istene, benned bizóknak tökéletes segedelme,
jöjj el hamar az mi segedelmünkre és agy teljes vigasztalást az te
nyomoruságban fetrengő, áldott Fiad drága vérével szereztetett ki-
csin és erőtlen hiveidnek, az te egietlen egj görliczédnek, emberi
segítségtől el hagiattott árva gjülekezetednek légj hamar segítség-
gel és ne hadjad el pusztulni régi örökségedet, mert tégedet vár
az mi lelkünk. Várunk Uram tégedet, siess az mi segedelmünkre
és végj ki minket ez inségből mert elfogjatkozot felette rettegés
és sok háboruság miatt az mi lelkünk.

Az te királyi székedben jobbod felől helyheztetet áldot Ur
Jésus Christusnak méltóságos nevében könyörgünk hallgass meg
minket. Mi Atyánk sat.

Componebat Balthasar Koncz K.-Solymosinus in D. Sz. Márton.

Közli Rédiger Árpád,

Iskolai értesítések.

1.) Kolozsvári főiskolánkról.

Az 187³/₄-ik isk. év az országszerte pusztító cholera-járvány miatt nem a szokott törvényes időben -- sept. 1-én -- kezdődött, hanem sept. 25-én s az így vesztett tanulási időt avál pótoltuk, hogy szüreti szünidőt nem adtunk, minek következtében sem a tantárgyak terjedelmében, sem a tanulók előhaladásában hátrány nem volt. Ez isk. évben felvétetett: papjelölt és papnövendék 26; a nyolcz gymn. osztályban magántanuló 5, kik közül egyik leány volt az I-ső gym. osztályban; nyilvános tanuló 184; együtt 189; a négy elemi osztályban 73. E szerint az összes népesség volt 288. Nemzetiség szerint volt: magyar 266; német (szász) 13; román 9; vallás szerint: unitárius 149; r. kath. 46; g. kath. 4; g. keleti 5; ágostai hitvallású 22; ev. ref. 27; Mózes vallású 35. Kolozsvárvárosi volt 108, vidéki, nagyobbára székely földi 180. Évközben haza vagy más intézetbe ment a városról való eltávozás miatt 21; meghalt a 8-ik osztályból 1, a 4-ik elemi osztályból 2; az előbbi volt maroszéki, a két utóbbi kolozsvári. A tanárok száma szaporodott Ulár Pál ural, s mivel Dr. Gyergyai Árpád ur szives volt hetenként 3 órát, Dr. Bartók István ur pedig 6 órát tanítani: összesen tanított 12 tanár; 5 szaktanár, 5 köztanító a gymn., 3 köztanító pedig az elemi osztályokban. Tornászatra jártak a gymn. tanulók a városi torna-vivoda intézetbeli tanárhoz, a kivel a tanítószemélyzet volt összesen 26.

Jótéteményben ez isk. évben is többen részesítették főiskolánkat. Nevezetesen főgondnok mlgs. kááli Nagy Elek ur ez évben is küldötte az ifjuság olvasó egylete részére a „Kelet“ és „Erdélyi Gazda“ czimű lapokat s a „Századok“ cz. folyóiratot. Honvéd alvezredes mlgs. Szigethy Miklós ur és neje Kelemen Katalin ő önga egész évben adtak egy VI. oszt. ifjunak kosztot; tekintetes Bedő

Dánielné uraszszony húsvétől kezdve 5 ifjunak felváltva egyszer háromnak, máskor kettőnek minden vasárnap ebédet. Ügyvéd Molnár Sándor ur a szépírás és rajzolásához való kedv felébresztése végett jutalmul kítűzött 2 drb. 10—10 frankos aranyat és 12 drb. 1 frtos tallért, melyeket a nyári közvizsgálatkor az egész évi dolgozatokból ítélve, a következők nyertek el, u. m. szép és helyes írásért 1—1 aranyat Göncz Károly VIII. és Szinte Gábor VII. gymn. oszt. ; 2—2 tallért Német István és Rosenberg János IV. gymn. oszt. 1—1 tallért Druhora Gábor II. és Pataki László I. gymn. oszt. tanulók. — Rajzért nyertek 2—2 tallért Ürmösi Gyula és Ajtai Ödön V. gymn. oszt., 1—1 tallért Ferencz Ákos és Marselek Béla III. gymn. oszt. tanulók. — Dombi János köztanító 3 drb. ezüst huszast tűzött ki az 1 és 2 el. oszt.-ból annak, a kinek legszebb növény-gyűjteménye lesz; ebből 2 huszast nyert Csukai János, 1 huszast Velics Zoltán. — A tanári kar ajándékozott a néhai Mikó Lőrincz olajba festett képére 38 frt. 50 krt. s tornászati díjra 3 drb. 1 frts tallért. — A tanulásbeli szorgalomért könyvjutalomban részesültek 39-en.

A Zsuki László alapítványából s legatioi és temetési díjakból kiosztatott az egyenruhás ifjak között 126 frt 60 krt o. é.

A néhai Fejér Márton által szépírássra tett alapítványból a 2 frtos tallért nyerte Péter József VI.; az 1 frtos tallért Pap Sándor, III. gymn. oszt. tanuló.

A kövendi Szász Gergelyné, Incze Klára által tett alapítványból az 5 frt díjat nyerte Veres Vilmos I. éves papnövendék „a jelenkorban mutatkozó fényüzési hajlamról“ irt értekezésével.

A Paget Olivér alapítványból az angol nyelvben tett elhaladásért az 1-ső díjat — 100 frt o. é. — nyerte Péterfi Dénes, papjelölt és segéd pap; a 2-ik díj — 50 frt — egyenlőleg eloszlott Sándor Gergely és Veres Vilmos papnövendékek közt; a 3-ik díjat — 25 frt — nyerte Kilyéni András II. éves papnövendék.

A több rendbeli alapítványból ez évben is számos tanuló részesült segélyben, ugyanis

a.) a néhai boldogemlékü Koncz János alapítványából 22 ifjunak 2 frt 50 kr, 2 ifjunak 5 frt havi részletekben 9 hó alatt kiadatott 585 frtot o. é. Ebből részesültek: Gál Miklós, Kővári Sándor, Szabó Márton, Nagy Gyula, Jakab Sándor, Tóók István, Bágyi Kálmán VIII-ik, Székely Zsigmond, Lőrinczi Bende, Jakab István VII-ik, Vaska Béla, Székely Ferencz, Lukács Sándor, Bartha Lajos

VI-ik, Osváth Áron V-ik, Német István, Nagy Gergely, Osvát Zoltán, Siménfalvi Árpád IV-ik, Árkosi Dani, Varga Ödön II-ik, és Pap László I-ső gymn. osztálybeli tanulók fejenként 22 frt 50 krban; Kanyaró Mihály és Siménfalvi Gyula VI-ik gymn. oszt. tanulók fejenként 45 frtban.

b.) Fejér Ödön alapítványból kiadatott 45 frt, melyből kaptak havonként 2 frt 50 krt Csép Lajos és Varga Venczel VIII-ik gymn. oszt. tanulók.

c.) Az Árkosi Lajos alapítványból kiadatott 45 frt, melyből kaptak havonként 2 frt 50 krt Bartók Endre 1-ső éves papnövendék és Nagy Dénes III-ik gym. oszt. tanuló.

d.) A Kelemen Beniamin ur alapítványából naponként kaptak 1—1 cipót verespataki Székely József VI, nyomáti Domokos Árpád VI, és bözödi Osváth Gerő I. gymn. oszt. tanuló.

e.) Állami ösztöndíjat fejenként 60 frt o. é. kaptak: ür-mösi Mózes Mihály, dombói Mátyás János VII. és siménfalvi Péter József VI. gymn. oszt. tanulók.

A n. bölöni Farkas Sándor alapítványából, a vett könyveken kívül a következő szaklapok és folyóiratok hozattak a tanári kar s illetőleg a könyvtár számára: Magyar Nyelvőr, Magyar Tanügy, Közép tanodai tanáregylet Közlöny. Cserepéldányban küldettek: a Prot. egyh. és isk. lap és Erd. prot. Közlöny.

A taneszközöket illetőleg különösen megemlítendő, hogy ez évben Bécsből hozattunk természettani eszközöket 498 frt 27 kr-ra a néhai Augustinovics Pál által e célra tett alapítványból.

Az ifjuság könyvtára gyarapodott 37 kötettel.

Az isk. könyvtár, mely 4 nagy termet foglal el, szaporodott részint a néhai bölöni Farkas Sándor alapítványából tett vásárlás utján, részint egyesek ajándékozása utján 201 kötettel.

Az iskolában a következő pályázatok történtek:

a.) Az ifjusági olvasó egylet a Lendvayné-féle alapítványból 5 különböző nemű munkára kitűzött 16 tallért. Ebből: 1.) Az „Erdélyben előforduló hasznos állatok leírása“ című természetrajzi dolgozattal nyert Varga Dénes I. éves theol. 4 tallért. 2.) Egy aestetikai dolgozattal „Bánk bán jellemzése hason című dráma után“ Barabás Ábel VIII. oszt. tanuló 3 tallért. 3.) Jósika Julia „Családélet“ című regényének műbirálatával Veress Vilmos I. éves theol. 3 tallért. 4.) Schiller „Die Worte des Glaubens“ című költeménye műfordításaért a kitűzött 3 tallér jutalmat a bíráló bi-

zottság Veress Vilmos I. éves theol. és Szabó Márton VIII. oszt. tanuló közt egyenlően elosztani ítélte. 5.) Egy eredeti „Novellá”-val nyert 3 tallér pályadíjat névtelen szerzője az iskolai betegsegélyező egyletnek ajándékozta.

b.) A theologusok olv. és önk. köre különböző papi dolgozatokra kitűzött 5 tallért. Ebből 1.) Egy „Szombaton reggeli könyörgés”-sel nyert Sándor Gergely II. éves theol. 2 tallért. A többi pályakérdésre beérkezett munkákat a bíráló bizottság a kitűzött jutalomra érdemteleneknek ítélte.

c.) Az ifjusági önképző egylet szintén tűzött ki pályadíjakat az irodalmi verseny életésére, előmozdítására. E versenyen nyertek: 1.) Szabó Márton VIII. oszt. tanuló egy lyrai költeménnyel 2 tallért. Gál Kálmán VIII. oszt. tanuló egy szónoki beszéddel 2 tallért. Az egylet kebli lapjában az év folytában megjelent legjobb művek közül megjutalmaztattak: 1.) Szabó Márton VIII. oszt. „Péter király” eredeti balladája 2 tallérral. 2.) Schvarcz Gyula VII. oszt. „Konstantinápoly elfoglaltatása és a huszszita háboru hatása a magyar irodalomra” című dolgozata 2 tallérral. 3.) Gelei Márton VIII. oszt. angol fordítása 2 tallérral. 4.) Faluvégi Áron német fordítása 2 tallérral 5.) Csipkés Ödön VI. oszt. eredeti kötött beszéde 2 tallérral és 6.) Gál Kálmán eredeti kötetlen beszéde „Szokás” 2 tallérral.

Ezekon kívül mind a theol., mind az ifjusági önk. egylet az év folytában többször rendezett szavallati versenyeket, a melyeken a kitünő szavallatok többször díjakkal érdemesítették.

Az érettségi vizsgálat szóbeli része jun. 29 és 30-án tartatott meg. Jelentkezett erre a VIII. osztályból 28; de 1 vizszalépett, a többi 27 érettnék nyilvánított: 4 pedig a VIII. osztályból, a törvények értelmében érettségi vizsgára nem bocsáttatott. Az írásbeli része máj. 28, 29 és 30-án tartatott. A nyári közvizsgálat június 19—26. napján tartatott meg, s az érdemsorozat felolvasásával és a fennebb már elősorolt jutalmak kiosztásával az isk. év jun. 27-én délelőtt bezárattott felügyelő gondnok Dr. Berde Áron egyetemi tanár urnak az ifjusághoz intézett buzdító beszédével.

Benczédi Gergely,
ig. tanár.

2. Tordai közélettanodánkról.

A tordai unitárius közélettanodába az 187³/₄-ik iskolai évben beiratott összesen 186 tanuló. Ezek közül az 5 gymnasialis osztályban tanult 83, a 4 elemi osztályban 78 tanuló. Kezdő volt 25. Az év folytán az iskolából eltávozott 3 tanuló, egy meghalt. — Rendes tanuló volt 160, kezdő 25, magántanuló 1.

Vallás szerint: unitárius volt 85, ev. reform. 53, róm. kath. 26, lutheránus 2, gör. kath. 20.

Nemzetiség szerint: magyar volt 166, román 20.

Tanított az intézetben 3 rendes tanár, 5 osztálytanító, 1 szépírás- és rajztanító, 1 vallásos-, műének- és testgyakorlatot tanító. Működött tehát ez évben az intézetben összesen 10 tanerő.

A téli közvizsgálat jan. 28—30-ig, a nyári közvizsgálat pedig az idén — az iskola tovább építése mihamarábbi megkezdhetése miatt — június 17—19-én tartatott meg.

Mint örömdetes jelenséget kell megemlítenem, hogy mind a két közvizsgálatra a szülők és ügybarátok számosan jelentek meg, részint a vidékről, részint pedig a városból, s a legnagyobb érdeklőséggel hallgatták végig a tanulók feleleteit.

E jelentést azért mondhatom leginkább örömdetesnek, mert a tanulók létszámának évenkénti növekedésén kívül ez is bizonyosággal szolgál arra, hogy a tanügy s ezzel együtt az iskolánk iránti érdeklőség és részvét, mind a vidéken, mind pedig a városon évről évre növekedőben van.

Vajha ezen sokat ígérő, mind a családokra, mind a társadalomra nézve üdvös kihatású közérdeklőség melege, mentől többeknek kebeléről olvasztaná fel a részvétlenség fagyát, s tenné fogékonyrá a legszentebb ügy, a közmivelődés előmozdítása iránt; mert csak ez az út, és ez az élet, mely által kellene megtartatnunk!

Az iskola természetrajzi gyűjteménye, különösen ásvány- és növénytani tekintetben, tetemesen gyarapodott; részint az ezen tárgyakkal foglalkozó tanulókkal tett kirándulások alkalmával talált példányokkal, részint pedig tekintetes Osztián Gergely ur adományával, ki iskolánkunknak 50 darab ásványt ajándékozott.

A természettani szertár részére az igazgatóság egy 650-szeres nagyságú görcsöt hozatott.

A múlt iskolai évben újra szervezett s az olvasó társasággal egybekötött „önképzőkörben“ az ifjuság szépirodalmi munkálkodás-

ban és versszavallásban gyakorolta magát. Több ízben tartatott pályadíjakkal egybekötött szavallati verseny. Az olvasó társaság szépirodalmi és természettani lapokat járatott. Az ifjuság könyvtára ez évben 161 kötet könyvvel gyarapodott; melyből az olvasó egylet költségén 90 drb. vásároltatott, 70 darabot pedig városunk derék-polgára, fájdalom, már csak boldog emlékü tekintetes Harmath Kristóf ur ajándékozott; ezen kívül egy diszkötésű bibliát szintén ajándékol kapott az ifjuság ügybuzgó hitrokonunk, tekintetes Rédiger Béla urtól.

A téli közvizsgálat alkalmával tkts. Czakó László országos ügyvéd ur, oskolánk iránt példás buzgósággal viseltető derék hitrokonunk, egy 2 frtos tallért és egy ezüst huszast tűzött ki pályadíj a felsőbb osztályu tanulók magyar nyelvtani dolgozataira, azon meghatározással, hogy a 2 frtos tallérral azon V-ik osztályu tanuló jutalmaztassék, a kinek dolgozatai a legtöbb fogalmazási képességről tanuskodnak; az ezüst huszas pedig azon III-ik osztályu tanulónak legyen jutalma, a kinek dolgozatai a legtöbb helyesírási gyakorlottsággal vannak irva.

A két frtos tallért Székely Samu V-ik osztályu, az ezüsthuzsast pedig Csegezi Gyula III-ik osztályu tanuló nyerte el.

A nyári közvizsgálat alkalmával a következő pályadíjak osztattak ki:

a.) Nagyságos báró Kemény Görög, tordamegyei főispán ur ki a mult évben is egy 100 o. é. frtos alapítvány által hálás köszönetre méltó jelét adta oskolánk iránti jó indulatának, ez évben is 2 drb. aranyat tűzött ki pályadíjul a IV-ik és V-ik osztályu tanulók magyar nyelvtani dolgozataira, azon meghagyással, hogy a pályadíj — említett osztályokban levő — két oly tanulónak adassék ki, kiknek magyar nyelvtani dolgozataik a legnagyobb helyesírási és fogalmazási képességgel vannak irva.

Az igazgatóság az egyik aranyat Székely Samu V-ik osztályu tanulónak, a másikat pedig Májai Béla IV-ik osztályu tanulónak ítélte oda.

b.) Tekintetes Rédiger Sámuel, buzgó hitrokonunk, 2 o. é. forint jutalmat tűzött ki azon V-ik osztályu tanuló részére, ki az év folytán a legnagyobb gonddal tanította tanítványait.

E jutalmat Vitális Elek V-ik osztályu tanuló nyerte.

c.) Egy magát megnevezni nem akaró ügybarát két darab könyvet tűzött ki jutalmul az 1-ső és 2-ik elemi osztályban tanu-

lók részére, azon meghagyással, hogy azokkal a legszorgalmasabb és legtöbb előhaladást tett 2 tanuló jutalmaztassék.

Az egyik darab könyvet Csipkés Benedek 2-ik osztályu, a másikat pedig Némethi Kálmán 1-ső oszt. tanuló nyerte.

Fogadják a. nemes lelkü ügybarátok szives köszönetünket azon követésre méltó szép tettökért, mely által anynyi ártatlan örömet és versenyre buzdító erőt öntöttek a tanuló ifjuság lelkébe.

d.) Néhai boldog emlékü Fejér Márton úr által szépíráásra tett alapítványból az 1 ezüst tallért a gymnasialis osztályuak közül Csegezi Gyula, III-ik oszt. tanuló, nyerte.

Legnagyobb szerü, s oskolánk történetében mondhatni korszakot alkotó eseménye ez évnek az oskolaépület tovább folytatásának megkezdése. A régi lakszobák rozszant állapotba jutása következtében az új épülethez folytatólag még 6 szobát kezdett építtetni az igazgatóság, a mlts. és főtiszt. E. Fótanács jóváhagyásával. Az építési költségek részint a boldog emlékü túri Jobbágy András hagyatéka, részint pedig a buzgó hitrokonok és ügybarátok áldozatkészsége által fedeztetnek. Nagyon óhajtottam volna a „Ker. Magvető“ e jelen füzetében az adakozók névsorát közzétenni, de a gyűjtőivek még nem küldettek be az igazgatóságához, s ennek következtében a jövő füzet megjelenéseig kell a közlést elhalasztanom. Azonban addig is irhatok anynyit, hogy nagyon hiszem, miszerint aranyosszéki és küküllőmegyei hitrokonink, kikre nézve — gyermekeik nevelését illetőleg — ez intézet csaknem nélkülözhetetlen, példás buzgósággal fogják teljesíteni ez intézet iránti kötelességöket. Anynyival is inkább hiszem ezt, mert a tanügyért lelkesedő lelkész atyánkfiai a legmelegebb pártfogásukat ígérték e közérdekü czél kivihetésére.

Végül, mielőtt e rövid tudósításom bezárnám, köszönetet mondok ez intézet és a szülők nevében városunk köztiszteletben álló derék orvosának, Dr. Szentpéteri János urnak, ki ez évben is minden díj nélkül, csupán az intézet iránti jó indulatból és emberbaráti szeretetből teljesítette a beteg tanulók körüli orvosi teendőit. Fogadja a nagyon tisztelt orvos ur legforróbb köszönetünket.

Torda, 1874 augusztus 11-kén.

Pálfi Károly,
igazgató.

*) Sajnáljuk, hogy sz. kereszturi iskolánkról hasonló értesítést mind é máj napig nem kaptunk, hogy egy uttal azt is közölhattuk volna. Szerk.

Levelezések.

1.

London, 1874 jun. 10.

A „britt és külföldi unitárius társulat“ évi nagy gyűlését tartotta május 27-én az „Essex“ utczai templomban. *) A gyűlést isteni tisztelet előzte meg. A kis templom, mely egy kerek század lefolyása alatt Isten háza gyanánt szolgálva, a lelki buzgóság kiömlésének már annyiszor volt néma tanuja, alig nyujtott elegendő tért a hívcek befogadására. Rövid könyör-gés, bibliai leczkeolvasás s hymnus után, melyek alatt az óra ünnepélyeségének érzete a kedélyekben megszentesült, a híres Dr. Collier Laird Róbert, chicágói lelkész vette át az Istent kereső lelkek vezetését, imájában vonva, emelve s a földiség határán túllebentve ama közös emberi ohajt, mely Istené s hozzászállani törekszik. Erre egy hymnus... hogy az egyé-nieket harmóniájában egyetemessé olvaszsza, s azután a beszéd, építve a prof. Zachariás (IX. 13) szavain: „Feltámasztottam fiaidat, oh Sion, fiaid ellen, oh Görögország, s mint az erős embernek kardja olyanná tettelek.“ Tárgya volt: a tudomány és vallás, civilisatio és egyház egyesitése. A vallás inkább félhet a lelki közönytől vallói részéről, mint a tudomány s bölcsészet állításai s követeléseitől. Hamis észszerűség s gyáva fé-lénkség sajtátja egy dolgot hinni és vallani s mást prédikálni és tenni. A mi magában ál és hamis, erkölcsileg segélyadó nem lehet. A ker. vallás min-dig az erkölcsi újjászületés isteni s a legmagasabb mivelség emberi útja s eszközlője maradand, és pedig nem a dogmák s hitczikkelyek, hanem amaz életöszton erejénél fogva, mely az alapító — Jézus — hatalmas emberi sze-mélyiségének kifolyása. Az ész hosszasosan elhanyagolt követelményei s a lélek legmélyebb szellemi szükségei s kívánalmai egyaránt tekintetbe ve-endők. A tudomány emberei s a hit fiai egy mezőn, egy célra dolgoznak, s közös munkájok után egykor az aratás annál bővebb leend. A világ sza-badításra vár nem csak a babona, de a bűn kötélékei alól is.

*) E gyűlésről megelőző füzetünkben a „Különfélék“ rovatában röviden meg-emlékeztünk volt. E levél azonban annak hübb képét adván, örömet megújítjuk; sőt igyekezni fogunk legalább a Dr. Collier nagyszabásu be-szédét folyóiratunk számára magyar fordításban megszerezni. — Szerk.

A beszéd, mely egyházirodalmunkban is egy pár lapot oly méltóan foglalhatna, mély, kiérdemelt figyelemben részesült.

A gyűlés 1 órakor kezdődött. Lefolyásáról csak rövid leírást adhatok. Elnök, Mr. Hopgood Jakab, megnyitó beszédében a bizottmány mult évi működését röviden felemlítve, a gyűlés figyelmét felhívta arra, hogy a következő év a társulat fennállásának 50-ik éve levén, az 50 éves jubileumot egy kegyeletes tettel emlékeztetessé tenni s ez által a mult iránti hálának s a jövő felőli roménynek kifejezést adni óhajtanó lenne. E czélből egy, idő és szükség szerinti indítványt hozott szőnyegre, és ez: hogy öt év alatt egy 100,000 frtra*) menő összeg gyűjtessék templomok emelése s az azokban működő lelkészek fizetésének segélyezése érdekében. Elv: segíteni azokat, kik magokat segíteni igyekeznek. Minden, templomot építeni szándékozó gyülekezet kiadásainak 10 százaléka e közalapból fizetődne; papjai számára pedig 3 évig 500 frt. évi pótlék adatnék, feltéve, hogy e papoknak más forrásokból 1500 frt évi fizetés már biztosítva van. Elnök az aláírást 5000 frttal már meg is kezdette a gyűlés kitérő éljenei között. E templomok, mondja, az unitárius ker. vallás érdekében emeltetnének, mely vallás szerinte nem egyéb, mint tiszta theismus, úgy a mint azt Jézus tanította. Még egy néhány, ide vonatkozó megjegyzést téve, elnök a bizottmány évi jelentésének megerősítését kérte, mely meg is történt.

A jelentés első része szól az unitárius elvek terjesztése érdekében tett lépésekről s haladásról az angol egyesült királyságban; a második a külföldről: Japan, Ausztrália, India, Amerika, Német-, Francia-, Olasz- és Magyarország, mely utóbbi iránt mély rokonszenvet s részvétet fejez ki a cholera s himlő által okozott veszteségekért, nem kételkedve, hogy a mint leveleik szép és kegyes szelleme bizonyítja, a magyar testvéregyházak valódi türelemmel s lemondással fogadták a szomorú megpróbáltatást. A jelentés még megemlíti, hogy a Channing műveinek olcsó kiadása már 6-dik s a „Tökéletes élet“ czim alatt nem rég kiadott beszédei már 3-ik kiadást értek; az előbbi 27,000 **) s utóbbi 5000 kötetben; hogy a társulat a mult évben eladott 9130 frt értékű könyvet.

A tárgysorozat második pontja szerint: a gyűlés az atyafiság jobb kezét nyújtja Dr. Manchoznak, mint a német prot. egylet képviselőjének, tisz. Dr. Colliernek és Mr. Ayersnek, mint amerikai küldöttek; s ugyan

*) Mi ez összegnek csak $\frac{1}{10}$ -dét szeretnők összegyűjteni ugyanazon idő alatt a mi Dávid Ferencz alapítványunkra. — Szerk.

**) Ugy látszik, hogy Angliában a Channing műveinek 6-ik kiadása is kelenőbb, mint nálunk az első. Hja, az olvasáshoz is passio kell! Hát még a könyvvásárláshoz? — Szerk.

ekkor — e sorok írója által — biztosítani kívánja a magyar hitrokonokat a mély rokonszenvről, melyet érez mult óvi veszteségeik miatt. Igazgatónk, a mindig ékesen szóló Dr. Martineau az emelvényre hivatva, e pontra vonatkozólag mondá: a munka, melyben Dr. Manchot több év óta fáradozik, i. e. a német theologia s egyházi viszonyok szabad lábra állítása, általánosan tudva van; az 1863-ban alakult Protestantenverein célja egyszerűen: keresztény egyesülés, teljes szabadságot engedve a tudomány iskoláinak, egyenlő szabadságot a szószékek- s hitszónokoknak; ez a lelki ügyekben „egyesített Németország“ utáni vágy néhány évvel megelőzte a Németország politikai egyesítése érdekében azóta történt gyakorlati mozgalmat; és ez annál biztatóbb, minthogy sokan, kik Németország theologiai történelmével többé vagy kevésbé ismeretekesek voltak, gyakran sajnálatukat fejezték ki ama széles különválás felett, mely ott a theologiai gondolkozás tevékenysége s élettereje és az egyházi működés aránylagos lassúsága s közönyössége között nyilvánult; fél, hogy ott mint itt az uralkodó közöny a miveltebb laikusok pártján van; sokan az unitáriusok közül vélik, hogy az orthodox meggyőződés tágitásában nagy előnyük van és hogy az orthodoxia lazultságának kora szükségképpen az ígélet kora; szóló nem így vélekedik (tetszés), ő hiszi, hogy legalább a mi a tényleges vallást illeti, a régi hitnek egyszerű abbanahagyása magában véve, egy nagy és sikerdús jövőre nézve biztosíték nem lehet (taps). Hideg közönyösség az, mitől félnünk kell, s mely, a hol erőre kap, a valódi szabad vallás minden reményeit hamarabb elhalványítja mint a babona és orthodoxia, mely komoly munkásoktól származik. Amerikára térve szóló, folytatja: maga a név Amerika ugy hangzik mint valamely lelkesítő zene, minthogy az, a világ más országaival ellentétleg, nem csak tiszteletre méltó emlékeknek, de mély és komoly reménynek is kifejezést ad; Amerika a remény és annak társai — a lelkesülés és szellem — hazája. Fél százada hogy az „unitárius társulat“ szervezte magát egy nagy igazság megismerésére s terjesztésére; de ez igazság korát nem fél századokkal vagy milleniumokkal méri, mert a legmélyebb gondolkozók bizonyítása szerint, ez az igazság eredeti igazsága minden vallásnak. Egy elmés francia nem rég azt találgatta, hogy vajjon mi lett az elveszett Atlantis szigetből, melyről az ősök beszélnek. Az ősök beszélnek egy nagy continensről a nyugoti Océánban, a Herkules oszlopain túl, a honnan az újabb kori népek, kik Italiát, Görögországot s Európa többi részeit elfoglalták, jöttek; ama nagy ország azonban az Océánba süllyedett. A franeczia a regét elfogadva mondja, hogy e nagy continensből csak az Antillák s az azori és kánári szigetek maradtak fenn. Ezek az önalapította gyarmatok — szóló folytatja vonatkozással az unitáriusokra —

Magyar-, Olasz-, Németországban s Amerikában olyanok mint megannyi kis sziget, fejöket a világot borító hullámok özöne fölé emelve, állanak az igazság elvesztett s elsüllyedt continensének tanui s bizonyosságai gyanánt; s ha az újabb világhosszúság keresésére kiindult hajósok az igazság e continensét fel nem ismerik is: mégis e continens az a meder, melybe a vélemény tengere, melyen ők hajóznak, foly; ez az alapja a kiemelkedett szigeteknek; ez a szülője a különválasztó (földirati) hosszúságokban tenyésző élet-s növényfajoknak s azok gyümölcseinek. Ez igazság, mint közös vallásalap, ha jelenleg a vélemény hanykódó habjai alá süllyedt is, korszakok változával újra felmerülend, akkor e szigetek alap- és alakban a continenssel újra csatlakozva, új növényzetet terjesztenek, mely a nemzetek gyógyítására leend. Az Isten lelki egységében való hit alapja és vége minden valásnak.

E viharos tapssal fogadott beszéd után, melynek csak kivonatát adtam, Dr. Manhot üdvözölte a gyűlést német nyelven. Az unitárius név, mondja, a német theologiai világ előtt rég óta ismeretes, különösen mint egy oly gazdag és termékeny talaj, melyből hitszónokok mint Dr. Channing és Th. Parker s mély gondolkozók, mint Dr. Martineau állottak elő. A társulatról bővebb ismertetést Mr. Fretwelltől nyertek stb. Szóló néhány megjegyzést tett a prot. egyet működéséről. Beszéde, mely művészileg tolmácsoltatott, nagy tetszésben részesült. Azután Dr. Collier élénk beszédében az amerikai unitárius társulat üdvözlését nyilvánította.

Az ezek után fenmaradt alig félórai idő a tárgysorozat többi pontjai s különösen az új szabályok tárgyalására fordított.

Másnap, 28-án a társulatnak a „Kristálypalotában“ nagyszerű ebéde volt, érdekes toásztokkal fűszerezve.

Ohajlandó lenne, hogy az 50 éves jubileum alkalmával erdélyi egyházunk is képviselve legyen.

Derzsi Károly.

2.

Dicső-Szt.-Márton jun. 5. 1874.

Kedves barátom! Az általatok kitünőleg szerkesztett „Keresztény Magvető“ becse, azt hiszem, nem kis mértékben fokoztatnék, ha nem csak jelen munkásságunk és törekedésünk céljai és elért eredményei táratnának az olvasó közönség eleibe, hanem vallásfelekezetünk s egyes egyházaink hiteles okmányokból igazolt mult eseményei, méltatlan szenvedései, elnyomásunkra irányzott törekvések stb. stb. is, közölnének. A jelen a multnak a szülőtte, A multnak sok elrejtett kincse van, melynek felszínre hozá-

sa szükséges, hogy a jelen alakja annál inkább kidomborodjék, hogy a jelennek sok talányos kérdése megfejtve legyen.

Meg vagyok győződve, hogy minden egyházunknak, eddig a történelem kárára alig gondozott levéltárában; melyek hogy jobb gondozás alá vétessenek, egyházfőhatóságilag is intézkedni kellene, található egy két, sőt több olyan eredeti okmány, vagy a jegyzőkönyvekben hiteles okmánymásolat, mely az egyes egyházak monographiájának, sőt egyháztörténelmünk tárgyilagos megírására is fontosak lehetnek; melynek összegyűjtése és közzététele nem volna meddő fáradság. Minden lelkész és tanító közreműködhetnék ez érdekekben, a melyre tán elég lenne bizalmas felhívástok, s a nagy horderejű ügy figyelembe ajánlása.

Indítványozom tehát, nyissatok a Ker. Magvetőben „Régiségek tára“ vagy más megfelelő czímen, az ilyen tárgyak közlésére is egy tárczarovatot!

Én egy idő óta kutatok már e célra, s örömmel jelzem, hogy nem minden siker nélkül. Ez ideig több érdekes okmánymásolatot fedeztem fel, melyek közlésére, ha kiadásukat czélszerűnek vélték, szívesen vállalkozom! ? . . .

Ez alkalommal küldök két könyörgést és egy templomi éneket, melyeket kutatásaim közben egy avult jegyzőkönyvben fedeztem fel. Az egyik 1703-ban, a másik 1704-ben kelt. Az előbbi alá K. Solymosi Koncz Boldizsár neve van jegyezve. S én úgy vagyok meggyőződve, hogy a másik imát és éneket is ő írta. Mert a kézírás egysége, az eszmék és irány hasonlósága, valamint a két írásnak szerkesztési idő közelsége erre engednek biztosan következtetni.

Ezen imák azon nagy idők hatása alatt irattak, mikor Rákóczi Ferencz hazafiás irányu törekvései szabadságszerető honfiainkat egyelőre verőfényes reményekre jogosították, majd sötétségbe borították. Ily érzelem látszik átvonulni azokon is.

Ez imák első olvasásakor meg voltam lepve azok szépsége által. A bennök nyilvánuló vallásos ihlettség, fellángoló hazafiás érzés, szabadság utáni szent sovárgás, oly eszmegazdagon és szép iránylyal vannak kifejezve, hogy ma 170 év múlva is el lehetne modern kiejtéssel, feltűnés nélkül mondani?!

Másolatommal az eredeti leíráshoz hű kívántam maradni, úgy vélekedvén, hogy valamint az antik ékszer, bocsát és alakját veszti, ha zománcczát letöröljük; úgy ez imák is ha nem is becsöket, de bizonyynyal ódon alakjukat vesztenék, ha az eredeti irmodort nem tartanók meg.

Végre az író is be kell mutatnom. K. Solymosi Koncz Boldizsár, azon időben mikor ez imákat és éneket írta, dicső szentmártoni unitárius pap és küküllőkörnyéki esperest volt. Ezt igazolják a kezeim között levő egyházi és környéki jegyzőkönyvek.

Székely Sándor egyháztörténetirónk a XVIII-ik századbeli unitárius egyházi írók között felemlít egy K. Solymosi Koncz Boldizsárt, „ki különféle egyházi beszédeket írt, melyek kéziratban vannak“ *). De ezt 1734—1760, tk. szentgyörgyi papnak mondja. Kétkedem, hogy e lenne az általam közlött iratok szerzője; részint azért, mert ha 1703-ban már küküllőkörnyéki esperest volt, 1760-ban oly korosnak kellett volna lennie, hogy oly korbau a papolás egyértelmű a lehetetlenséggel. Részint mert alig hiszem, hogy a dicső-szentmártoni papságot, mely azon időben a nagy hírű kurucz vezér, Pekri Lőrincz kegyurasága alatt egyike volt a legjövedelmezőbb egyházaknak, felcserélte volna a sokkal kisebb jövedelmű tk. szentgyörgyi papsággal. Hihetőleg az más Koncz Boldizsár, talán ennek fia. Köponti levéltárunk, azt hiszem, erre nézve leghelyesebben útba igazítana.

De ennek hosszas vitatása ezuttal másodrendű dolog, elég, hogy ez iratok, szerintem, kitünő szépek s így méltók a közzétételre. S azért kérek, ha ti is ilyennek ítélitek, legyetek szivesek a „Keresztény Magvető“-ben kiadni **).

Megkülönböztetett tisztelettel vagyok

tisztelő barátom
Rédiger Árpád,
küküllő egyházköri unitár. esperest.

*) I. Székely Sándor Unitáriusok egyháztörténete 188 lap.

**) Indítványod már a megelőző füzetben megoldást nyert „Egyháztörténelmi adatok“ című rovatunkkal. S hogy becses közleményeid közül ez uttal csak egyik darabot közölhetjük, oka, mert a térből kifogytunk. Alkalmoszerűleg azokat is adni fogjuk. Mi rég várjuk töletek ez irányban a közreműködést. Bár levelednek több eredménye lenne, mint volt a mi felhívásunknak, melyet már évek előtt megtettünk. — Szerk.

Különfelek.

Egyházi főtanácsunk ez évi közgyűlése éppen az országos dalár-
ünnepélylyel öszszeesik. A komolyságot igénylő tanácskozások mellett te-
hát a főtanács tagjai szorakozásra is találnak bő alkalmat. Lesz mit látni
és hallgatni. Főtanácsunkra nézve azonban, azt hisszük, nem lesz kedve-
sebb látvány, mint az ujonnan épített s már-már tejesen elkészült tanári
lakok. Adja Isten, hogy e lakok évek hosszu során át buzgó, hivataluknak
élő, derék tanárokat fogadjanak falaik közé. Ezen kívül még egy más ked-
ves meglepetés is vár egyházi főtanácsunkra: az amerikai hitrokonoftól
részint már kapott, részint még ígért segély. Egyébaránt erről s általában a
közgyűlés tárgyairól következő füzetünkben kimerítő tudósítást fogunk ad-
ni, most csak annyit kívánunk, hogy lebegjen tanácskozásaink felett az
unitáriusok közmondásos egyetértési szelleme s aztán ne felejtjük el min-
den életre való testület jelszavát: **E l ő r e !**

A tanügy hazánkban évről évre örvedetes fejlődést mutat. Ujabb
bizonyosságául szolgál ennek a néptanítóknak augusztus hó elején Budapesten
tartott országos nagy gyűlése, melyről a fővárosi sajtó minden kivétel nél-
kül a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Ugyancsak augusztusban és Bu-
dapestben volt a középtanodai tanároknak is gyűlése, a melyről azonban
már kevésbé megnyugtatók a tudósítások. Megtörtént itt is, a mi a Babel
tornyának építésekor történt: nem értették meg egymást az építők; aztán
meghatározták, hogy nem tanácskoznak, hanem csak szavaznak. Az ok nél-
kül való oratióknak mi sem vagyunk barátai; de ha már gyűlést rendezünk,
hallgassuk ki egymást, különben minden tanácskozás üres formalitássá vagy
hiu tüntetéssé válik, a minek a közügyre nézve kevés haszna van. Egyéba-
ránt a napi lapok elég terjedelmes ismertetéseket adván mindkét gyűlésről,
részünkről elégnek tartjuk azokat csak feljegyezni, mint hazai tanügyünk
mindenesetre nevezetes mozzanatait.

A hódmezővásárhelyi ref. lyceum aug. 2-án ünnepelte meg más-
félszázados jubileumát. Szerkesztőségünk, melyet az előljáróság szives fi-
gyelmére méltatott s külön meghívóval tisztelt meg, miután abban szemé-

lyesen részt nem vehetett, csak most adhat kifejezést szerencsekivánatának, őszintén óhajtva, hogy a hódmezővásárhelyi ref. lyceum, mint a tudomány és művelődés egyik világitó tornya hosszszasan fényjék hazánkban.

A római katolikusok Bostonban feltalálták a legjobb eszközt annak, hogy az ő vallásos érzésök ne szenvedjen meghülést. Közelebb épült székes-egyházukba, mint írják, egy mértföldnyi hosszszu csőt alkalmaztak a hő terjesztésére. A felszentelésre az egyesült államok minden római k. püspöke megjelent.

Miniszteri körrendelet. A vallás és közoktatásügyi miniszter közelebről két körrendeletet intézett a tanfelügyelőkhöz. Az egyikben arra hívja fel őket, hogy az 1868-ki népoktatási törvény értelmében a gyermekeknek 6—12 éves korukig a mindennapi iskolába, ezen feljül 15 éves korukig az ismétlő iskolába való járását szigoruan eszközöltesse s a népiskolákban a 6 éves tanfolyamot mindenütt életbeléptesse, oly formán, hogy a négy osztályt végzetek a polgári és középtanoda 1-ső osztályába minden nehézség nélkül átléphessenek, a kik pedig a népiskolában maradnak a következő két év alatt odáig juthassanak, hogy az ismétlő iskolában folytatott tanulással mint művelt és értelmes emberek léphessenek ki az életbe. A másik körrendelet szerint az 5000-nél több lakóssal bíró községek ugyancsak a népoktatási törvény értelmében felső nép- vagy polgári iskolák felállítására felszólítandók. A menyinyiben e körrendeletek közül különösen az első egyházunk falusi iskoláit is érdekli, az előljárók figyelmébe ajánljuk. Tegyük meg minden lehető a nép művelődésének előmozdítására, ezt nem csak a törvény, de saját jól felfogott nemzeti érdekünk is kívánja, parancsolja.

Reinkens, ó-katolikus püspök, a pápa megátkozó levele ellen pásztori körlevelet bocsátott ki, a melyben mondja többek közt: „A leginkább rettegett s a világ minden dicsőségével körülvelt pápa, III. Inceze, kárhóztatta az angol magna chartát, megátkozta, a mennyei és földi hatalmakra felebbezett az ellen, s anathemáját s interdictumát sujtotta rá. A magna charta azért még sem bukott el; nagygyá, dicsővé tette az angol népet; s ki merné azt állítani, hogy az angol nemzetből kivesszett volna a keresztény vallás?” A püspököt az isteni regula szerint immár kiátkozván, azt hisszük, ennél nem mehet tovább a pápai erőhatalom ez idő szerint, különben borzasztó csak gondolni is, mi fogna művelni a „vakmerő eretnek” ellen.

Párisban az erkölcsi és politikai tudományok akadémiaja nem rég osztotta ki a díjt azon pályázatra, melynek tárgya volt a Channing életét és műveit fejtegető értekezés. A pályadíjt két munka nyerte, az el-

sőnek ez volt jelszava : „Boston egy második Franklint adott nekünk, egy második vezért az erény regioiba. (Memoirs of Channing, vol. II. pag. 200.); a második jelszava ez : „Boldogok az alázatosok, mert örökségül birják a földet“. Az első szerzője Cadet Felix, a párisi elemi iskolák felügyelője; a második szerzője ismeretlen.

— Laboulay, a jeles államférfiu, az amerikai állam és egyházzról irván, ezzel végzi: „Ha szabad a fát gyümölcsesei után itélni meg, hadd hasonlítsuk össze a régi szokásaira oly büszke Európát az ifju Amerikával. Ott jólléttel bíró gyülekezetek vannak, általános szabadság, béke minden minden lelkiismeretben. Itt, Németországban, Svájcban és Franciaországban, háborgó lelkek, általános nyugtalanság és bajjóslatu izgatások. Az Egyesült államokban a keresztény vallást a maga teljes fényében szemléljük, uralkodva egyedül az isteni ige tekintélyével. Németországban és Svájcban fenyegetve látjuk a katholicismust, s a polgári hatalmat megbélyegezve magát a keresztény egyház elleni méltatlan megtámadások által. Franciaországban a vallást a politikával összekeverve látjuk; a keresztetek fiait harczban Voltaire fiai ellen; a szenvedélyeket, ellenséges érzelmeket dühöngve; zavar és félelem mindenütt — rémes előhírnökei háborúnak és forradalomnak. A két rendszer közül, mely ilyen ellentétes eredményeket idéz elő, melyik hivatkozhatik az evangéliomra? melyik alapszik igazságon? s melyik egyez legjobban egy szabad állammal? Ha szivünkön fekszik Franciaország jólléte, nyugalma és békesége, meg kell tennünk az igazi választást.

— Az új testamentum angol fordítását revideáló tudós társulat, mely nagy részint a püspöki egyház főpapjaiból van összealkotva, egy közelebbi gyűlésben megegyezett abban, hogy kitörölje a János apostol 1. levele V-ik részéből a 7-ik verset, mely szerint „Hárman vannak, a kik bizonyoságot tesznek a mennyben; az Atya, az Ige és a Szentlélek, és ez három egy“ — E szöveg ezer évig állt beiktatva a latin bibliába, a nélkül, hogy a görög kéziratokban annak legkisebb nyoma is lett volna, kivéve egy-két ujabbkori Codexet, a miknek semmi értékök. Mióta Griesbach 1777-ben a görög új testamentum kritikai kiadásából e verset kihagyta, egy tudós sem merészkedett azt visszahelyezni; az angol fordítás mind annak daczára folyvást megtartotta a hamisan becsusztatott mondatot, mint a szentháromság bibliaellenes tanának legerősebb bástyáját.

— A híres Hyacinthe atya azt mondja, hogy kész a pápával kiengesztelődni azon feltétel alatt, ha ő szentsége lemond a csalatkozhatatlanság iránti igényéről s a Hyacinthe-család bölcsőjét megáldja! Emberi

és keresztényies kíváнат e kettő; de az ó-katholikus lelkésznek nem fogja teljesíthetni az ultramontanizmus emberietlen és kereszténytelen lelkétől sugalmazott pontifex.

A kötelező polgári házasságot maholnap behozza a magyar országgyűlés, a melynek ez ügyben kiküldött bizottsága már készen van javaslatával. A kivétel fő nehézsége kétségtől abban áll, hogy a házasságnak, a társadalmi élet e legszilárdabb alapzatának, ethikai s illemi oldala is lévén, száz meg száz községünkben alig lesznek annak bár némi decorummal és érzellemmel véghezvitelére alkalmas egyének. Hanem minden se expediet. Mindenesetre intézkedni kell minél gyorsabban, mert a nép már is előlegezni kezdte a polgári házasságot, s ezzel a már oly sokat hallott tisztességes nevezettel szépit egy nem tisztességes dolgot: a rendes egyházi hűtlést nélkülöző vad házasságot.

— „Unitarian Review“ szerkesztője s az amerikai unitárius társulat volt titkára, tiszteletes Lowe Károly ur Bostonban e napokban halt meg. Egyike volt a legtanultabb s legszeretetre méltóbb férfiaknak, a ki a magyar unitarizmus ügyet is kiválóan pártolta. Emlékezte legyen áldott a magyar földön is!

— A baseli statistikai társulat utolsó gyűlésének hivatalos jelentése szerint Svájcban 25 közkönyvtár van, 920,520 darab könyvvel; és nem kevesebb, mint 1,629 kisebb szerű nyilvános könyvtár a nevelésre vonatkozó 687,939 darab könyvvel. A legnagyobb könyvtár Zürichben van 100,000 könyvvel; Baselben 94,000, Lucernben 80,000 darab könyv van.

Necrolog. A halál ismét érzékeny csapást mért kolozsvári egyházközségünkre s általában vallásközönségünkre, midőn soraink közül egyik legbuzgóbb s áldozatkészebb férfit, Ürmösi Sámuel kiragadta. Egyházunk ezen munkás és derék tagja Budapesten halt el jul. 8-án, honnan porait gyászoló családja Kolozsvárra szállíttatta s az itteni köztemetőbe helyeztette el végnyugalomra jul. 11-én. Béke porain! Az év elején mindjárt Antal Mihályban, azután Gyergyai Ferencben s most Ürmösi Sámuelben három oly férfit veszítettünk el, a kiknek helye bizonyosan nagy ideig üresen marad közöttünk.

Helyreigazítás. Fel vagyunk rá kérve, hogy a K. Magvető ez évi 1-ő füzetében közölt adakozások között Sepsiközlő körben az új orgonára Veres György ur által aláírt 200 frtot 100 frtra igazítsuk ki, mint-hogy tényleg enynyit adott.

